

SOSYAL ve BEŞERİ
BİLİMLER
DERGİSİ

Sosyal Bilimler
Araştırmaları Derneği

SoBiAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Online)

ISSN: 1309 - 8012

Yıl: 2021 Cilt: 13 Sayı: 2

Amaç ve Kapsam

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi; Ekonomi, İşletme, Yönetim, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Felsefe, Etik ve diğer alanlarda hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarında referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt - bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirimlere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır

EDİTÖR

Doç.Dr. Serdar Yay, Süleyman Demirel Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Hakan Ay, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Serpil Ağcakaya, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mehtap Tunç, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr. Müslüm Basılgan, Uludağ Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Canan Çakır, Gümüşhane Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Bay Atlantic Üniversitesi, ABD

**SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ**

BİLİM KURULU

Burak S. Gülboy, İstanbul Üniversitesi
Can Deniz Köksal, Akdeniz Üniversitesi
Cem Başlevent, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Derman Küçükaltan, Trakya Üniversitesi
Ekrem Erdem, Erciyes Üniversitesi
Erkan Erdil, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Fahri Türk, Trakya Üniversitesi
Gündüz Ulusoy, Sabancı Üniversitesi
Hasan F. Baklacı, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Hüseyin Bağcı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İbrahim Kırcova, Yıldız Teknik Üniversitesi
İpek Kalemci Tüzün, Başkent Üniversitesi
Kerem Cem Sanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Levent Ürer, İstanbul Üniversitesi
M. Hasan Eken, Kadir Has Üniversitesi
Namık Kemal Öztürk, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Neşe Kumral, Ege Üniversitesi
Osman Peker, Adnan Menderes Üniversitesi
Seyfi Top, Beykent Üniversitesi
Sübidey Togan, Bilkent Üniversitesi
Teoman Pamukçu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Turan Yay, Yeditepe Üniversitesi
Uğur Ömürgönülşen, Hacettepe Üniversitesi
Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Sabah Balta, Yaşar Üniversitesi
Z. Gönül Balkır, Kocaeli Üniversitesi

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

DÜNYADA DEVLET BAŞKANLARININ GÖREV SÜRESİNİN UZUNLUĞU ve DÖNEMSEL SINIR -Karşılaştırmalı Analiz ve Optimal Süre/Dönem Üzerine Tespit ve Öneriler-
DURATION OF SERVICE AND TERM LIMIT OF PRESIDENTS IN THE WORLD -Designing Optimal Duration of Service and Term Limit, Comparative Analysis and Some Recommendations-
Coşkun Can AKTAN & Ahmet EKİNCİ

128-153

Araştırma Makalesi

KAMU KURUMLARI TÜKENMİŞLİK ANALİZİ
PUBLIC INSTITUTIONS BURNOUT ANALYSIS
Muhammet İbrahim AKYÜREK & Münir ZEYREK

154-178

Araştırma Makalesi

YERALTI MADEN ÇALIŞANLARININ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ÇALIŞMALARINA ETKİSİ
THE EFFECT OF BURNOUT LEVELS OF UNDERGROUND MINING WORKERS ON OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY STUDIES
Mustafa GÜNAYDIN & Ebru Emine ŞÜKÜROĞLU

179-209

Araştırma Makalesi

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KÖY YÖNETİMİ: YOZGAT/ŞEFAATLİ İLÇESİ KÖY ÖRNEKLERİ İLE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
VILLAGE MANAGERMENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: A FIELD RESEARCH WITH VILLAGE SAMPLES OF YOZGAT/ŞEFAATLİ DISTRICT
Mertcan ARITÜRK

210-229

Araştırma Makalesi

TURİZM PAZARLAMASI KAPSAMINDA BİR KÜLTÜR TURİZMİ ETKİNLİĞİ: KAKAVA ŞENLİKLERİ VE ŞENLİKLERİN ŞEHRE KATKISI
A TOURISM MARKETING PERSPECTIVE ON CULTURAL TOURISM: KAKAVA CELEBRATION AND ITS CONTRIBUTIONS TO LOCAL ECONOMY
Sumru KALELİ

230-258

Araştırma Makalesi

TİRAN'LARA YA SÜRGÜN, YA ÖLÜM Antik Atina'da Tiranlık ve Lider Despotizmi'nden Kurtuluş Yolu: Siyasi Sürgün (Ostracism / Ostrakismos) ve Tiran Katli (Tiranside)
EXILE OR DEATH TO TYRANTS The Path to Liberation from Tyranny and Leader Despotism in Ancient Athens: The Ostracism / Ostrakismos and the Tyrannicide
Coşkun Can AKTAN

259-300

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DÜNYADA DEVLET BAŞKANLARININ GÖREV SÜRESİNİN UZUNLUĞU ve DÖNEMSEL SINIR

- Optimal Süre/Dönem Tasarımı Üzerine Karşılaştırmalı Analiz, Tespit ve Öneriler-*

Coşkun Can AKTAN

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Ahmet EKİNCİ¹

Arş.Gör.Dr.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

E-mail: ahmet.ekinci@hbv.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0803-6449

Öz

Başkanlık adı verilen hükümet sistemlerinde yürütme yetkisi geniş ölçüde seçim ve oylama ile göreve gelmiş olan başkana verilmiştir. Başkanın görevde kalma süresi ve dönemsel sınır konusunda ülkeler arasında bir standart söz konusu değildir ve ülkelerde birbirinden farklı uygulamalar geçerlidir. Bu çalışmamızda

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ahmet.ekinci@hbv.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C. & Ekinci, A., (2021), Dünyada Devlet Başkanlarının Görev Süresinin Uzunluğu ve Dönemsel Sınır - Optimal Süre/Dönem Tasarımı Üzerine Karşılaştırmalı Analiz, Tespit ve Öneriler, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 128-153.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

devlet başkanlarının ne kadar süre ve kaç dönem görev yapmaları gerektiği konusu mukayeseli olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Görev Süresi Sınırlaması, Görev Değişimi, Rotasyon, Dönemsel Sınır, Görev Süresinin Uzunluğu, Optima Süre, Optimal Dönem*

Alan Tanımı: *Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Kamu Tercihi, Anayasa Hukuku*

DURATION OF SERVICE AND TERM LIMIT OF PRESIDENTS IN THE WORLD

-Designing Optimal Duration of Service and Term Limit, Comparative Analysis and Some Recommendations-

Abstract

In government systems called presidency, executive power is largely vested in the elected president. There is no standard between the countries regarding the duration of service of the President and the term limit, and different practices apply in each country. In this study, the issue of how long and how many terms the heads of state should serve will be analyzed comparatively.

Key Words: *Term of Office, Tenure of Office, Rotation in Office, Term Limit, Optimal Duration of Service, Optimal Term Limit*

JEL Codes: *D70, D72, N4, N40*

LGİRİŞ

Doğrudan halk oylaması ya da dolaylı olarak parlamentoda yapılan seçimler sonucunda devlet başkanlığı görevine atanan bir kişi acaba o makamda kaç yıl görev yapma hakkına sahip olmalıdır? Aynı kişinin bir sonraki dönem tekrar seçilebilme hakkı olmalı mıdır? Seçilmiş ve görevde olan bir devlet başkanı aynı makam için en fazla kaç defa aday olma ve yarışa katılabilme hakkına sahip olmalıdır? Bir ya da iki dönem görev yapan bir eski devlet başkanının ömür boyu aynı görev için seçilebilmesi hakkının bir anayasal kural olarak yasaklanması doğru mudur? Ya da belirli bir süre ya da bir dönem bekleme kuralı benimsenerek o kişiye tekrar seçime katılabilme hakkı verilmeli midir? Eğer devlet başkanlığı için görev süresi sınırlaması (dönemsel sınır) geçerli olacaksa bu kural

genişletilerek acaba diğer kamusal makam ve görevler için de uygulanmalı mıdır? Örneğin, bir siyasal parti liderliği için anayasa içerisinde bir süre sınırlaması kuralı benimsenmeli midir? Parlamento seçilecek milletvekillerinin tekrar seçilebilme hakkı olmalı mıdır? Ya da bir milletvekili en fazla kaç dönem parlamento çatısı altında görev yapma hakkına sahip olmalıdır? Yasama ve yürütme organı dışında yüksek yargı organları başkan ve üyelerinin seçimi ve atanmasında da süre ve dönem sınırlaması kuralı geçerli olmalı mıdır?

Yukarıdaki soruların tamamı ideal bir demokrasinin tesis edilmesi ve kurumsallaştırılması açısından fevkalade önem taşımaktadır. Biz bu çalışmamızda sadece devlet başkanlarının görev süresinin sınırlandırılması ile ilgili soruları analiz etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

II. DÜNYADA DEVLET BAŞKANLIĞI MAKAMI İÇİN ÖNGÖRÜLEN DÖNEM SINIRI TERCİHİNDEKİ FARKLILIKLAR

Halen dünyada birbirinden oldukça farklı muhtelif siyasal yönetimler (rejimler) söz konusudur. Dünya ülkelerinin ekseriyetinin benimsediği yönetim şekli demokrasidir. Ancak kendini demokrasi olarak adlandıran tüm ülkelerde parlamentonun oluşumu, yürütme organının başında bulunan kişinin seçimi vs. birbirinden oldukça farklı kural ve esaslara bağlanmıştır. Başkanlık ya da yarı-başkanlık adı verilen rejimlerde yürütme yetkisi tamamen ya da kısmen seçimle göreve gelmiş olan başkana verilmiştir. Başkanın görevde kalma süresi ve dönemsel sınır konusunda da ülkeler arasında bir standart söz konusu değildir ve ülkelerde birbirinden farklı uygulamalar geçerlidir. Aşağıda bu uygulamaları başlıca dört ana başlık altında inceleyeceğiz.

A. Genel Tercih: İki Dönem Görev

İki dönem görev süresi sınırı, bir kişinin ömrü boyunca devlet başkanlığı makamında *en fazla iki dönem* görev yapabilmesidir. Başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri incelendiğinde, bu tercihin devlet başkanlarının görev süresi ile ilgili en çok tercih edilen düzenleme olduğu görülmektedir. Dixon ve Landau'nun araştırması, 2019 yılı itibarıyla devlet başkanlığı makamı için en fazla iki dönem görev süresi sınırına yer veren ülkelerin oranını %57 olarak tespit etmiştir². (Dixon ve Landau, 2020: 372) Özellikle Afrika ülkeleri olmak üzere iki dönem sınırı, üçüncü demokrasi dalgası ile birlikte demokrasiye geçiş yapan ülkelerde

² 2009 itibarıyla Dulani, tekrar seçilebilir seçilmeyeceklerine bakılmaksızın anayasal olarak iki dönem sınırını düzenleyen ülkelerin oranını %68 olarak işaret etmektedir. Bkz. Dulani, 2011a: 109.

başkanların görev süresine sınırlama koymak bakımından en yüksek tercih olmuştur. Cassani'nin araştırmasına göre Afrika ülkeleri ekseriyetle (%71'i) iki dönem sınırını benimsemişlerdir³. (Cassani, 2020: 6)

İki dönem sınırının yoğun olarak kabul edilmesinin altında yatan farklı teşvikler bulunmaktadır. Bunlardan ilk akla geleni şüphesiz yeni demokrasilerin anayasal olarak ABD anayasasından etkilenmiş olmalarıdır. (Dulani, 2011a: 35, 109) Diğer yandan bu tercih, görev süresi sınırlaması lehine ve aleyhine ileri sürülen argümanları uzlaştırabilmesi açısından da anayasal sisteme esneklik katmaktadır. Zira bu tercih, bir kişiye en fazla iki kez seçilme imkânı vererek mutlak bir dönem sınırı öngörmesi bakımından, devlet başkanlığı makamındaki değişimi düzenli hale getirmektedir. Böylece makamın sürekli aynı kişi elinde kalmasının ve bu kişinin otoriterleşmesinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Diğer yandan bir kez seçilmiş ve ilk dönemini sonlandırmış bir devlet başkanının ikinci kez aday olmasına imkân tanınarak hem seçmenin ilk dönemi bakımından devlet başkanını hesaba çekmesine hem de ilk dönemini başarılı bir şekilde sonlandırmış ise devlet başkanının ödüllendirilmesine imkân tanınmaktadır. (Dixon ve Landau, 2020: 374; Schlesinger, 1986)

Buna karşılık iki dönem sınırlamasına yöneltilecek bazı eleştiriler bulunmaktadır. Bir kere başkanların ikinci dönem aday olması durumunda kazanmaları neredeyse kural gibidir. (LaRue, 2018: 152) Elbette ülkelerin demokratiklik durumuna göre tekrar seçilme ihtimalini etkileyen pek çok değişken vardır. Fakat, en iyi ihtimalle başkanın başarılı bir ilk dönem geçirmiş olduğu varsayıldığında bile ikinci dönem tekrar seçildikten sonra bu kişilerin performanslarının düştüğü ve halkta ikinci dönem için oluşan yüksek beklentiyi karşılayamadıkları ve onay oranlarının (*approve rate*) hızla azaldığı ifade edilmektedir. Öyle ki ABD'de bu durum için *ikinci dönem laneti* (*second term curse*) ifadesi bile kullanılmaktadır⁴. Summers'a

³ 2009 itibarıyla Dulani, anayasal olarak iki dönem sınırını düzenleyen Afrika ülkelerin oranını %85 olarak işaret etmektedir. Bkz. Dulani, 2011a: 109.

⁴ Lawrence, Financial Times dergisinde 2014 yılında yayımlanan yazısında yakın dönem başkanların tüm parlak icraatlarını birinci dönemlerinde yaptıklarına ikinci dönemlerinde ise halkın desteğini alamayan politikalar yürütmek zorunda kaldıklarına ve skandallar ile karşılaştıklarına dikkat çekmektedir. George W. Bush ikinci döneminde Katrina kasırgası ve finansal kriz ile mücadele etmiş, Clinton'un ikinci dönemi ise skandallar ve azil (impeachment) sürecine sahne olmuş, Ronald Reagan'ın ikinci dönemi İran-Contra skandalı ve idarenin yönetiminden uzak bir başkan görüntüsü vermiş, Nixon'un ikinci dönemi Watergate skandalı nedeniyle tamamlanamamış, Dwight Eisenhower'ın ikinci dönemi ise personel şefinin istifası ile, Truman'ın ikinci dönemi ise Kore savaşı ve skandallar ile geçmiştir. Hatta Lawrence, dört kez seçilmiş olan Franklin Roosevelt'in de ikinci döneminin en az başarılı dönemi olduğuna işaret

göre her başkan bu laneti yenmek amacıyla ikinci kez aday olmakta fakat hiçbiri bunu başaramamaktadır. (Summers, 2014) Zira başkanların ilk dönemlerinde seçilir seçilmez bir sonraki dönem de seçilebilmek için popülist kararlara imza atacağı ve halkın gündeminde olmayan fakat esas bakımından önemli kararları seçim kampanyasında kullanamayacağı gerekçesiyle öteleyeceği, (LaRue, 2018: 154-155; Schlesinger, 1986) kaldı ki ikinci döneminde de seçilebilmek için ilk görev süresinin son bir-iki yılını adaylık çalışmalarına ayırdığı (Adams, 2013 ve 2014) ifade edilmektedir. Bu nedenle iki dönem görev süresi yerine tek fakat daha çok yılı içeren bir görev süresinin düzenlenmesi teklifleri ileri sürülmektedir. (Adams, 2013 ve 2014; Summers, 2014)

İki dönem kuralına riayet etmek ve üçüncü bir dönem için seçilmeyi aramamak günümüzde bir “*demokratiklik göstergesi*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ABD’de iki dönem görev süresi sınırı ancak 1951 yılında anayasal olarak düzenlenmiş ise de ilk başkan George Washington’dan itibaren bu tercih teamül haline gelmiştir. Elbette yazılı bir kural olmaması dolayısıyla bazı başkanlar üçüncü bir dönem için dahi seçilmeyi bazen düşünebilmişler ise de devlet başkanlığı makamındaki tedavülün anayasal yapıyı koruyacağına yönelik inanç ABD halkının ruhuna dahi işlemiş vaziyette olduğundan bu amaçlarında başarılı olamamışlardır⁵. Bu konudaki tek istisna Franklin Roosevelt’in dördüncü kez seçilmesidir ki son iki döneminin ikinci dünya savaşı gibi ekstrem bir duruma karşılık geldiği açıktır. Kaldı ki Roosevelt’in dördüncü kez seçilmesinden kısa bir süre sonra yapılan kamuoyu araştırmaları halkın %57’sinin, 1960 yılında ise

etmektedir. Bkz. Lawrence Summers, “Second-term presidents cost America 40 lost years”, Financial Times, <https://www.ft.com/content/74dacab2-1e3e-11e4-ab52-00144feabdc0>, erişim tarihi: 7.6.2021.

⁵ ABD’de başkanlık makamındaki tedavül o derece önemli hale gelmiştir ki 1837-1901 yılları arasındaki genel pratiğin başkanın iki dönem değil bir dönem yapması yönünde olduğu görülmektedir. Bu kuralın en önemli istisnası ise iç savaş döneminde görev yapan *Abraham Lincoln*’dür. Ondan sonra başkanlık makamına oturan *Ulysses S. Grant* üçüncü dönem için seçilmek amacıyla girişimlerde bulunmuş fakat en fazla iki dönemlik görev süresi yönünde oluşmuş olan güçlü gelenek karşısında bu kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bkz. Neale: 2019: 15-17. *Theodore Roosevelt* başkan James McKinley’in ölümü üzerine başkan yardımcısı olarak bu makamı devralmış ve vefat eden başkanın görev süresinin büyük bir kısmını tamamlamıştır. Akabinde ise kendi adına başkan olarak seçilmiştir. 1912 yılında ise üçüncü dönemi için tekrar seçilmek maksadıyla tekrar aday olmuştur. Seçim kampanyası sırasında ise suikaste maruz kalmıştır. Suikastı icra eden kişi *insanların başkan olarak iki dönemden daha fazlası için çabalaması gerektiğinin bir uyarısı olarak*” bu eylemi icra ettiği yönünde kendisini savunmuştur. Bunun üzerine Kongre’ye başkanın yalnızca bir dönem seçilebileceğine yönelik anayasa değişikliği teklifi verilmiş ise de bu teklif nihayete erdirilememiştir. Neale, 2019: 17; Bkz. Ginsburg, Melton ve Elkins, 2011: 1835.

%64'ünün, en fazla iki dönem seçilmeyi desteklediğini ortaya koymaktadır. (Sigel ve Butler, 1964: 41 vd) Ortalama bir ABD'linin görüşlerini yansıtmaması bakımından 1960 yılında gerçekleşen bir araştırmaya katılan ve bir doktorun ofisinde çalışan orta yaşlı bir dulun "*sürenin uzunluğu konusu kıyafetin eskimesi türünden bir şey. Yani yeni bir şeye ihtiyacımız var. O (başkan adayları) yalnızca bir ödül avcısı; sonsuza dek zirvede kalamazlar*" ifadeleri, ABD halkının iktidardaki değişimin gerekliliğine olan inançlarına ve sürekli kalan bir başkanın diktatörleşeceğine olan korkularına işaret etmektedir. (Sigel ve Butler, 1964: 41 vd) İki dönem kuralının demokrasi ile ilişkisi bakımından Afrika ülkelerinin pratikleri önemli bir göstergedir. Örneğin eski Gana devlet başkanı John Kofi Agyekum Kufuor'un "*bu günlerde sadece iki dönem yapmak moda oldu çünkü insanlar ne kadar iyi olduğunuzu önemsememeye, bir lideri iki dönem çekmenin yeterli olduğuna inanmaya başladı*" yönündeki sözleri yukardaki ifadeler ile benzerlik taşıması bakımından önemlidir. (Posner ve Young, 2018: 268) Zaten bu nedenledir ki bugün Freedom House tarafından özgür ya da yarı-özgür ülkeler arasında yer alan Kolombiya'da (2010)⁶, Malavi'de (2009)⁷ ve Benin'de⁸ (2011) iki dönem sınırlamasının esnetilmesine yönelik girişimlerin bu tür çabaların sistemi otoriterleştireceği, keyfi yönetimi engelleme çabası olarak anayasacılık ile bağdaşmayacağı, dönem sınırı düzenlemesinin mantığı ile uyuşmadığı gerekçeleriyle yüksek mahkemeler tarafından engellendiği görülmektedir⁹.

B. Tek Dönem Görev Yapma

Tek dönem sınırı, bir kimsenin hayatı boyunca yalnızca tek bir dönem için devlet başkanlığına seçilebilmesine imkân tanıyan görev süresi sınırlaması tercihidir. İki dönem sınırlamasının yoğunluğuna karşın tek dönem sınırı günümüzde az sayıda devlet tarafından tercih edilmektedir. Dixon ve Landau'nun araştırması başkanlık ve yarı başkanlık ile idare edilen ülkeler içerisinde tek dönem kuralını tercih eden ülkelerin oranının %8¹⁰ olduğunu göstermektedir. (Dixon ve Landau, 2020: 372)

⁶ Kolombiya Anayasa Mahkemesi Kararı (2010) Sentencia: C141/2010.

⁷ Malavi Yüksek Mahkemesi Kararı, State v. Ex Parte Muluzi and Another (2 of 2009) MWHC 16 May 2009.

⁸ Micha Wiebush, Christina Murray, "Presidential Term Limits and African Union", *Journal of Africal Law*, Vol. 63, pp. 131-160, s. 141.

⁹ Buna karşın aşağıda görüleceği üzere başkanlara üçüncü dönem imkânı sağlayan yüksek mahkeme kararları, yargı bağımsızlığının olmadığı ve ilgili ülkenin özgür olmayan ve otoriter rejim olarak nitelendiği ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

¹⁰ Bu ülkeler ise güncel olarak Meksika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Paraguay, Filipinler ve Güney Kore'dir.

Tek dönem sınırı, iki dönem sınırının amaç edindiği gibi görev süresi sınırlamasının avantaj ve dezavantajlarını uzlaştırmayı amaç edinmez. Her ne kadar sıkı bir tek dönem sınırı devlet başkanlığı makamına gelecek kişinin uzmanlık ve tecrübe sahibi olmasını engellemekte ise de (Dixon ve Landau, 2020: 373) bu tercih vasıtasıyla, ilgili ülkeler demokrasiyi korumayı ve otoriterleşmeyi engellemeyi amaçlar. (Serrafero, 2016: 6) Kaldı ki bu uygulamayı tercih eden ülkelerin tarihlerine bakıldığında bunu anlamak güç değildir. Zira bu ülkelerin uzun süren diktatörlükler ya da otoriter rejimler sonrasında bu yönde bir tercihte buldukları görülmektedir. (Penfold, Corrales ve Hernandez, 2014: 539) Örneğin Meksika’da Porfirio Diaz’ın 30 yılı aşan iktidarı sonrasında Meksika’da yaşanan 1910 devriminin temel amaçlarından biri tekrar seçilmeyi yasaklamaktı. Başlangıçtaki bir istisna dışında bu kuralın 100 yılı aşkın bir süredir istikrarla uygulandığı görülmektedir¹¹. Latin Amerika açısından, Paraguay’da Alfred Stronessner, Nikaragua’da Anastasio Somoza Debayle ve Dominik Cumhuriyeti’nde Joaquin Balaguer dönemleri, akabinde bu ülkelerin tek dönem sınırını kabul etmesinde etkili olmuştur¹². (Carey, 2003: 127). Otoriter rejim sonrası benzer tercihler Filipinler ve Güney Kore’de de karşımıza çıkmaktadır. Filipinler’de 1962-1986 yılları arasında Ferdinand Marcos dönemi yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde başkanın ülkeyi kararnameler vasıtasıyla yönettiği ve pek çok özgürlüğü baskıladığı, totaliter bir rejim ile ülkeyi yönettiği ifade edilmektedir. (McCoy, 1999) Bu dönem Marcos’un uzun süre iktidarda kalmasını sağlayan unsurlardan biri de parlamenter hükümet sistemi benzeri bir sistem ile ülkeyi idare etmiş olmasıdır. Bu nedenle 1987 tarihli Filipinler Anayasası ile başkanlık sistemi tercih edilmiş ve devlet başkanının yalnızca altı yıllık bir dönem için seçilmesi öngörülmüştür. (1987 Anayasası, Md. 7, Böl.4)

¹¹ 1917 Anayasası’nın kabul edilmesinin ardından Obregon (1920-1924) ve Calles (1924-1928) ilk başkanlar olarak seçilmiştir. Buna karşın devrim prensiplerine aykırı olarak Calles parlamentoyu ikna ederek aralıklı tekrar seçilme konusunda parlamentoyu ikna etmiş ve Obregon 1928 yılında tekrar başkan olarak seçilmiştir. Akabinde ise Obregon’un suikast sonucunda ölmesi ile birlikte Calles yeniden güçlü bir siyasi figür olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi karışıklıkları engellemek isteyen Calles, “Maximato” olarak Meksika tarihinde yer edinen bir döneme geçilmesini sağladı. Bu dönemde Calles gücün ardındaki kişi idi ve sonraki üç Meksika başkanını belirledi. Akabinde ise tek parti dönemine geçildiği ve tek dönem sınırının istikrar kazandığı görülmektedir. Bkz. Alvarez Tovar, 2016: 284-286; Whitehead 2009: 489 vd.

¹² Benzer şekilde daha 19. yüzyılda kabul edilen tek dönem sınırı uygulamaları da yine uzun süren otoriter rejimler sonrasına rastlamaktadır. Örneğin Arjantin’de 1853 Anayasası ile tek dönem sınırının kabul edilmesinin arkasında, hemen öncesinde Juan Manuel de Rosa’nın 1830’ları ve 1840’ları kapsayan iktidarı gelmektedir. (Carey, 2003: 122).

Buna karşın tek dönem sınırına yönelik de bazı eleştiriler yöneltildiği görülmektedir. Tek dönemlik görev süresinin başkanları ataletle sürükleyeceği ifade edilmektedir. Örneğin Schlesinger'e göre başkanın görevi halkı görmezden gelmemek ve onların endişelerini gidermek, halka karşı her zaman hesap verebilir olmaktır. Tek dönem sınırlaması ise bunu engellemektedir.¹³ (Schlesinger, 1986). Ayrıca tek dönem kuralı gibi katı bir seçim yasağı karşısında tekrar seçilmeyi arzulayan başkanların anayasal olmayan yollara dahi tevessül ederek görevde kalmaya çalışacakları ifade edilmektedir. (Dixon ve Landau, 2020: 393)

Tek bir dönem için seçilecek başkanın tekrar halkın huzuruna oy talebi ile çıkmayacak oluşu da sistemin diğer bir kusuru olarak ifade edilmektedir. Bunun bir iyi bir de kötü yanı bulunmaktadır. İyi yanı, başkan popülist politikalara zorlanmaksızın ülkenin çıkarına olan radikal adımlar atma kabiliyetine sahip olacaktır. Bu, başkanların daha cesur adım atmalarını sağlar¹⁴. (Whitehead, 2009: 492) Kötü yanı ise başkanlar seçmenin taleplerine karşı duyarsızlaşabilir. Seçim vaadi olarak ileri sürdüğü politikaları gerçekleştirmek için istekli olmaması durumunda başkanı teşvik edecek bir araç bulunmamaktadır. Ayrıca tek dönem tercihi durumunda başkanların politikalarını icra edebilmeleri için, altı yıllık ya da yedi yıllık görev süreleri gibi normalde kabul edilenden daha uzun süreler tercih edilmektedir. Böylece tekrar seçilmemenin maliyeti giderilmiş olacaktır. (Dixon ve Landau, 2020: 373) Bu durumda göreve gelen çalışkan ve başarılı başkanlar ülke için birer kazanım iken başarısız başkanların değişimini uzun bir süre beklemek gerekmektedir¹⁵. Örneğin ABD'nin ilk başkanlarından Jefferson ABD'nin kuruluş aşamasında öncelikle yedi yıllık tek bir dönemi savunmuş, konu hakkında detaylıca düşündükten sonra fikrini değiştirmiştir. Sonuç olarak Jefferson, yedi yıllık sürenin "*değiştirilemez olmak için oldukça uzun*" olduğu ve "*ilk dört yılın sonunda halkın (başkanı) değiştirme gücüne sahip olduğu sekiz yıllık bir hizmet süresinin*" daha uygun bir tercih olduğu sonucuna varmıştır.

¹³ Schlesinger bu görüşünü desteklemek için Clark Clifford'un şu sözlerine atıf yapmaktadır: "*halkın değerlendirmelerinden başışıklık kazanmış bir başkan halkı dinlemek zorunda olmayan, çoğunluğun hassasiyetlerine karşılık vermek veya çeşitlilik yoğunluk ve kendisinininki ile farklılık arz eden görüşlere imkân tanıyacak görüşlere dikkat kabartmak zorunda olmayan bir başkandır... Birinin kendi siyasi geleceği için endişe etmesi görevdeki sorumlu ve karşılık vermeye dönük performansına güçlü bir teşvik olabilir.*"

¹⁴ Örneğin Adams, eski ABD başkanı Barack Obama'nın ikinci döneminde sıklıkla tekrar seçilmeyecek olmasına yönelik vurgusunu bu yöndeki politikalara yönelmek için bir gerekçe olarak kullandığına dikkat çekmektedir. (Adams, 2013).

¹⁵ Woodrow Wilson'un ifadesi ile altı yıl kötü bir başkan için oldukça uzun, iyi bir başkan için ise oldukça kısa bir süredir. Bkz. Schlesinger, 1986.

(Schesinger, 1986). İlaveten iki dönem sınırı bakımından başkanın ikinci döneminde performansında düşüş olması gibi, tekrar seçilemeyecek olan bir başkanın da görev süresi sonlara yaklaştıkça kabinesi ve idare üzerindeki hâkimiyetinin de azaldığı ifade edilmektedir. (Whitehead, 2009: 493; Neale, 2019: 3-4)

Diğer yandan önemle belirtilmelidir ki katı bir tek dönem sınırı, uzun süreli otoriter rejimler sonrasında sistemin demokratik yapısını korumak için bir kalkan olarak tasarlanmış ise de zamanla pek çok devlet tarafından esnetilmiştir. Örneğin Latin Amerika'da 2000 öncesinde Arjantin¹⁶, Brezilya, Meksika, Kolombiya (md 197), Paraguay (md. 229), Kosta Rika (md. 134), Ekvador (md. 132 ve 73), Honduras (md. 239), Guatemala (md. 187) ve El Salvador'da (md. 152) tek dönem sınırı bulunmakta iken günümüzde bunlardan yalnızca Meksika, Guatemala, Paraguay ve Honduras'ta tek dönem sınırı güncel olarak kabul edilmektedir. (Serrafero, 2011: 236)

Bunun nedenleri arasında şüphesiz tek dönem sınırının sistemde esneklik sağlamaması ve başkanların politikalarını yürütebilmek için daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu düşünmesidir. Başarılı devlet başkanlarını cezalandırmamak adına sistemin esnetilmesi gerektiği kabul edilmiştir. (Penfold, Corrales ve Hernandez, 2014: 539) Zaten Meksika'da tek dönem sınırının bu kadar istikrarlı olmasının ardında uzun süren hegemonik tek parti iktidarı yatmaktadır. Böylece başkan değişse bile aynı parti ve ideoloji iktidarda kalmaya devam etmiştir. Yani dönem sınırını esnetmeye "ihtiyaç olmamıştır". (Alvarez Tovar, 2016: 289-292) Fakat tek dönem sınırının esnetilmesi çabaları karşısında, bu ülkelerin otoriter yönetim geçmişleri nedeniyle, söz konusu girişimlerin kuvvetler ayrılığını sağlamlaştırmaya yönelik anayasal düzenlemeler getirilmeksizin yapılmasının sistemi tehlikeye sokabileceği ifade edilmektedir¹⁷. (Hualde, 2013: 149-150; Whitehead, 2009: 504)

¹⁶ Arjantin'de Carlos Menem'in neo-liberal politikalarının devamlılığını sağlamak amacıyla parlamento ile giriştiği pazarlıklar neticesinde 1994 yılında anayasa değişikliği yapılması sağlanmıştır. Böylece altı yıllık tek dönem tercihi yerini dört yıllık iki döneme bırakmıştır. Bu ise kıtada tek dönem sınırının zamanla yerini iki dönem kuralına bırakmasını tetiklemiştir denilebilir. (Bkz. Hualde, 2013: 150 vd)

¹⁷ Örneğin Filipinler'de Marcos yönetimi sonrasında demokrasiye geçildikten kısa bir süre sonra sistemi parlamenter sisteme döndürmek ya da dönem sınırını kaldırmak gibi anayasa değişikliği teklifleri gelmiştir. Buna karşın henüz otoriter rejimin anıları taze olduğundan ve demokrasinin yerleşmemiş olmasından dolayı söz konusu anayasa değişiklik teklifleri, sistemi yeniden

C. Aralıklı Tekrar Seçilme

Aralıklı tekrar seçilme, bir vatandaşın, bir kez –*ya da bazı anayasalara göre art arda en fazla iki kez-* devlet başkanı olarak seçilmesinden sonra anayasada gösterilen belirli bir süre kadar bekledikten sonra tekrar aday olabilmesine imkân tanıyan anayasal tercihtir. Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi ile idare edilen ülkelerin %8'inin tek dönem sonrasında ara vererek adaylığa, %7'sinin ise art arda en fazla iki dönem seçildikten sonra ara vererek adaylığa imkân tanıdığı ifade edilmektedir. (Dixon ve Landau, 2020: 372) Modern dönemde aralıklı tekrar seçilmenin en eski örneği 1795 Fransız Anayasası¹⁸ ile karşımıza çıkmakta ise de günümüzdeki en bilinen demokratik örnekler arasında, *aralıklı tek dönem* için Şili, Uruguay ve Kosta Rika¹⁹, *ardışık iki dönem sonrasında bekleme süresi olan* ülkeler için ise Brezilya ve Arjantin dikkat çekmektedir²⁰.

Aralıklı tekrar seçilmeye imkân tanıyan kural da tıpkı iki dönem kuralı gibi görev süresi sınırının avantaj ve dezavantajlarını uzlaştırmayı amaç edinmektedir. Bir kere mevcut devlet başkanı –özellikle art arda tekrar seçilmeye imkân tanımayan ülkeler bakımından- hiçbir surette bir sonraki seçimlerde aday olamamaktadır. Böylece seçim alanındaki hiçbir aday görevli olmanın avantajına sahip değildir ve adaylar arasında fırsat eşitliği sağlanmaktadır. (Serrafero, 2016: 19-20) Fırsat eşitliğinin önemli bir sonucu ise eski devlet başkanlarının art arda yapılan seçimlerdeki kadar çok tekrar seçilme imkânına sahip olamamasıdır. Corrales ve

otoriterleşmeyi amaçlayanlar tarafından teklif edilmiş teklifler olarak yorumlanmıştır.(Rüland, 2003: 465-466, Pangalanyan, 2002: 8, 11-12 (ikinci kısım))

¹⁸ 1795 Fransız Anayasası, beş yıl boyunca görev yapacak olan ve beş üyeden oluşan *Directorate* kurulunun tekrar seçilebilmesi için aradan beş yıl geçmesi gerekliliğini şart koşmuştur. Ayrıca *Directorate* üyelerinin altsoy ve üstsoylarının, kardeşlerinin, amca ve yeğenlerinin, birinci kuzenlerinin ve bu kimseler ile evlilik bağı ile bağlı olan kimselerin kurul üyesi olamayacağını da hükme bağlamıştır. Benzer bir uygulama da 1874 tarihli İsviçre anayasasında da bulunmaktadır. Bkz. Dulani, 2011a: 101, 103.

¹⁹ Örneğin Şili'de Michele Bachelet 2006-2010 yılları arasında bir dönem görev yaptıktan sonra bir dönem beklemiş akabinde ise 2014-2018 yılları arasında tekrar aday olarak devlet başkanı seçilmiştir. Buna karşın 1994-2000 yılları arasında devlet başkanlığı yapan Eduardo Frei 2010 seçimlerinde tekrar aday olmuş fakat seçimleri kazanamamıştır. Benzer şekilde Uruguay'da da Julio Mario Sanguinetti hem 1985-1990 yılları arasında hem de 1995-2000 yılları arasında başkanlık yapmıştır. Fakat Luis A. Lacalle 2010 yılında tekrar aday olmuş fakat seçilememiştir. Dixon ve Landau, 2020: 374; Serrafero, 2016: 13.

²⁰ Brezilya'da Lula da Silva 2003-2010 yılları arasında iki dönem üst üste devlet başkanlığı yaptıktan sonra anayasal olarak tekrar aday olmamış ve partisinden Dilma Rousseff 2010-2016 yılları arasında başkanlık yapmıştır. Lula da Silva 2019'da tekrar aday olmayı planlarken yolsuzluk isnatları nedeniyle aday olamamıştır. Dixon ve Landau, 2020: 375.

Penfold'un araştırmasına göre ardışık tekrar aday olmalarda başkanların seçimi kazanma ihtimalleri %90'tır. Aralıklı tekrar seçilme durumlarında ise an itibarıyla görevli olmayan eski başkanların seçimlere katılma ihtimali %50'ye düşmekteyken seçimleri kazanma ihtimalleri ise %40 olarak ölçülmüştür. (Corrales, Penfold, 2014: 163) Dolayısıyla devlet başkanlığı makamındaki bu değişim sıklığının, bu anayasal tercihin otoriterleşme karşısındaki en önemli kozu olduğu ifade edilebilir. (Corrales ve Penfold, 2014: 160-161; Carey, 2003: 122) Diğer yandan, popüleritesine güvenen ve tekrar seçilebileceğine inanan eski devlet başkanları için, anayasada belirtilen süre kadar bekledikten sonra, tekrar aday olmak bakımından bir engel bulunmamaktadır. (Serrafero, 2011: 230) Bu da başarılı devlet başkanlarının tekrar seçilerek ödüllendirilmesine ve seçmenlerin bu vatandaşlar için oy verebilme imkânına sahip olmasına izin vermektedir. Dolayısıyla başarı ödüllendirilebilmekte ve başarısızlar için seçmen karşısında hesap verme imkânı oluşmaktadır. (Dixon ve Landau, 2020: 375)

İlaveten Dixon ve Landau görevde kalmaya devam etmeyi arzulayan fakat görev sınırına takılan devlet başkanları açısından, sonradan tekrar bu makama dönebileceğine duyulan güvenin koltuğu terk etmeyi kolaylaştırdığına işaret ederek bu anayasal tercihin demokrasiyi korumaya hizmet edebileceğini ifade etmektedir. Örneğin 2017'de Ekvator'da Rafael Correa, siyasal krizi çözmek için görevini terk etmiş ve devlet başkanlığı için Lenín Voltaire Moreno'yu desteklemiştir. Benzer şekilde Panama'da 2014 yılında başkan Ricardo Martinelli tekrar seçilme engelini aşmakta başarısız olduktan sonra anayasal sistemi zorlamamış, % 60 oranındaki halk desteğine güvenerek makamını terk etmiştir. (Dixon ve Landau, 2020: 395-397)

Bu anayasal tercihin bir diğer faydası, anayasal yapının kişiselleşmesini engellemesi, kurumsallaşmayı ön plana çıkarmasıdır. Zira makamı terk eden devlet başkanı, anayasal bekleme süresi içerisinde gücünü kaybetmemek adına yerine bir halefini işaret ederek onun devlet başkanı seçilmesini sağlasa bile iki devlet başkanı arasındaki yönetim farklılıkları dolayısıyla sistem tek bir kişinin istek ve arzularına göre şekillenmez²¹. Kaldı ki büyük bir popülerite ile makamı terk eden siyasilerin sonraki süreçte iktidar başka bir partinin üyelerine geçse bile bu süreçte saygıdeğer muhalefet liderleri olması kaçınılmazdır. (Carey, 2003: 128; Corrales ve Penfold, 2014: 163) Belki de sistemin bu uzlaştırıcı yönü nedeniyle ki Dünya Bankası, aralıklı tekrar seçilme uygulamalarının hukuk devletini

²¹ Örneğin Ekvador'da Correa sonrasında Moreno, Panama'da Martinelli sonrasında Varela ve Kolombiya'da Uribe'den sonra Santos, aynı partiden olmalarına karşın birbirinden farklı ve hatta bazen zıt politikalar yürütmüşlerdir. (Dixon ve Landau, 2020: 399-400)

sağlamak, yolsuzluk ile mücadele, etkili hükümet ve siyasi istikrar göstergeleri bakımından en uygun tercih olduğuna dikkat çekmiştir. (Penfold, Corrales ve Hernandez, 2014: 543, 555)

Avantajlarının çokluğuna rağmen aralıklı dönem sınırının bazı dezavantajları ve kötüye kullanmaya müsait açıkları bulunmaktadır. Bir kere devlet başkanlığı makamındaki sürekli değişim nedeniyle aynı siyasi partide aynı görevi yapmış ya da yapmaya aday pek çok aday olabilir. Bu durumda parti içi rekabetin yüksek olması beklenir. Elbette demokrasiler açısından bu rekabet arzu edilen bir şeydir çünkü devlet idaresine ilişkin tecrübe sahibi pek çok kimsenin olduğu anlamına gelir. Fakat rekabetin kızışması durumunda söz konusu partinin parçalanması ihtimali bakımından aynı olumlu yanıtı siyasi partinin mevcudiyeti açısından söylemek her zaman mümkün değildir. (Carey, 2003: 129). Bu sistemin en önemli handikapı ise gölge başkanlardan ya da kukla yöneticilerden sistemi koruma ihtimalinin diğer anayasal tercihlere göre zayıf olmasıdır. Pek çok devlet başkanı görevi terk ettikten sonra tekrar aynı makamı elde edene kadar yerine bir “emanetçi” bularak onun üzerinden devleti idare etmeye devam etmek istemektedir. Şüphesiz bu kimselerin en çok güvenebileceği kimseler akrabalarıdır²². Elbette anayasal olarak mevcut başkan ile belirli akrabalık derecesine sahip olan kimselerin ardışık seçimlere katılmasına yasaklar getirilebilir. Bu düzenlemeler söz konusu kimselerin seçilme haklarına bir sınırlama olarak görülebilirse de sistemin demokratik yapısını korumak bakımından ölçsüz bir sınırlama değildir. Fakat bu anayasal düzenlemeleri aşmak için söz konusu akrabalık ilişkileri üzerinde “oyunmalar” yapmak her zaman zor değildir²³. Diğer yandan mevcut başkanların kukla yöneticileri yalnızca aile üyeleri arasından atamadıkları da bilinen bir gerçektir. Başkanlar, kendisine “siyasal” açıdan yakın olan kimseleri yerlerine halef tayin ederek bu makama tekrar geri dönene kadar gayrı resmi yollarla bu makam üzerindeki etkilerini

²² Arjantin’de başkan Peron’un, başkan yardımcılığını da yürütmekte olan eşi Isabel Martinez de Peron’un 1973-1974 yılları arasında eşinin sağlık durumu nedeniyle ona halef olarak başkanlık görevini yürütmesi ve eşinin ölümü üzerine kendisinin başkan olarak ilan edilmesi bunun en bilinen örneklerindedir. Senegal’de başkan Wade yerine oğlu Karim’i, Tacikistan’da başkan Rahman yerine oğlu Rüstem’i geçirmek istemiş, Panama’da başkan Martinelli, Arias’ın seçim listesine eşini başkan yardımcısı olarak dâhil etmek istemiştir. Dixon ve Landau, 2020: 405-408

²³ Örneğin Guatemala devlet başkanı Alvaro Colom ve eşi Sandra Torres 2011 yılında söz konusu akraba yasağını dolanabilmek adına boşanmışlardır.(Dulani, 2011b: 123)

devam ettirebilmektedirler. Şüphesiz bu şekildeki tercihin en önemli örneği Rusya’da tatbik edilen *Putin-Medvedev* takasıdır. (Dixon ve Landau, 2020: 404)²⁴.

D. Sınırsız Dönem ve Benzeri Görev Süresi Tercihleri

Sınırsız dönem, anayasal olarak vatandaşların seçilebildikleri sürece devlet başkanlığı görevi yapabilmelerine izin veren ülkeleri nitelemektedir. Dixon ve Landau’nun çalışması başkanlık ve yarı başkanlık sistemini tercih eden ülkelerin % 16’sının anayasasında herhangi bir dönem sınırı öngörülmediğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan bir vatandaşın seçilebildiği sürece devlet başkanı olabilmesine imkân tanıyan ülkeler günümüzde Asya ve Avrasya’da Çin, Kuzey Kore, Azerbaycan, Belarus, Afrika’da Uganda, Gabon, Togo, Sudan, Cibuti, Mauritius, Gambiya, Kamerun, Güney Amerika’da Suriname, Venezuela, Nikaragua ve Bolivya olarak dikkat çekmektedir. Diğer yandan anayasal olarak, 2017 değişikliklerine kadar Seyşeller’de olduğu gibi sınırlı sayıdaki bazı ülkelerin anayasalarında devlet başkanlığı makamına üç kez seçilmeye imkân tanıyan düzenlemeler de bulunmaktadır²⁵. Son olarak bazı ülkelerin anayasalarında mevcut devlet başkanına özel düzenlemeler yapıldığı²⁶ ya da kural olarak dönem sınırı öngörülmüş ise de yalnızca bir lidere yönelik istisnaların getirildiği uygulamalar da bulunmaktadır. Örneğin olarak Ekvatorial Gine, Gine-Bissau, Mozambik ve São Tomé ve Príncipe’de anayasal olarak iki dönem benimsenmiş iken bir lider için ardışık olmamakla birlikte ilave tekrar seçilme imkânı tanınmıştır. (Cassani, 2021: 233)

Devlet başkanlığı makamına sınırsız bir şekilde seçilebilmeye imkân tanıyan düzenlemeler otoriter rejimler olarak ifade edilen ve *özgürlüklerin korunması ve anayasal demokrasinin tesisi* bakımından son derece “başarısız” ülkeler tarafından kabul edilen bir tercih olarak dikkat çekmektedir. (Dixon ve Landau, 2021: 371-372, Ginsburg, Melton ve Elkins, 2010: 1836) Buradaki sorun görev sınırını tercih etmeyen ülkeler arasında özgür olmayan ülkelerin bulunması değildir. Çünkü anayasal demokrasi ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasındaki zafiyetler

²⁴ Dulani Putin-Medvedev takasına benzer ilişkilerin Kenya’da Daniel arap Moi, Gana’da Jerry Rawlings, Zambiya’da Fredrick Chiluba tarafından da tatbik edildiğini ifade etmektedir. (Dulani, 2011b: 122)

²⁵ Benzer şekilde Demokratik Kongo (Any. md. 65) ve Kribati (Any. md. 32) devlet başkanlığı için üç dönemin öngörüldüğü ülkelerdir.

²⁶ Örneğin 1852 Fransız Anayasası’nda Louis Napoleon Bonaparte’ın on yıl hükümet etmesi için, Yugoslavya Anayasası Josip Broz-Tito’nun ölümüne kadar hükümet etmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Keza yakın tarihlerde Lübnan’da 1995 anayasa değişiklikleri o dönemin başkanının dönemini üç yıl uzatmıştır. (Ginsburg, Melton ve Elkins, 2010: 1837)

dönem sınırını anayasal olarak kabul eden ülkeler arasında da bulunmaktadır. Buradaki sorun özgürlüğe ve demokrasiye yönelen tehdidin yoğunluğu meselesidir. Zira yukarıda sayılan 16 ülkenin 11'i (% 68,75) özgür olmayan ülkeler iken bu ülkelerden yalnızca Mauritius ve Suriname (% 12.5) Freedom House tarafından özgür olarak nitelenmiştir²⁷. Bunun elbette pek çok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki 90'lı yıllardaki demokrasi dalgası ile birlikte uzun yıllar diktatörlük rejimini tatbik etmiş ülkelerin hızla ve çoğu zaman uluslararası baskılarla demokrasiye adapte olmaya çalışmalarıdır. Buna karşın, özellikle Afrika ülkeleri başta olmak üzere, bu ülkelerin otoriter yönetim tecrübeleri hala tazedir. Zaten 90'lar ile birlikte demokrasiye geçişi sağlayan kadrolar yine bu otoriter rejimin bürokrat ve elitleridir. Dolayısıyla Afrika'da bir liderin uzun yıllar iktidarda kalması, bir alışkanlık iken görev süresi sınırı öngörmek yeni bir olgudur. (Dulani, 2011a: 116, 129-130; Dulani, 2011b: 119).

İlaveten dünyada demokrasi karşısında yeniden otoriterleşme eğilimi artış göstermektedir. Bu nedenle siyasi liderler kendi politik ideallerini gerçekleştirebilmek için anayasa değişiklikleri ile görevde kalmaya devam etmeyi bu otoriterleşmenin bir aracı olarak kullanmaktadır. (Cassani, 2021: 230; Dulani, 2011a: 107, 120-121, 133-134) Bu çerçevede örneğin Bolivya'da 2015 yılında Yüksek Mahkeme kararı, Venezuela'da 2009 yıllarındaki anayasa değişikliğini öngören referandum ve Çin'de parlamento vasıtasıyla dönem sınırının kaldırılması bu tür bir otoriterleşme eğiliminin yansımaları olarak görülebilir²⁸.

²⁷ Zira Freedom House'un dünyada özgürlükleri ölçen raporları bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan'ın özgürlük puanı 10 (özgür olmayan), Belarus'un 11 (özgür olmayan), Bolivya'nın 66 (kısmi özgür), Çin'in 9 (özgür olmayan), Cibuti'nin 24 (özgür olmayan), Gabon'un 22 (özgür olmayan), Mauritius'un 87 (özgür), Kuzey Kore'nin 3 (özgür olmayan), Sudan'ın 17 (özgür olmayan), Togo'nun 43 (kısmi özgür), Kamerun'un 16 (özgür olmayan), Suriname'un 79 (özgür), Gambiya'nın 56 (kısmi özgür), Uganda'nın 34 (özgür olmayan) ve Venezuela'nın 14 (özgür olmayan) olarak dikkat çekicidir. Görüldüğü üzere Suriname, Mauritius, Togo, Bolivya ve Gambiya örnekleri istisna olmak üzere anayasal olarak devlet başkanına sınırsız seçilme imkânı tanıyan ülkelerin özgürlük puanları oldukça düşüktür ve Freedom House bu ülkeleri özgür olmayan ülkeler olarak kategorize etmiştir. Bkz. Freedom House, "Countries and Territories", <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>, Erişim tarihi 10.6.2021.

²⁸ Venezuela için Bkz. Serrafiro, 2011: 237; Bolivya Yüksek Mahkemesi kararı için Bkz. Bolivya Çokuluslu Anayasa Mahkemesi (Tribunal Constitucional Plurinacional) Kararı, Sentencia 0084/2017, 28 de Noviembre 2017, Başlık "III.4. De las Eventuales 'antinomias' o 'contradicciones' entrenormas del Texto Constitucional y el organo legitimado para realizar su control"; Çin'de dönem sınırının kaldırılması ile ilgili haberler için Bkz. BBC News, "China's Xi allowed to remain 'president for life' as term limits removed", <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-43361276>, Erişim tarihi: 10.6.2021.

Böylece, bu başkanların, Bolivya’da 2020 yılında Evo Morales’in dördüncü kez başkan seçilmesinden sonra seçimlere hile karıştırıldığı iddialarının akabinde ordunun baskısıyla istifa etmesi gibi²⁹ anti-demokratik uygulamalar ya da Chavez’in 2013 yılında vefat etmesi gibi doğal sebepler dışında, iktidarlarını seçim yoluyla kaybetmeleri neredeyse imkânsızdır. Zira Corrales ve Penfold’un araştırması, bu ülkelerdeki başkanların seçimleri kazanma ihtimalinin %83 gibi yüksek bir oranda olduğunu bize göstermektedir. (Corrales ve Penfold, 2014: 163) Zaten yukarıda verilen ülkelerde, sınırsız görev süresinin kabul edildiği dönemlerde görev yapmakta olan devlet başkanlarının toplam görev sürelerinin ortalamasının alınması, her bir başkanın ortalama olarak 17.6 yıl görevde kaldığını bize göstermektedir. Bu ise ABD anayasal tarihi açısından istisnai bir dönemde yaşanmış ve bir daha benzeri görülmemiş bir tecrübe olarak aktarılan Franklin D. Roosevelt’in toplam görev süresinden (1933-1945) 5 yıl daha fazla olması bakımından anlamlıdır³⁰.

Şüphesiz devlet başkanları için anayasal bir görev süresi sınırlamasının öngörüldüğü ülkelerde de devlet başkanları bu sınırı uzatmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan özellikle anayasanın müsaade etmediği “üçüncü dönemi” arayan başkanların sayısı günümüzde giderek artmaktadır.

III. DÜNYADAKİ UYGULAMALAR: GENEL DEĞERLENDİRME

Bir ülkenin *anayasal demokrasi* hüviyetine sahip olabilmesi açısından bir kimsenin en fazla kaç kez devlet başkanı seçilebileceğine yönelik anayasal sınırlama getirilmesi oldukça hayatidir. Bu bölümde konu ile ilgilenen uzman araştırmacıların görüşlerini ve kendimize ait değerlendirme ve yorumları ortaya

²⁹ BBC Mundo, “Evo Morales renuncia a la presidencia de Bolivia y denuncia un golpe de Estado”, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-50370125>, Erişim tarihi 10.6.2021.

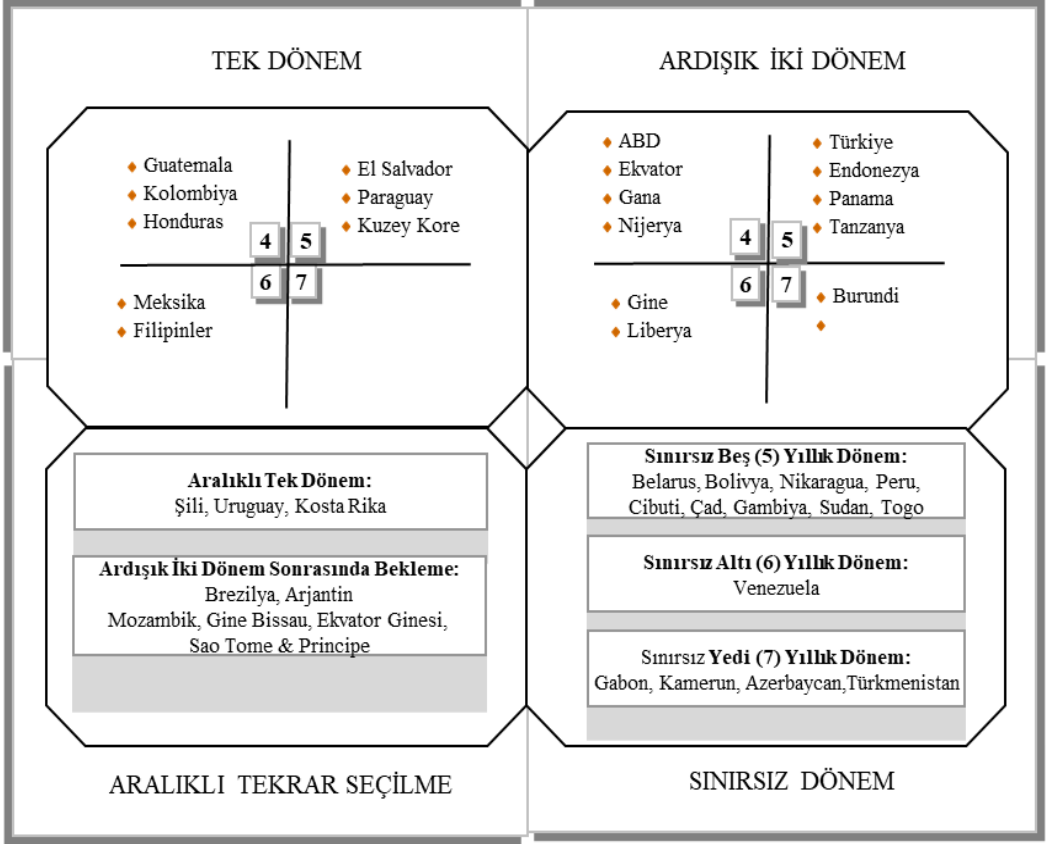
³⁰ Bu hesaplama tarafımızca şu şekilde yapılmıştır: Azerbaycan’da İlham Alıvey 18 yıl (2003-günümüz), Belarus’da Lukhachenko 27 yıl (1994-günümüz), Çin’de Xi Jinping 9 yıl (2012-günümüz), Kuzey Kore’de Kim Young Un 9 yıl (2012-günümüz), Bolivya’da Morales 14 yıl (2005-2019), Nikaragua’da Ortega 14 yıl (2007-günümüz), Venezuela’da Chavez 14 yıl (1999-2013), Cibuti’de Ismail Omar Guelleh 22 yıl (1999-günümüz), Uganda’da Museveni 35 yıl (1986-günümüz), Togo’da Gnassingbe 16 yıl (2005-günümüz), Sudan’da Omar el Bashir 26 yıl (1993-2019), Kamerun’da Paul Biya 37 yıl (1984-günümüz), Gabon’da Ondmba 12 yıl (2009-günümüz) ve Gambiya’da Yahya Jammeh 21 yıl (1996-2017) şeklindedir. Buna karşın Suriname ve Mauritius’da dönem sınırı olmamasına karşın başkanlık makamındaki düzenli değişim dikkat çekicidir. Bu nedenle Suriname’da 1975-2020 yılları arasında görev yapan 9 başkanın ortalaması 5, Mauritius’da ise 1992-2020 yılları arasında görev yapan 7 başkanın ortalaması 4 olarak alınmıştır. Toplamda 15 ülkede incelenen devlet başkanları, çalışmanın yapıldığı an itibarıyla 283 yıl görev yapmış, her bir başkan ortalama 17.6 yıl görevde kalmıştır.

koymadan önce dünyada hali hazırda dönemsel sınırlama uygulamalarına kısaca bir göz atmakta yarar görüyoruz.

Dünyada başkanlık rejimleri ile yönetilen ülkelerin tercihlerinden bazı seçilmiş örnekler Şekil-1 içerisinde verilmiştir. Tek dönem sınırlamasının uygulandığı ülkeler üç ayrı kategoriye ayrılabilir: 4 yıllık tek dönem (Guatemala, Kolombiya, Honduras), 5 yıllık tek dönem (El Salvador, Paraguay, Kuzey Kore) ve 6 yıllık tek dönem (Meksika, Filipinler). Aslında Kuzey Kore'yi bu ülkeler kategorisine dâhil etmek çok da doğru olmayabilir, zira her ne kadar resmi adı Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti olsa da Kuzey Kore 1900'lı yılların başlarından günümüze nepotist diktatörlük rejimi ile yönetilen dışa açık olmayan katı bir otokrasi rejimidir.³¹ Kuzey Kore dışarıda bırakıldığında tek dönem tercihinde bulunan ülkelerin tamamının (Filipinler hariç) Latin Amerika ülkeleri olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun nedeni daha önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere bu ülkelerin tarihsel geçmişinde yaşanan acı askeri darbe ve diktatörlük tecrübelerinin yaşanmış olmasıdır.

³¹ Kim Song Ju (Kim Il-sung,)Kuzey Kore'nin eski devlet başkanı ve Kore İşçi Partisi'nin eski Genel Sekreteridir. 1948 yılından ölümüne değin Kuzey Kore'nin liderliğini yürütmüştür. Ölümünden sonra, ülkeyi oğlu Kim Jong-il yönetmeye başlamıştır. Kim Jong-il de öldüğünde liderin oğlu ve varisi Kim Jong-un devlet başkanlığı görevine getirilmiştir.

Şekil-1:Dünyada Devlet Başkanlığı Makamı İçin Dönemsel Sınır

Kaynak: Aktan ve Yay (2021)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dünyada halen mevcut anayasalarında devlet başkanlarının görevde kalmasına dair dönemsel sınıra yer vermeyen muhtelif ülkeler mevcuttur. Bunlar arasında Lesotho, Esvatini, Fas, Somali, Libya gibi ülkeler sayılabilir. Hemen not edelim ki, bu ülkelerden Esvatini'de irsi monarşi; Lesotho ve Fas'ta ise parlamenter monarşi rejimi geçerlidir. Libya, Somali ve diğer fiilen savaş ve istikrarsızlık içerisinde yaşayan ülkelerin durumunu esasen bu tablo içerisinde değil, ayrıca analiz etmek daha doğru olur.

Devlet başkanlığı için seçilme süresini yıl olarak belirleyen ancak bir dönemsel sınır öngörmeyen ülkeler ise üç kategoriye ayrılmaktadır. Sınırsız 5 yıllık dönemi benimseyen bazı ülkeler şunlardır: Belarus, Bolivya, Nikaragua, Peru, Uruguay, Cibuti, Çad, Gambiya, Sudan ve Togo. Venezuela 6 yıllık sınırsız seçilebilme

kuralını benimseyen tek ülkedir. Gabon, Kamerun, Azerbaycan ve Türkmenistan'da ise sınırsız 7 yıllık dönem sınırı kuralı geçerlidir. Bu kategoride yer alan ülkelerin tamamı Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden oluşmaktadır.

Ardışık iki dönem kuralını benimseyen ülkelerin başında dönem sınırı (term limit) uygulamasında tüm dünya ülkeleri için örnek model teşkil eden ABD gelmektedir. ABD anayasasında ardışık 4 yıldan oluşan iki dönem kuralı benimsenmiştir. Aynı kural halen Ekvator, Gana ve Nijerya'da da benimsenmiştir. Türkiye, Endonezya, Panama ve Tanzanya 5 yıllık iki dönem kuralını benimseyen ülkelerdir. 6 yıllık ardışık dönem sınırlamasını benimseyen iki ülke bulunmaktadır: Gine ve Liberya. Ardışık iki dönem kuralını yıl olarak en uzun tutan tek ülke ise Burundi'dir. Bu ülkede dönem sınırı 7 yıl olarak kabul edilmiştir.

Aralıklı tekrar seçilmeyi benimseyen ülkeleri de yine iki kategoride değerlendirebiliriz. İlk kategoride Şili, Uruguay ve Kosta Rika yer almaktadır. Bu ülkelerde tek dönem seçildikten sonra bir sonraki dönem bekleme kuralı geçerlidir. Brezilya ve Arjantin'de ise arka arkaya iki dönem görev yapan bir devlet başkanı bir dönem bekledikten sonra tekrar devlet başkanlığı için aday olma ve yarışabilme hakkına sahiptir. Mozambik, Gine Bissau gibi sınırlı sayıda Afrika ülkelerinde de bu ilke geçerlidir.

IV. OPTİMAL GÖREV SÜRESİNİN ve DÖNEMSEL SINIRLAMANIN TESPİTİ

Acaba devlet başkanlığının görev süresinin belirlenmesinde en uygun kural hangisidir? Optimal bir zaman uzunluğu ve optimal bir dönem sınırından söz edilebilir mi?

Önemle belirtelim ki yukarıda özetlediğimiz üzere görev süresi sınırlaması yalnızca bir devlet başkanının kaç kere seçilebileceği hususunu değil, aynı zamanda her bir döneminde kaç kez görev yapabileceği sorununu de kapsamaktadır.

Tom Ginsburg, James Melton ve Zachary Elkins'in 2011 yılında yayınlanan bir araştırmasında *dört* yıllık görev süresi sınırlaması tercihinin 1900'lü yıllardan itibaren popüleritesini kaybetmeye başladığı tespiti yapılmaktadır. Araştırmacılara göre 1900'lü yılların başında anayasaların % 60'ı dört yıllık görev süresi sınırı tercih etmekte iken 2000'li yıllarda bu oran % 18'e gerilemiştir. 1930'lardan itibaren ise *beş* yıl, %60 oranı ile en çok tercih edilen görev süresi sınırı haline gelmiştir. (Ginsburg, Melton ve Elkins, 2011: 1840-1841) Buna karşın ülke

örnekleri incelendiğinde, ülkelerin görev süresi sınırı tespit etmek bakımından oldukça farklı tercihlerde buldukları görülmektedir. Bu bakımdan ABD modeli, iki dönem ve her bir dönemde dört yıllık süresi ile bir devlet başkanına en fazla 8 yıl görev yapma imkânı tanımaktadır. (Serrafero, 2010: 18) Benzer yönde Latin Amerika ülkeleri de bu modeli benimsemiş görünmektedir. İki dönem kuralını tercih eden ülkelerin bir kısmı alternatif olarak beş yıllık iki dönem tercih etmektedir. Örneğin Afrika kıtasında genel eğilim budur. Fakat istisnai olsa da Gine ve Liberya'da *altı* ; Burundi'de *yedi* yıllık iki dönem tercih edilmektedir.

Peki, bir devlet başkanının optimal görev süresi sınırını tespit etmek bakımından hangi görev süresi modeli daha makuldür? Burada hangi değişkenler görev süresi sınırını tespit etmek konusunda etkili olmalıdır?

Kanaatimizce devlet başkanının görev süresi belirlenirken iki hususun bir arada düşünülmesi gerekir:

- Devlet başkanına politikasını gerçekleştirmek için yeterli bir süre tanınmalıdır. Bu ne çok kısa, ne de çok uzun olmalıdır.
- Devlet başkanının verilen süre içerisinde güç ve yetkilerini suiistimal etmesine izin vermeyecek denge ve kontrol mekanizmalarının varlığından ve fonksiyonel işlerliğinden emin olunmalıdır.

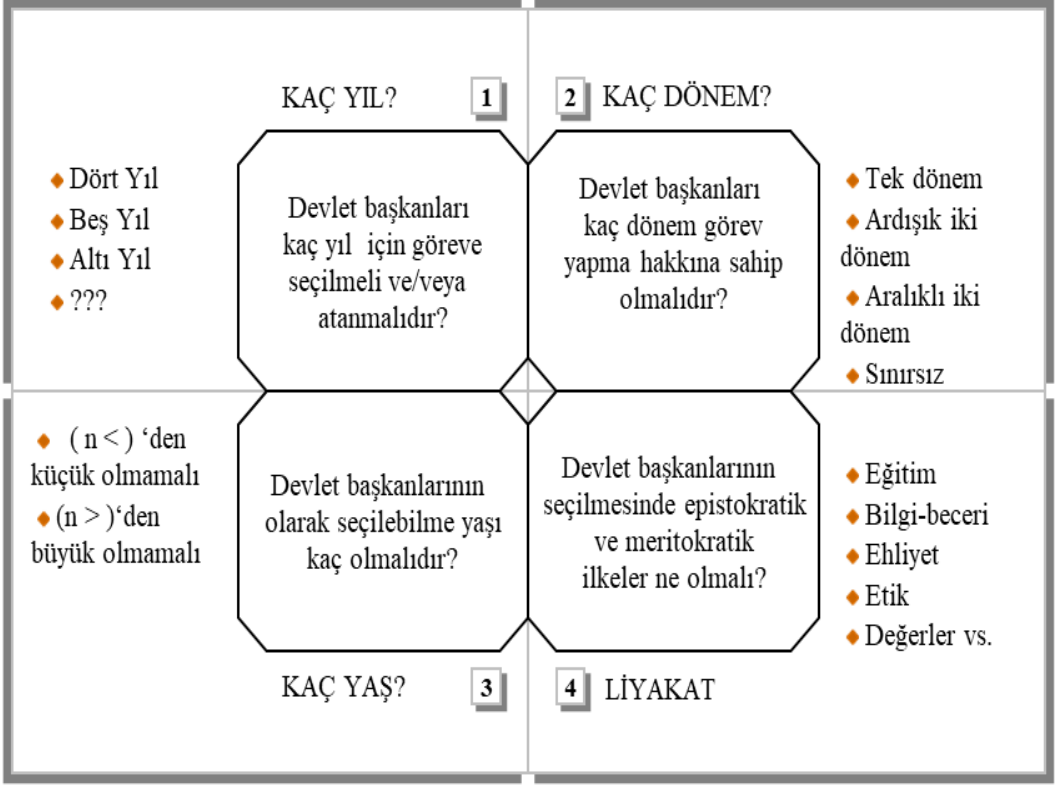
Bir devlet başkanın tekrar seçilmesine izin verildiği ölçüde her bir döneminde bu makamda kalacağı sürenin kısılması daha akla uygundur. Örneğin Meksika ve Filipinler'de devlet başkanı yalnızca bir kez seçilebilmektedir. Bu nedenle politikasını gerçekleştirebilmesi bakımından diğerlerinden daha uzun bir görev süresi belirlenmesi amacıyla altı yıllık dönemler tercih edilmiştir. Fakat iki dönem sınırı tercih edilen ülkelere bu süre kısaltılmaktadır. Örneğin Arjantin'de 1994 yılında, tek dönem kuralı iki dönem şeklinde değiştirilirken her bir dönem için de süre altı yıldan dört yıla düşürülmüştür. Bunun nedeni ise bir kimsenin devletin bağımsızlığını zedelemesini, devletin idaresini tahakküm altına almasını ve bu sayede iktidarın bu kişinin şahsında kişiselleşmesini engelleyecek bir sürenin tespit edilmek istenmesidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere denge ve kontrol mekanizmalarının varlığı ve fonksiyonel işlerliği fevkalade önemlidir. Devlet başkanını sürekli kontrol altında tutacak parlamento, yargı ve bağımsız kurumların oluşturulması asla ihmal edilmemelidir.

Devlet başkanlarının özellikle bürokrasi, yargı ve bağımsız kurumlara atama yapma yetkisinin olduğu sistemlerde, eğer bu yetkinin kapsamı geniş ve denetimi de zayıfsa, başkan bu kurumları kendi kontrolüne geçirecek atamalar yapmaya çalışacaktır. Örneğin bir ülkede devlet başkanının Anayasa Mahkemesi gibi yüksek yargı mensuplarının önemli bir kısmını tek başına ya da parlamento ile birlikte atadığını varsayalım. Bu yüksek yargı mensuplarının da görev süresinin 12 yıl olduğunu varsayalım. Bu ülke açısından, bir devlet başkanının –yalnızca yargı organı açısından düşünerek- 12 yıldan daha kısa görevde kalmasını sağlayacak bir görev süresi tespit etmek gerekmektedir. Aksi halde bu süreden daha uzun bir süre görevde kalma imkânı bulan bir devlet başkanı (*Ekvatorial Gine ve Burundi’de toplamda 14 yıl kalmaktadır örneğin*) yalnızca yüksek yargı üyelerini atamak vasıtasıyla dâhi yargıyı tahakküm altına alabilir. Bürokrasi ve bağımsız idari kurumlara yönelik atamaları da hesaba kattığımızda ne kuvvetler ayrılığının ne de özgürlüklerin güvence altında olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dönem sınırlaması konusunda çalışmalar yapan araştırmacıların ve konu ile ilgili literatürün göz ardı ettiği diğer bazı önemli hususları da belirtmekte yarar görüyoruz. Sorulması gereken soruların sadece süre ve dönem ile sınırlı olması dar bir bakış açısidir. Bize göre devlet başkanının görev süresi ve dönemsel sınırlama konusunda cevaplanması gereken dört temel soru vardır: (Şekil-2)

1. Devlet başkanları kaç yıl için seçilmelidir?
2. Devlet başkanları kaç dönem görev yapma hakkına sahip olmalıdır?
3. Devlet başkanı kaç yaş aralığında hizmet etmelidir?
4. Devlet başkanı hangi asgari liyakat ilkelerine haiz olmalıdır?

Şekil-2: Devlet Başkanının Seçilmesinde Dört Temel Soru

İlk iki soru optimal bir sürenin ve dönem sınırının tespiti ile alakalıdır. Önemle belirtelim ki, optimal süre ve dönem tespiti için bir bilimsel formül maalesef söz konusu değildir. Burada kilit öneme sahip olan husus mantıksal temele dayalı bir süre/dönem arayışında olmak ve bu konuda uzlaşmaktır. Kanaatimizce tek dönemin devlet başkanının motivasyonel gücünü azaltma etkisi yüksektir; bu bakımdan makul bir süre ile sınırlı ardışık iki dönem kuralı benimsenmelidir. ABD’nde uygulanan denenmiş ve tecrübe edilmiş olan iki dönem (4 + 4) kuralı bir anayasal kural olarak kabul edilebilir. Söz konusu ardışık iki dönem kuralının hiçbir şekilde 10 yılı geçmemesi (5 +5) kanaatimizce fevkalade önemlidir. Bu çalışmanın yazarları olarak bizim kişisel tercihimiz iki dönem (4 + 4) kuralıdır. İki dönem sonrasında belirli bir bekleme süresi geçtikten sonra tekrar seçilebilme hakkının doğru olmadığını düşünüyoruz. Devlet başkanlığı makamının politize olmaması, yaş faktör ve saire sebepler dolayısıyla ilave bir uzatmanın sistemi

deyim yerindeyse “sulandıracağını” ya da daha uygun bir ifadeyle yozlaştıracığını söyleyebiliriz.

Yukarıda altını iki kez çizerek belirttiğimiz üzere süre ve dönem sınırlaması kuralı mutlaka denge ve kontrol mekanizmaları ile bir arada düşünülmelidir.

Üçüncü ve dördüncü soruların da en az ilk iki soru kadar önemli olduğunu düşünüyoruz.

Kamusal görev ve makamlarda hangi pozisyonda olursa olsun epistokasi ve daha geniş anlamda meritokrasi ilkelerini dikkate almayan bir uygulama eksik ve yanlıştır. Liyakat; bilgi, beceri, tecrübe, ehliyet, kifayet, yetkinlik, yeterlilik gibi tüm unsurların bir bileşenidir. Layık olmayan bir kişinin devlet başkanlığı makamına şu yada bu süre için seçilmesinin ne önemi vardır? Önemli olan seçilen kişinin atanacağı makama layık olması ve o makamın ağırlığını taşıyabilecek bir saygınlığa sahip olmasıdır. Tekrar ifade edelim ki, liyakat ilkelerini dışarıda bırakarak bir kişinin devlet başkanlığı makamına hangi süre için seçilmesi ve kaç dönem görev yapması gerektiğini tartışmak abesle iştigalden başka bir şey değildir.

Yaş faktörü kısmen liyakat ilkelerinin bir unsuru olan tecrübe ile paraleldir. Çok iyi eğitim almış fakat hiçbir tecrübesi olmayan bir kişinin epistokratik yetkinliği belki sorgulanmayabilir; fakat tecrübe yoksunu olmasına itirazlar olması muhtemeldir ve mantıklıdır. Deyim yerindeyse yaşı kemale ermiş, tecrübeli bir kişinin ise devleti en üst düzeyde temsil edecek bir kişi olarak belirli formel eğitim derecelerinden (credentials) yoksun olması haklı eleştirilere konu olabilir. 21. Yüzyıl için devlet başkanlığı makamına atanabilmek için en azından bir üniversite mezunu olma şartının aranmasının geniş bir kesim tarafından kabul ve onay göreceğini söyleyebiliriz. Bir ya da iki asır öncesinden farklı olarak günümüzde epistokrasi kavramını açıklayan bazı kriterlerin dikkate alınmasının önemli olduğunu düşünüyoruz. Yaş aralığı için de bizim bir tespit ve değerlendirme yapmamız ve öneri geliştirmemiz elbette mümkündür.³² Bundan ziyade bizim altını çizerek belirtmek istediğimiz husus devlet başkanlığı makamı için yaş ve bilginin (geniş anlamda liyakat) öneminin göz ardı edilmemesi gerektiğidir.

³² Bu konudaki kişisel görüşümüz şu şekildedir. Devlet başkanı için yarışacak kişi seçimin yapılacağı tarihte 40 yaşını tamamlamış ve 65 yaşını aşmamış olmalıdır. Terazinin bir kefesine bilgi, tecrübe, olgunluk vs.; diğer kefesine de aktif ve verimli çalışabilme gücünü koymak gerekir. Kamuoyundaki tartışmalar sonunda makul bir esneklik ile uygun yaş aralığının bulunabileceğini düşünüyoruz.

Özetle, epistokrazi ve meritokrazi temelinde bazı asgari ilkelerin devlet başkanlığına seçilme yeterlilikleri olarak tespit edilmesi ve anayasal kurallara bağlanması önemlidir.

V.SONUÇ

Neredeyse tüm dünyada demokratik standartlarda bir gerileme, seçime dayalı demokrasilerin anokrasiye ve ardından otokrasiye dönüşmesi gerçeği ile yüz yüzeyiz. Demokratikleşmenin hız kesmeden pozitif yönde ilerlemesi arzu edilirken tersine demokratikleşme dalgaları ile demokrasilerin kesintiye uğraması ve bunun çok daha ötesine geçerek demokratik despotizmin yaygınlaşması medeniyet iddiasında bulunan bir ulus ve dünya için utanç verici olacaktır. Modern demokratik pratik bize yalnızca “*milli irade*” retoriğine dayalı, tek bir kişinin milletin iradesi ile seçildiği savı ve söylemi ile iktidarına meşruiyet takdir ettiği sistemlerin uluslararası alanda sorgulandığını, yer yer “otokratik” olmakla mahkûm edildiğini göstermektedir. Uzun süreli kalıcı siyasi liderliğin vahim sonunun despotizm ya da tiranlık olduğunu tarihin acı tecrübelerinden öğrenmemiz gereken bir ders olarak görmemek de zaten büyük bir hata olurdu.

Devlet başkanlığı için sürenin, dönemin ve diğer seçilebilme şartlarının ne olması ve bu yönde optimal ilkelerin ve kuralların nasıl tespit edilebileceği sorusundan çok daha önemli olan niçin sorusudur. Millet iradesi “*niçin?*” sorusunun önemini kavramadığı ve bu sorunun peşini takip etmediği sürece siyasi iradenin kendiliğinden güç ve yetkilerini sınırlayacak anayasal kuralların tasarımı konuları ile ilgilenmeyeceği aşikârdır.

Kaynakça

Aktan, Coşkun Can., Yay, Serdar. Dünyada Görev Süresi ve Dönem Sınırlaması Uygulamalarına Genel Bir Bakış (Dünyada Seçilmiş Lider ve Temsilciler Ne Kadar Bir Süre ve Kaç Dönem Görev Yapıyorlar?) İçinde: Aktan, C.C. 2021. Müttemadi Siyasi Liderlik, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.

Alvarez Tovar Jorge Arturo, “Why Has the Transition to Democracy Led the Mexican Presidential System to Political Instability? A Proposal to Enhance Institutional Arrangements”, Mexican Law Review, Vol. 2, 2016, pp. 277-304.

BBC Mundo, “Evo Morales renuncia a la presidencia de Bolivia y denuncia un golpe de Estado”, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-50370125>, Erişim tarihi 10.6.2021.

BBC News, “China's Xi allowed to remain 'president for life' as term limits removed”, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-43361276>, Erişim tarihi: 10.6.2021.

Bolivya Çokuluslu Anayasa Mahkemesi (Tribunal Constitucional Plurinacional) Kararı, Sentencia 0084/2017, 28 de Noviembre 2017, Başlık “III.4. De las Eventuales ‘antinomias’ o ‘contradicciones’ entrenormas del Texto Constitucional y el organo legitimado para realizar su control”.

Carey John, “The Reelection Debate in Latin America”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 45, No. 1, 2003, pp. 119-133.

Cassani Andrea, “Law-Abiders, Lame Ducks, and Over-Stayers: the Africa Executive Term Limits (AETL) Dataset”, *European Political Science*, DOI: <https://doi.org/10.1057/s41301-020-00291-w>, 12 October 2020.

Cassani Andrea, “Autocratization by Term Limits Manipulation in Sub-Saharan Africa”, *Africa Spectrum*, Vol. 55, No. 3, pp. 2021, 228-250.

Corrales Javier, “Can Anyone Stop the President? Power Asymmetries and Term Limits in Latin America, 1984-2016”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 58, No. 2, 2016, pp. 3-35.

Corrales, Javier, and Michael Penfold. “Manipulating Term Limits in Latin America.” *Journal of Democracy* 25, no. 4 (2014): 157–68.

Dulani Boniface, “Democracy Movements as Bulwarks Against Presidential Usurpation of Power: Lessons fro the Third-Term Bids in Malawi, Namibia, Uganda and Zambia”, *Stichproben, Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien* Nr. 20/2011, (2011b) 11, pp. 115-139.

Dulani Boniface, “Personal Rule and Presidential Term Limits in Africa”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Michigan State University, 2011 (2011a).

Dixon Rosalind, Landau David, “Constitutional End Games: Making Presidential Term Limits Stick”, *Hasting Law Journal*, Vol. 71, No. 2, 2020, pp. 359-418.

Freedom House, “Countries and Territories”, <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>, Erişim tarihi 06.6.2021.

Ginsburg Tom, Melton James, Elkins Zachary, “On the Evasion of Executive Term Limits”, *William and Mary Law Review*, Vol: 52, No: 6, 2011, pp. 1807-1872.

Hualde, Alejandro Perez, "Las Reelecciones y Su Limite: Periodicidad y Alternancia", Paraná Eleitoral, Vol: 2, 2013, pp, 141-162.

Kolombiya Anayasa Mahkemesi Kararı (2010) Sentencia: C141/2010.

LaRue Rick, "Presidential Second Terms Are Not Cursed, But the Timing of Reelection Has Become So", *Election Law Journal*, Vol. 17, No. 2, 2018, pp. 151-168.

Malavi Yüksek Mahkemesi Kararı, State v. Ex Parte Muluzi and Another (2 of 2009) MWHC 16 May 2009.

McCoy Alfred, "Dark Legacy: Human rights under the Marcos regime", Hartford, 20 September 1999, <http://www.hartford-hwp.com/archives/54a/062.html>, erişim tarihi: 8.6.2021.

Neale Thomas H, "Presidential Terms and Tenure: Perspectives and Proposals for Chance", Congress Research Service Report, 2009 (Updated April 15 2019), <https://crsreports.congress.gov>, Erişim tarihi 12.6.2021.

Pangalanyan Raul C, "Law abd Newly Restored Democracies: The Philippines Experience in Restoring Political Participation and Accountability", Institute of Developing Economies, Japan, 2002.

Penfold Michael, Corrales Javier, Hernandez Gonzalo, "Los Invencibles: La Reeleccion Presidencial y Los Cambios Constitucionales en America Latina", *Revista Ciencia Politica*, Bol. 34, No. 3, 2014, pp. 534-559.

Posner Daniel, Young Daniel "Term Limits-Leadership, Political Competition and the Transfer of Power", *Institutions and Democracy in Africa*, Ed. Cheeseman, Nic Oxford University Press, 2018, pp. 260-277.

Rüland Jürgen, "Constitutional Debates in Philippines", *Asian Survey*, Vol. 43, No. 3, 2003, pp. 461-484.

Schlesinger Jr Arthur, "Against a One-Term, 6-Year President", *New York Times*, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/00/11/26/specials/schlesinger-6year.html>, 10 January 1986, erişim tarihi: 7.6.2021.

Serrafero Daniel, "Reeleccion Presidencial en America Latina: Evolucion y Situacion Actual", *Comunicacion del Academico Mario D. Serrafero en Sesion Privada de la Academia Nacional de Ciencias Morales y Politicas*, el 25 de Agosto de 2010, Buenos Aires

Serrafero, Mario D. “La Reeleccion Presidencial Indefinida en America Latina”, Revista de Instituciones Ideas y Mercados, No: 54, 2011, pp. 225-259.

Serrafero, Mario D. “Reeleccion Presidencial, Ventajas del Candidato e Inequidad Electoral”, Anales de la Academia Nacional de Ciencias Morales y Politicas”, 2016, 1-24.

Sigel Roberta S, Butler David J, “The Public and the No Third Term Tradition: Inquiry into Attitudes Toward Power”, Midwest Journal of Political Science, Vol. 1, No. 1, 1964, pp. 39-54.

Summers Lawrence, “Second-term Presidents Cost America 40 Lost Years”, Financial Times, <https://www.ft.com/content/74dacab2-1e3e-11e4-ab52-00144feabdc0>, 2014, erişim tarihi: 7.6.2021.

Whitehead Laurence, “Varieties of Presidentialism and the Quality of Democracy”, In A. Ellis, H. J. J. Orozco & D. Zocatto (Eds.), Cómo hacer que funcione el sistema presidencial: Making presidentialism work. Mexico City, Mexico: Universidad Nacional Autónoma de México, pp. 477-506.

Wiebush Micha, Murray Christina, “Presidential Term Limits and African Union”, Journal of Africal Law, Vol. 63, pp. 131-160

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KAMU KURUMLARI TÜKENMİŞLİK ANALİZİ*

Muhammet İbrahim AKYÜREK¹

Dr.

Hacettepe Üniversitesi

E-mail: i_akyurek56@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

Münir ZEYREK

Gelir Uzmanı, Müdür V.

Şırnak Defterdarlığı, Gelir Müdürlüğü

E-mail: mnrzyrk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5967-3275

Öz

Bu araştırmanın amacı, öğretmen ve diğer kamu personelinin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek ve mesleki kıdem değişkenlerine göre tükenmişlik algılarını belirlemektir. Tarama modelindeki araştırmanın evrenini, 2019 yılında Şırnak il merkezindeki okullarda görevli öğretmen ve diğer kamu kurumlarında görevli kamu personeli oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmen ve diğer kamu personelinin tükenmişlik durumuna ilişkin görüşlerinin belirlenmesi

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma, 19-20 Aralık 2019 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 5. Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** i_akyurek56@hotmail.com

Atıf (APA): Akyürek, M. İ. & Zeyrek, M., (2021), Kamu Kurumları Tükenmişlik Analizi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 154-178.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

amacıyla Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, 3 alt boyut ve 22 maddeden oluşan Maslach Tükenmişlik Envanteri (Maslach Burnout Inventory, MBI) kullanılmıştır. Araştırma anket formu, 2019 yılı Nisan-Mayıs ayları içerisinde yüz yüze görüşmeler yoluyla öğretmen ve diğer kamu personeline uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, cinsiyet, medeni durum ve mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Ayrıca katılımcıların tükenmişlik durumu algılarının, yaş, öğrenim durumu ve mesleki kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Kamu kurumlarında yaşanan orta düzeydeki tükenmişliğin en aza indirilmesi hususunda kurum çalışanlarının özlük ve mali hakları ile çalışma koşulları iyileştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Kamu kurumu, Okul, Kamu personeli, Öğretmen

Alan Tanımı: Kamu Yönetimi

PUBLIC INSTITUTIONS BURNOUT

Abstract

The aim of this study is to determine the burnout perceptions of teachers and other public personnel according to the variables of gender, age, marital status, educational status, occupation and professional seniority. The universe of the research in the scanning model consists of teachers working in schools in Şırnak city center in 2019 and public personnel working in other public institutions. In the study, Maslach Burnout Inventory (Maslach Burnout Inventory, MBI), which was developed by Maslach and Jackson (1981) and adapted into Turkish by Ergin (1992), consisting of 3 sub-dimensions and 22 items, was used in order to determine the views of teachers and other public personnel on the state of burnout. The survey questionnaire was applied to teachers and other public personnel through face-to-face interviews in April-May 2019. As a result of the research; It was observed that the perceptions of the participants about the state of burnout were sometimes at the level. However, the participants' perceptions of burnout did not differ significantly according to gender, marital status and occupation. It also showed that the participants' perceptions of burnout differed significantly according to age, education level and professional seniority variables. Personal and financial rights and working conditions of the employees

of the institution can be improved in order to minimize the medium level burnout in public institutions.

Key Words: *Burnout, State agency, School, Public personnel, Teacher.*

Jel Codes: *H83*

I. GİRİŞ

Bilgi ve teknolojinin hâkim olduğu günümüz hızlı yaşam koşullarında bireyler türlü sebeplerden ötürü tükenme durumuyla karşılaşabilmektedirler. Yaşanan tükenmişlik sonucu iş ve yaşam etkinliklerinde birtakım olumsuzluklar meydana gelebilir. Tükenmişlik sonucu hem birey hem de hitap ettiği çevre bu durumdan etkilenebilir.

Zaman içerisinde yoğunlaşan rekabet şartları ve gelişen teknolojinin çalışma koşulları üzerindeki olumsuz etkisi ile tükenmişlik sendromu günümüz iş dünyası için önemli bir sorun durumuna dönüşmüştür. Bireylerin görevleri gereği karşılaştıkları insanlara karşı duyarsızlaşmaları, duygusal açıdan kendilerini tükenmiş hissetmeleri ve kişisel başarı ile yeterlilik duygularının azalması biçiminde meydana gelen tükenmişlik, daha çok insanlar ile yüz yüze ilişki gerektiren mesleklerde görülen bir olgudur (Amigo, Asensio, Menendez, Redondo, & Ledesma, 2014; Ergin, 1992; Günay & Demiralay, 2016; Maslach & Jackson, 1981). Tükenmişlik; hizmet sektörü çalışanları olan öğretmenler, akademisyenler, hastabakıcılar, hemşireler, doktorlar, avukatlar, polisler, sosyal hizmet görevlileri, bankacılar, çocuk bakıcıları, çeşitli işletmelerin müşteri hizmetleri temsilcileri ile herhangi bir alanda yönetici kademesinde görevli bulunanlarda, diğer meslek gruplarına göre daha yüksektir (Ardıç & Polatçı, 2009).

Tükenmişliği ilk tanımlayanlardan biri olan Freudenberger kavramı, “enerji, güç ya da kaynaklar üzerindeki aşırı istekler ve taleplerden ötürü tükenmeye başlamak” şeklinde tanımlamıştır (Welskopf, 1980). Edelwich ve Brodsky için ise tükenmişlik, “idealizm, enerji, amaç ve düşüncenin iş şartlarının bir sonucu olarak ilerlemesinin ve gelişmesinin kaybıdır” (Farber, 1984). Dolan’a göre tükenmişlik, “kişisel kaynakların sona dayandığı ve günlük olaylar karşısında sürekli bir ümitsizlik ile olumsuzluğun yer aldığı enerjinin bir tükenişidir” (Çam, 1991).

Günümüzde en çok kabul edilen tükenmişlik tanımı, Maslach ve arkadaşları (Maslach, 1982; Maslach, ve Jackson, 1981; Pines ve Maslach, 1980) tarafından ifade edilen ve tükenmişliği üç boyutlu bir kavram olarak ele alan tanımdır. Bu tanıma göre tükenmişlik; işi gereği sürekli olarak insanlarla yüz yüze çalışmak

zorunda kalan kişilerde sıklıkla meydana gelen, üç boyutlu bir sendromdur. Bu boyutlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda düşme hissi olarak adlandırılmıştır. Duygusal tükenme, kişilerin işlerinde yorulmalarını ve kendilerini duygusal açıdan aşırı yıpranmış hissetmelerini ifade etmektedir. Enerji eksikliği ve kişinin duygusal kaynaklarının bittiği hissine kapılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gerginlik ve engellenmişlik duyguları ile yüklü olan kişi için sonraki gün tekrar işe gitme zorunluluğu büyük bir endişe kaynağıdır. Duyarsızlaşma, duygusal kaynakların azalmasına bağlı olarak meydana gelen, bireyin çalıştığı kişilere karşı olumsuz alaycı tutumlar ve duygular geliştirmesini ifade eder. Duyarsızlaşma genellikle bireyin rahatsızlığının artması ve işle ilgili idealinin kaybolmasıyla birlikte meydana gelmektedir. Birey karşısındakilere aşağılayıcı ve kaba davranır, onların rica ve taleplerini göz ardı eder (Cordes ve Dougherty, 1993). Kişisel başarıdaki düşme hissi ise; depresyon, düşük moral, kişiler arası ilişkilerden kaçınma, üretimin azalması, baskı ile baş edememe, zayıf benlik algısı olarak ifade edilmektedir (Akçamete, Kaner, Sucuoğlu, 1998).

Özellikle hizmet sektörü çalışanları hizmet verdikleri insanlarla yakın bir ilişki içerisindedirler. Hizmet veren ve alan ilişkisi genellikle hizmet alanın yani müşterinin psikolojik, sosyal veya fiziksel sorunları üzerine kuruludur. Bu durumdaki müşterilerin sorunlarının çözümü kolay değildir ve bu süreçte çalışan, kronik strese bağlı olarak tükenmişlik yaşamaktadır (Maslach ve Jackson, 1981). Okul ve diğer kamu kurumlarında çalışanlar da birtakım tükenmişlik durumları yaşayabilir. Bu nedenle, kamu kurumlarında çalışan kişilerin tükenmişliğinin incelenmesi önemlidir. Ayrıca ulusal alanyazında tükenmişlik durumu, sadece eğitim veya kamu kurumlarını incelenmiştir. Bu çalışmada ise eğitim ve kamu kurumları karşılaştırılarak tükenmişlik durumu ele alınmıştır. Bu nedenle, araştırma eğitim ve diğer kamu kurumu çalışanlarından doğrudan bilgi alması açısından ve sorunlarını değerlendirmesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, öğretmen ve diğer kamu personelinin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek ve mesleki kıdem değişkenlerine göre tükenmişlik algılarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

Öğretmen ve diğer kamu personeli algılarına göre;

1. Katılımcıların tükenmişlik durumu ne düzeydedir?
2. Katılımcıların tükenmişlik durumu, cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

3. Katılımcıların tükenmişlik durumu, yaşa göre farklılık göstermekte midir?
4. Katılımcıların tükenmişlik durumu, medeni duruma göre farklılık göstermekte midir?
5. Katılımcıların tükenmişlik durumu, öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte midir?
6. Katılımcıların tükenmişlik durumu, mesleğe göre farklılık göstermekte midir?
7. Katılımcıların tükenmişlik durumu, mesleki kıdeme göre farklılık göstermekte midir?

II. YÖNTEM

Araştırmanın bu kısmında, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, betimsel tarama modelindedir. Betimsel tarama modelinde, araştırmadaki konu veya birey bulunduğu koşullar içerisinde olduğu gibi tasvir edilmeye çalışılır (Karasar, 2015). Bu modele dayalı olarak öğretmen ve diğer kamu personelinin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek ve mesleki kıdem değişkenlerine göre tükenmişlik algıları değerlendirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019 yılında Şırnak il merkezindeki okullarda görevli öğretmen ve diğer kamu kurumlarında görevli kamu personeli oluşturmaktadır. Araştırmada hedef evrene ulaşılması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma örneklem belirleme yöntemi olarak tam sayım örnekleme hedeflenmiştir. Ancak toplam 446 katılımcıya (215 öğretmen ve 231 diğer kamu personeli) uygulanabilmiş ve bu formlar üzerinden analizler yapılmıştır. Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bilgilerine tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Demografik değişkenlere göre frekans ve yüzde dağılımları

	Değişken	N	%
Cinsiyet	Kadın	170	38.1
	Erkek	276	61.9
Yaş	21-30 yaş	240	53.8
	31-40 yaş	160	35.9
	41-50 yaş	35	7.8
	51 ve üzeri yaş	11	2.5
Medeni durum	Evli	260	58.3
	Bekâr	186	41.7
Öğrenim durumu	İlkokul	6	1.3
	Ortaokul	11	2.5
	Lise	63	14.1
	Ön lisans	31	7.0
	Lisans	306	68.6
	Lisansüstü	29	6.5
Meslek	Öğretmen	215	48.2
	Diğer kamu personeli	231	51.8
Mesleki kıdem	1-5 yıl	265	59.4
	6-10 yıl	93	20.9
	11-15 yıl	45	10.1
	16-20 yıl	18	4.0
	21 ve daha fazla yıl	25	5.6
	Toplam	446	100

Tablo incelendiğinde; cinsiyet değişkenine göre oran olarak erkeklerin %61.9 ile, kadınlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yaş değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %53.8 ile 21-30 yaş, en az orana sahip grubu ise %2.5 ile 51 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır. Medeni durum değişkenine göre oran olarak evli olanların %58.3 ile, bekar olanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %68.6 ile lisans, en az orana sahip grubu ise %1.3 ile ilkokul grubu oluşturmaktadır. Meslek değişkenine göre oran olarak diğer kamu personelinin %51.8 ile, öğretmenlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Mesleki kıdem değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %59.4 ile 1-5 yıl, en az orana sahip grubu ise %4.0 ile 16-20 yıl grubu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmen ve diğer kamu personelinin tükenmişlik durumuna ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçe'ye çevrilen, 3 alt boyut ve 22 maddeden oluşan Maslach Tükenmişlik Envanteri (Maslach Burnout Inventory, MBI) kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik Envanteri; 9 maddeli (1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16, 20) “duygusal tükenme”, 5 maddeli (5, 10, 11, 15, 22) “duyarsızlaşma” ve 8 maddeli (4, 7, 9, 12, 17, 18, 19, 21) “kişisel başarı” boyutlarından oluşmaktadır. Envanter, “kesinlikle katılıyorum (1), katılıyorum (2), kararsızım (3), katılmıyorum (4), kesinlikle katılmıyorum (5)” şeklinde ifadelendirilen ve puanlanan 5’li likert tipi bir ölçektir. Beşli likert ölçeğinin değer aralıklarının ifadelerle bölünmesi ile maddelere katılım düzeyi belirlenmiştir (Karasar, 2015). Bu maddelerin katılım derecelendirmeleri “kesinlikle katılıyorum” 1.00-1.80, “katılıyorum” 1.81-2.60, “kararsızım” 2.61-3.40, “katılmıyorum” 3.41-4.20, kesinlikle katılmıyorum “4.21-5.00” biçimindedir ve bu değer aralıklarıyla bulgular yorumlanmıştır.

Bu araştırmada ise ölçek puanlanırken duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında verilen cevaplarda “hiçbir zaman” seçeneği için 1, “çok nadir” seçeneği için 2, “bazen” seçeneği için 3, “çoğu zaman” seçeneği için 4, her zaman seçeneği için 5 kullanılmıştır. Fakat ölçek puanlarının doğru analiz edilebilmesi için “kişisel başarı” boyutuna “hiçbir zaman” seçeneği için 1, “çok nadir” seçeneği için 2, “bazen” seçeneği için 3, “çoğu zaman” seçeneği için 4, “her zaman” seçeneği için 5 olarak verilen cevapların, veri analiz programında verilen puanlamanın tam tersi yapılarak “hiçbir zaman” seçeneği için 5, “çok nadir” seçeneği için 4, “bazen” seçeneği için 3, “çoğu zaman” seçeneği için 2, “her zaman” seçeneği için 1 biçiminde dönüştürülerek alt ölçek puanları oluşturulmuştur. Bunun nedeni ise, ölçeğin özgün formunda kişisel başarı boyutunda 1 puanının tükenmişliği yüksek, 5 puanının tükenmişliği düşük göstermesinin önüne geçilerek, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarındaki gibi 1 puanının tükenmişliği düşük, 5 puanının tükenmişliği yüksek göstermesini sağlamaktır.

Ölçeklere verilen cevapların ters puanlanmasının nedeni, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutu olumsuz, kişisel başarı boyutunun ise olumlu ifadelerden oluşmasıdır. Kişisel başarı boyutuna verilen cevaplar ters çevrilerek daha anlaşılır, doğru analiz yapma gereği duyulmuştur. Ölçek derecelendirme aralıkları tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Maslach tükenmişlik ölçeği derecelendirme aralıkları

Seçenekler	Puan	Alt-üst sınır	Puana karşılık gelen yorum
Hiçbir zaman	1.00	1.00 - 1.79	Çok az tükenmiş
Çok nadir	2.00	1.80 - 2.59	Az tükenmiş
Bazen	3.00	2.60 - 3.39	Orta düzeyde tükenmiş
Çoğu zaman	4.00	3.40 - 4.19	Çoğunlukla tükenmiş
Her zaman	5.00	4.20 - 5.00	Çok fazla tükenmiş

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla; ölçek Likert tipi olduğundan ve tek uygulamadan elde edildiğinden Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı (α) hesaplanmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin güvenilirlik katsayısı “ $\alpha=.74$ ” olarak bulunmuştur. Psikolojik bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının .70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2013). Tükenmişlik ölçeği güvenilirlik analizine tablo 3’te yer verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma anket formu, 2019 yılı Nisan-Mayıs ayları içerisinde yüz yüze görüşmeler yoluyla öğretmen ve diğer kamu personeline uygulanmıştır. Anket formunun uygulanması için Şırnak Valiliği’nden gerekli izin alınmıştır.

Kullanılacak istatistiki analizlerin belirlenmesi amacıyla, öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği değerlendirilmiştir. Büyük gruplar üzerinden toplanan verilerin, normal dağılıma yakın dağılım gösterdikleri kabul edilir ve buna göre parametrik istatistikler seçilebilir. Dağılımın normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği şeklinde bir varsayımı ileri sürmek için öngörülen örneklem büyüklüğü genellikle 30 ve daha büyük olarak gösterilmektedir. Ancak sosyal bilimlerde pek çok araştırmalar, özellikle de deneysel araştırmalar, daha küçük gruplar üzerinde yapılmaktadır. Literatürde, alt grupların her birinin büyüklüklerinin 15 ve daha yüksek olması durumunda parametrik bir istatistiğin kullanılmasının, analizde hesaplanacak “p” anlamlılık düzeyinde önemli bir sapmaya yol açmadığına ilişkin incelemelere rastlanmaktadır (Büyüköztürk, 2013). Bu bağlamda, araştırmanın alt problemlerinin sınanması için duruma göre parametrik ve nonparametrik test teknikleri seçilmiştir. Bu kapsamda verilerin hesaplanmasında aritmetik ortalama (\bar{x}), standart sapma (S), frekans (f) ve yüzde (%) tekniklerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar, $p<.05$ düzeyinde test edilmiştir.

III. BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında; katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Bu amaçla yapılan analizlerde aritmetik ortalama ve standart sapma tekniklerinden yararlanılmıştır. Tablo 3'te, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin betimsel istatistikler

Boyutlar	N	\bar{x}	SS
Duygusal tükenme	446	2.36	.75
Duyarsızlaşma	446	1.88	.69
Kişisel başarı	446	3.78	.63
Tükenmişlik (Genel)	446	2.77	.43

Tablo incelendiğinde; katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde ($\bar{x}=2.77$) olduğu görülmektedir. Ayrıca boyutlar bazında tükenmişlik durumuna ilişkin algıları incelendiğinde ise; duygusal tükenme boyutunda çok nadir düzeyinde ($\bar{x}=2.36$), duyarsızlaşma boyutunda çok nadir düzeyinde ($\bar{x}=1.88$) ve kişisel başarı boyutunda çoğu zaman düzeyinde ($\bar{x}=3.78$) olduğu görülmektedir. Boyutlar incelendiğinde; katılımcıların, tükenmişlik durumunu en yüksek algıladıkları boyut kişisel başarı, en düşük algıladıkları boyut ise duyarsızlaşma olmuştur. Kamu kurumlarında tükenmişlik algısı düşük düzeydedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında; cinsiyet değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçlarına tablo 4'ta yer verilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{x}	S	sd	t	p
Duygusal tükenme	Kadın	170	2.38	.76	444	.32	.75
	Erkek	276	2.35	.74			
Duyarsızlaşma	Kadın	170	1.89	.71	444	.18	.85
	Erkek	276	1.87	.68			
Kişisel başarı	Kadın	170	3.71	.61	444	1.76	.08
	Erkek	276	3.82	.64			
Tükenmişlik (Genel)	Kadın	170	2.75	.44	444	.64	.52
	Erkek	276	2.78	.42			

* $p < .05$

Tablo incelendiğinde; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(444) = .64$, $p > .05$. Kadın ve erkek katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma bulgusu, kadın ve erkeklerde tükenmişlik algısının benzer olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Tüm boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Duygusal tükenme boyutu, $t(444) = .32$, $p > .05$; duyarsızlaşma boyutu, $t(444) = .18$, $p > .05$; kişisel başarı boyutu, $t(444) = 1.76$, $p > .05$.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında; yaş değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Yaş değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin Kruskal Wallis H-testi sonuçlarına tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Yaş değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin kruskal wallis h-testi sonuçları

Boyutlar	Yaş	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Duygusal tükenme	21-30 yaş	240	211.79	3	12.833	.005*	21-30 yaş/31-40 yaş, 21-30 yaş/51 ve üzeri yaş, 41-50 yaş/51 ve üzeri yaş
	31-40 yaş	160	240.53				
	41-50 yaş	35	255.54				
	51 ve üzeri yaş	11	129.41				
Duyarsızlaşma	21-30 yaş	240	215.66	3	7.425	.060	---
	31-40 yaş	160	237.93				
	41-50 yaş	35	236.09				
	51 ve üzeri yaş	11	144.59				
Kişisel başarı	21-30 yaş	240	227.23	3	11.436	.010*	21-30 yaş/51 ve üzeri yaş, 31-40 yaş/41-50 yaş
	31-40 yaş	160	204.44				
	41-50 yaş	35	256.83				
	51 ve üzeri yaş	11	313.36				
Tükenmişlik (Genel)	21-30 yaş	240	213.52	3	8.054	.045*	21-30 yaş/41-50 yaş, 41-50 yaş/51 ve üzeri yaş
	31-40 yaş	160	231.89				
	41-50 yaş	35	268.91				
	51 ve üzeri yaş	11	174.64				

* $p < .05$

Tablodaki analiz sonuçları; katılımcıların tükenmişlik durumu algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 ($sd= 3$, $n= 446$)= 8.054, $p < .05$. Bu bulgu, yaş gruplarının tükenmişlik durumu üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek tükenmişlik algısı 41-50 yaş, en düşük tükenmişlik algısı ise 51 ve üzeri yaş grubunda görülmektedir. Yaş grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının 21-30 yaş ile 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablodaki, boyutlar bazında analiz sonuçları; katılımcıların duyarsızlaşma algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 ($sd= 3$, $n= 446$)= 7.425, $p > .05$. Bu bulgu, yaş gruplarının duyarsızlaşma üzerinde farklı etkilere sahip olmadığını gösterir. Grupların sıra

ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek duyarsızlaşma algısı 31-40 yaş, en düşük duyarsızlaşma algısı ise 51 ve üzeri yaş grubunda görülmektedir.

Analiz sonuçları; katılımcıların duygusal tükenme algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, $\chi^2 (sd= 3, n= 446)= 12.833, p< .05$. Bu bulgu, yaş gruplarının duygusal tükenme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek duygusal tükenme algısı 41-50 yaş, en düşük duygusal tükenme algısı ise 51 ve üzeri yaş grubunda görülmektedir. Yaş grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; 21-30 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının; 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan daha düşük, 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçları; katılımcıların kişisel başarı algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, $\chi^2 (sd= 3, n= 446)= 11.436, p< .05$. Bu bulgu, yaş gruplarının kişisel başarı üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek kişisel başarı algısı 51 ve üzeri yaş, en düşük kişisel başarı algısı ise 31-40 yaş grubunda görülmektedir. Yaş grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının 21-30 yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında; medeni durum değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Medeni durum değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçlarına tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Medeni durum değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Medeni durum	N	\bar{x}	S	sd	t	p
Duygusal tükenme	Evli	260	2.39	.76	444	.76	.50
	Bekâr	186	2.33	.73			
Duyarsızlaşma	Evli	260	1.88	.69	444	.05	.96
	Bekâr	186	1.88	.70			
Kişisel başarı	Evli	260	3.83	.64	444	2.19	.03*
	Bekâr	186	3.70	.61			
Tükenmişlik (Genel)	Evli	260	2.78	.43	444	1.74	.08
	Bekâr	186	2.73	.43			

* $p < .05$

Tablo incelendiğinde; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(444) = 1.74$, $p > .05$. Evli ve bekâr katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma bulgusu, kadın ve erkeklerde tükenmişlik algısının benzer olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Kişisel başarı dışındaki boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Duygusal tükenme boyutu, $t(444) = .76$, $p > .05$; duyarsızlaşma boyutu, $t(444) = .05$, $p > .05$. Evli ve bekâr katılımcıların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ilişkin algılarının çok nadir düzeyinde olduğu görülmektedir. Kişisel başarı boyutunda ise, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(444) = 2.19$, $p < .05$. Evli ve bekâr katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre; evli katılımcılar, tükenmişliğin kişisel başarı boyutuna ilişkin daha yüksek bir algıya sahiptir.

Araştırmanın beşinci alt problemi kapsamında; öğrenim durumu değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Öğrenim durumu değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin Kruskal Wallis H-testi sonuçlarına tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğrenim durumu değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin kruskal wallis h-testi sonuçları

Boyutlar	Öğrenim durumu	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Duygusal tükenme	İlkokul	6	188.42	5	14.337	.014*	Ortaokul/ Lisansüstü, Lise/Ön lisans, Lise/Lisans, Lise/Lisansüstü
	Ortaokul	11	156.27				
	Lise	63	180.82				
	Ön lisans	31	259.97				
	Lisans	306	229.72				
	Lisansüstü	29	244.40				
Duyarsızlaşma	İlkokul	6	210.00	5	13.658	.018*	Ortaokul/ Lisans, Ortaokul/ Lisansüstü, Lise/Lisans
	Ortaokul	11	122.77				
	Lise	63	190.86				
	Ön lisans	31	215.32				
	Lisans	306	232.63				
	Lisansüstü	29	247.79				
Kişisel başarı	İlkokul	6	209.50	5	17.320	.004*	Lise/Lisans, Ön lisans/Lisans, Ön lisans/Lisansüstü
	Ortaokul	11	229.32				
	Lise	63	249.13				
	Ön lisans	31	302.73				
	Lisans	306	211.34				
	Lisansüstü	29	212.09				
Tükenmişlik (Genel)	İlkokul	6	191.50	5	12.968	.024*	Ortaokul/ Ön lisans, Ortaokul/ Lisans, Ortaokul/ Lisansüstü, Lise/Ön lisans, Ön lisans/Lisans
	Ortaokul	11	137.77				
	Lise	63	200.92				
	Ön lisans	31	275.89				
	Lisans	306	224.75				
	Lisansüstü	29	242.52				

* $p < .05$

Tablodaki analiz sonuçları; katılımcıların tükenmişlik durumu algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 ($sd=5$, $n=446$)= 12.968, $p < .05$. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının tükenmişlik durumu üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek tükenmişlik algısı ön lisans mezunu, en düşük tükenmişlik algısı ise ortaokul mezunu grubunda görülmektedir. Öğrenim durumu grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların,

tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının lise ve lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablodaki, boyutlar bazında analiz sonuçları; katılımcıların duygusal tükenme algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 ($sd= 5, n= 446$)= 14.337, $p < .05$. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının duygusal tükenme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek duygusal tükenme algısı ön lisans mezunu, en düşük duygusal tükenme algısı ise ortaokul mezunu grubunda görülmektedir. Öğrenim durumu grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; lisansüstü mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının ortaokul mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca lise mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçları; katılımcıların duyarsızlaşma algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 ($sd= 5, n= 446$)= 13.658, $p < .05$. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının duyarsızlaşma üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek duyarsızlaşma algısı lisansüstü mezunu, en düşük duyarsızlaşma algısı ise ortaokul mezunu grubunda görülmektedir. Öğrenim durumu grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre; ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, duyarsızlaşma durumuna ilişkin algılarının lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca lisans mezunu grubundaki katılımcıların, duyarsızlaşma durumuna ilişkin algılarının lise mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçları; katılımcıların kişisel başarı algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 ($sd= 5, n= 446$)= 17.320, $p < .05$. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının kişisel başarı üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, uygulama sonrasında en yüksek kişisel başarı algısı ön lisans mezunu, en düşük kişisel başarı algısı ise ilkökul mezunu grubunda görülmektedir. Öğrenim durumu grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testinin sonuçlarına göre;

lise mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın altıncı alt problemi kapsamında; meslek değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Meslek değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçlarına tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8. Meslek değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin t-testi sonuçları

Boyutlar	Meslek	N	\bar{x}	S	sd	t	p
Duygusal tükenme	Öğretmen	215	2.33	.68	444	.95	.35
	Diğer kamu personeli	231	2.40	.80			
Duyarsızlaşma	Öğretmen	215	1.93	.70	444	1.45	.15
	Diğer kamu personeli	231	1.83	.68			
Kişisel başarı	Öğretmen	215	3.68	.63	444	3.08	.00*
	Diğer kamu personeli	231	3.87	.62			
Tükenmişlik (Genel)	Öğretmen	215	2.73	.39	444	1.79	.08
	Diğer kamu personeli	231	2.80	.46			

* $p < .05$

Tablo incelendiğinde; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(444) = 1.79$, $p > .05$. Öğretmen ve diğer kamu personelinin tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma bulgusu, öğretmen ve diğer kamu personelinde tükenmişlik algısının benzer olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Kişisel başarı dışındaki boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Duygusal tükenme boyutu, $t(444) = .95$, $p > .05$; duyarsızlaşma boyutu, $t(444) = 1.45$, $p > .05$. Öğretmen ve diğer kamu personelinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ilişkin algılarının çok nadir düzeyinde olduğu görülmektedir. Kişisel başarı boyutunda ise, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(444) = 3.08$, $p < .05$. Öğretmen ve diğer kamu personelinin kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman

düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre; diğer kamu personeli, tükenmişliğin kişisel başarı boyutuna ilişkin daha yüksek bir algıya sahiptir.

Araştırmanın yedinci alt problemi kapsamında; kıdem değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumu incelenmiştir. Kıdem değişkenine göre, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Kıdem değişkenine göre katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi (anova) sonuçları

Boyutlar	Mesleki kıdem	N	\bar{x}	SS	F	p	Anlamlı Fark
Duygusal tükenme	1-5 yıl	265	2.25	.72	4.677	.001*	6-10 yıl/1-5 yıl
	6-10 yıl	93	2.60	.74			
	11-15 yıl	45	2.53	.78			
	16-20 yıl	18	2.46	.72			
	21 ve daha fazla yıl	25	2.30	.87			
Duyarsızlaşma	1-5 yıl	265	1.86	.69	1.663	.158	---
	6-10 yıl	93	2.00	.75			
	11-15 yıl	45	1.89	.59			
	16-20 yıl	18	1.88	.80			
	21 ve daha fazla yıl	25	1.62	.50			
Kişisel başarı	1-5 yıl	265	3.73	.62	5.252	.000*	21 ve daha fazla yıl/1-5 yıl, 21 ve daha fazla yıl/6-10 yıl, 21 ve daha fazla yıl/16-20 yıl
	6-10 yıl	93	3.75	.63			
	11-15 yıl	45	3.88	.63			
	16-20 yıl	18	3.67	.70			
	21 ve daha fazla yıl	25	4.30	.50			
Tükenmişlik (Genel)	1-5 yıl	265	2.70	.40	4.601	.001*	6-10 yıl/1-5 yıl
	6-10 yıl	93	2.88	.46			
	11-15 yıl	45	2.87	.42			
	16-20 yıl	18	2.77	.44			
	21 ve daha fazla yıl	25	2.87	.44			

* $p < .05$

Tablodaki analiz sonuçları; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları arasında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir, $F= 4.60$, $p < .05$. Başka bir deyişle, katılımcıların tükenmişlik

durumuna ilişkin algıları, mesleki kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Mesleki kıdem grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; 6-10 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.88$) grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.70$) grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, tüm kıdem gruplarında bulunan katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablodaki, boyutlar bazında analiz sonuçları; katılımcıların duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algıları arasında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir, $F= 1.66, p> .05$. Başka bir deyişle, katılımcıların duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algıları, mesleki kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Ayrıca, 21 ve daha fazla yıl kıdem dışındaki diğer kıdem gruplarında bulunan katılımcıların duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algılarının çok nadir düzeyinde; 21 ve daha fazla yıl kıdem grubunda bulunan katılımcıların ise duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algılarının hiçbir zaman düzeyinde olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları; katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algıları arasında kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir, $F= 4.67, p< .05$. Başka bir deyişle, katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algıları, kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Kıdem grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; 6-10 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.60$) grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.25$) grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 6-10 yıl kıdem dışındaki diğer kıdem gruplarında bulunan katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının çok nadir düzeyinde; 6-10 yıl kıdem grubunda bulunan katılımcıların ise duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları; katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algıları arasında kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir, $F= 5.25, p< .05$. Başka bir deyişle, katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algıları, kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Kıdem grupları arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; 21 ve daha fazla yıl kıdem ($\bar{x}= 4.30$) grubundaki katılımcıların, kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.70$),

6-10 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.88$) ve 16-20 yıl kıdem ($\bar{x}= 2.77$) grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 21 ve daha fazla yıl kıdem dışındaki diğer kıdem gruplarında bulunan katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman düzeyinde; 21 ve daha fazla yıl kıdem grubunda bulunan katılımcıların ise kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının her zaman düzeyinde olduğu görülmektedir.

IV. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda; katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmüştür. Kamu kurumu çalışanlarının orta düzeyde tükenmiş oldukları ifade edilebilir. Ayrıca boyutlar bazında tükenmişlik durumuna ilişkin algıları incelendiğinde ise; duygusal tükenme boyutunda çok nadir düzeyinde, duyarsızlaşma boyutunda çok nadir düzeyinde ve kişisel başarı boyutunda çoğu zaman düzeyinde olduğu görülmüştür. Kamu kurumu çalışanlarının duygusal tükenmeyi az yaşadıkları, fakat duyarsızlaşma ve kişisel başarıdaki tükenmişliği çoğunlukla yaşadıkları ifade edilebilir. Boyutlar incelendiğinde; katılımcıların, tükenmişlik durumunu en yüksek algıladıkları boyut kişisel başarı, en düşük algıladıkları boyut ise duyarsızlaşma olmuştur.

Araştırma sonucunda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Araştırma bulgusu, kadın ve erkeklerde tükenmişlik algısının benzer olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Tüm boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Kadın ve erkek katılımcıların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına ilişkin algılarının çok nadir; kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının ise çoğu zaman düzeyinde olduğu görülmüştür. Kadın ve erkek katılımcıların duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayı az; kişisel başarıdaki tükenmişliği ise çoğunlukla yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırma sonucu; katılımcıların tükenmişlik durumu algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, yaş gruplarının tükenmişlik durumu üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının 21-30 yaş ile 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, tükenmişliği 21-30 yaş ile 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan daha çok yaşadıkları ifade edilebilir.

Boyutlar bazında araştırma sonucu; katılımcıların duyarsızlaşma algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermiştir. Bu bulgu, yaş gruplarının duyarsızlaşma üzerinde farklı etkilere sahip olmadığını gösterir.

Ayrıca araştırma sonucu; katılımcıların duygusal tükenme algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, yaş gruplarının duygusal tükenme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. 21-30 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının; 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan daha düşük, 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 21-30 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenmeyi 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan daha az, 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan ise daha çok yaşadıkları ifade edilebilir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, duygusal tükenmeyi 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan daha çok yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırmanın bir başka sonucu; katılımcıların kişisel başarı algılarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, yaş gruplarının kişisel başarı üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının 21-30 yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 51 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği 21-30 yaş grubundaki katılımcılardan daha çok yaşadıkları ifade edilebilir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 41-50 yaş grubundaki katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği 31-40 yaş grubundaki katılımcılardan daha çok yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Araştırma bulgusu, katılımcıların tükenmişlik durumu ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

Kişisel başarı dışındaki boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Kişisel başarı boyutunda ise, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Evli ve bekâr katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman düzeyinde olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre; evli katılımcılar, tükenmişliğin kişisel başarı

boyutuna ilişkin daha yüksek bir algıya sahiptir. Evli katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği bekâr katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırma sonucu; katılımcıların tükenmişlik durumu algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının tükenmişlik durumu üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, tükenmişliği ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha az yaşadıkları ifade edilebilir. Ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının lise ve lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların, tükenmişliği lise ve lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir.

Boyutlar bazında araştırma sonucu; katılımcıların duygusal tükenme algılarının, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının duygusal tükenme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Lisansüstü mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının ortaokul mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lisansüstü mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenmeyi ortaokul mezunu grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir. Lise mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme durumuna ilişkin algılarının ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Lise mezunu grubundaki katılımcıların, duygusal tükenmeyi ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha az yaşadıkları ifade edilebilir.

Ayrıca araştırma sonucu; katılımcıların duyarsızlaşma algıları, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının duyarsızlaşma üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, duyarsızlaşma durumuna ilişkin algılarının lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ortaokul mezunu grubundaki katılımcıların, duyarsızlaşmayı lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha az yaşadıkları ifade edilebilir. Lisans mezunu grubundaki katılımcıların, duyarsızlaşma durumuna ilişkin algılarının lise mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lisans mezunu grubundaki

katılımcıların, duyarsızlaşmayı lise mezunu grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırmanın bir başka sonucu; katılımcıların kişisel başarı algıları, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu, öğrenim durumu gruplarının kişisel başarı üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Lise mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lise mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği lisans mezunu grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir. Ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarı durumuna ilişkin algılarının lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ön lisans mezunu grubundaki katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği lisans ve lisansüstü mezunu grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Araştırma bulgusu, öğretmen ve diğer kamu personeline tükenmişlik algısının benzer olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Kişisel başarı dışındaki boyutlarda; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Kişisel başarı boyutunda ise, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleğe göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Öğretmen ve diğer kamu personelinin kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman düzeyinde olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre; diğer kamu personeli, tükenmişliğin kişisel başarı boyutuna ilişkin daha yüksek bir algıya sahiptir. Diğer kamu personelinin, kişisel başarıdaki tükenmişliği öğretmenlerden daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırma sonucu; katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları arasında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algıları, mesleki kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. 6-10 yıl kıdem grubundaki katılımcıların, tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 6-10 yıl kıdem grubundaki katılımcıların, tükenmişliği 1-5 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir. Ayrıca, tüm kıdem gruplarında bulunan katılımcıların tükenmişlik durumuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmüştür.

Boyutlar bazında araştırma sonucu; katılımcıların duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algıları arasında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların duyarsızlaşma boyutuna ilişkin algıları, mesleki kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir.

Ayrıca araştırma sonucu; katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algıları arasında kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algıları, kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. 6-10 yıl kıdem grubundaki katılımcıların, duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 6-10 yıl kıdem grubundaki katılımcıların, duygusal tükenmeyi 1-5 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir. Ayrıca, 6-10 yıl kıdem dışındaki diğer kıdem gruplarında bulunan katılımcıların duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının çok nadir düzeyinde; 6-10 yıl kıdem grubunda bulunan katılımcıların ise duygusal tükenme boyutuna ilişkin algılarının bazen düzeyinde olduğu görülmüştür.

Araştırmanın bir başka sonucu; katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algıları arasında kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algıları, kıdem değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. 21 ve daha fazla yıl kıdem grubundaki katılımcıların, kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının 1-5 yıl kıdem, 6-10 yıl kıdem ve 16-20 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 21 ve daha fazla yıl kıdem grubundaki katılımcıların, kişisel başarıdaki tükenmişliği 1-5 yıl kıdem, 6-10 yıl kıdem ve 16-20 yıl kıdem grubundaki katılımcılardan daha fazla yaşadıkları ifade edilebilir. Ayrıca, 21 ve daha fazla yıl kıdem dışındaki diğer kıdem gruplarında bulunan katılımcıların kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının çoğu zaman düzeyinde; 21 ve daha fazla yıl kıdem grubunda bulunan katılımcıların ise kişisel başarı boyutuna ilişkin algılarının her zaman düzeyinde olduğu görülmüştür.

Tükenmişlik konusunu farklı çalışma gruplarını inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Fakat bu çalışmaların daha çok sağlık alanındaki çalışanlar üzerine olduğu görülmektedir (Zellars, Perrew ve Hochwarter, 2000; Bühler ve Land, 2003; Yılmaz, 2016; Işıkyay, 2018). Ancak, tükenmişlik konusunda devlet memuru statüsünde yer alan eğitim ve diğer kamu kurumu çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler şunlardır:

- Kamu kurumlarında yaşanan orta düzeydeki tükenmişliğin en aza indirilmesi hususunda kurum çalışanlarının özlük ve mali hakları ile çalışma koşulları iyileştirilebilir.
- Kamu kurumu çalışanlarının duyarsızlaşma ve kişisel başarılarında yüksek düzeyde yaşadıkları tükenmişliğin azaltılması konusunda gerekli psikolojik yardım sağlanabilir.
- Özellikle orta yaş grubu kurum çalışanlarının yaşadıkları yüksek düzeyde tükenmişliğin nedenleri araştırılabilir.
- Bu araştırma, kamu kurumları tükenmişliğini incelemiştir. Benzer araştırmalar, özel sektör bağlamında da gerçekleştirilebilir.
- Bu araştırmada, kamu kurumları tükenmişliğinin belirlenmesine dönük olarak nicel yöntemden yararlanılmıştır. Benzer araştırmalar; nitel veya karma yöntemler kullanılarak da yapılabilir.

Kaynakça

- Akçamete, G., Kaner, S., & Sucuoğlu, B. (1998). Engelli ve normal çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumu arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. VI. Ergonomi Kongresi bildirileri, 622.
- Amigo, I., Asensio, E., Menendez, I., Redondo, S., & Ledesma, J. A. (2014). Working in direct contact with the public as a predictor of burnout in the banking sector. *Psicothema*, 26(2), 222-226.
- Ardıç, K., & Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 21-46.
- Bühler, K. E., & Land, T. (2003). Burnout and personality in extreme nursing: An Emprical Study. *Schweizer Archive Für Neurologie und Psychiatrie*, 155, 35-42.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi bildirileri.
- Günay, G. Y., & Demiralay, T. (2016). Serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin iş stresi, tükenmişlik sendromu ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 917-935.
- Cordes, C. L., & Dougherty, T. W. (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.

- Çam, O. (1991). Hemşirelerde tükenmişlik sendromunun araştırılması. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Farber, B. A. (1984). Stress and burnout in suburban teachers. *Journal of Educational Research*, 77, 325.
- Işıkay, Ç. (2018). İşyeri nezaketsizliği, tükenmişlik ve iş doyumunu ilişkisinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü: Muğla ili kamu hastaneleri birliğinde görev yapan hemşireler üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Karasar, N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler. Ankara: Nobel.
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The cost of caring*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, NJ. http://malorbooks.com/pdf/Burnout_preview.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Pines, A., & Maslach, C. (1980). Combatting staff burn-out in a day care center: A case study. *Child and Youth Care Forum*, 9(1), 5-16.
- Wieskopf, P. E. (1980). Burnout among teachers of exceptional children. *Exceptional Children*, 47(1), 18-23.
- Yılmaz, G. (2016). Onkoloji hemşirelerinin eşduyum yorgunluğu, iş doyumunu, tükenmişlik ve travma sonrası gelişim düzeylerine psikoeğitimin etkisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Zellars, K. L., Perrew, P. L., & Hochwarter, W. A. (2000). Burnout in health care: The role of the five factors of personality. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(8), 1570-1598.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YERALTI MADEN ÇALIŞANLARININ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ÇALIŞMALARINA ETKİSİ*

Mustafa GÜNAYDIN¹

Öğr.Gör.

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Meslek Yüksekokulu

E-mail: mustafagunaydin@ktu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7753-8541

Ebru Emine ŞÜKÜROĞLU

Doç.Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

E-mail: eesukuroglu@gumushane.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8638-5471

Öz

Bu çalışmanın amacı, yeraltı maden çalışanların tükenmişlik durumlarının iş sağlığı ve güvenliğine etkisini araştırmaktır. Ayrıca bu iki unsurun çalışanlar

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma 07-09.12.2018 yılında IV. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

Bu çalışma için Gümüşhane Üniversitesi'nin 15.11.2018 tarihli ve 95674917-108.99-E.35465 sayılı Üniversite Etik Kurulu Kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Bu çalışma 06.03.2019 tarihinde Gümüşhane Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsünde Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** mustafagunaydin@ktu.edu.tr

Atf (APA): Günaydın, M. & Şüküroğlu, E. E., (2021), Yeraltı Maden Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Çalışmalarına Etkisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 179-209.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

üzerindeki iş yaşam dengesine olan yansımalarını görmek amaçlanmıştır. Bunun için farklı bireysel durumlar kullanılmıştır. Bu durumlardan başlıcaları yaş, cinsiyet, medeni durum, işi ile ilgili özel eğitim alma ve işini isteyerek yapmadan oluşmaktadır. Araştırmamızda Maslach Tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 22 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Gümüşhane ilinde faaliyet göstermekte olan bir maden firmasının yeraltı üretim kısmında çalışan 162 kişiye uygulanmıştır ve 121 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Veriler 2018 yılı içerisinde toplanmıştır. Bulgular incelendiğinde grubun genel tükenmişlik düzeyi normal dağılım göstermektedir ($p=0,200$; $p>0,05$). Aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey tükenmişlik puan 41 yaş ve üzeri olan bireylerde bulunmuştur ($35,20\pm 9,58$). Sonuç olarak, çalışanların tükenmişlik düzeylerinin azalması iş sağlığı ve güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Bu durum çalışanların iş yaşam dengelerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, araştırmamızda bu parametrelerin karşılıklı ilişkisi incelenmiş ve veriler neticesinde ilgili taraflara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, İş-Yaşam Dengesi, Maslach, Tükenmişlik, Yeraltı Madencilik

Alan Tanımı: Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Sosyal Politika, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

THE EFFECT OF BURNOUT LEVELS OF UNDERGROUND MINING WORKERS ON OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY STUDIES

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of burnout status of underground mine workers on occupational health and safety. In addition, it is aimed to see the reflections of these two elements on the work-life balance on the employees. Different individual cases are used for this. The most important of these situations are age, gender, marital status, getting special training related to the job and not doing the job voluntarily. In our research Maslach burnout scale was used. The scale consists of 22 items and 3 sub-dimensions. The number of underground workers in a mining company operating in Gümüşhane is 162, and all of these employees were included in the study and 121 of them were evaluated. Data were collected in 2018. When the findings are examined, the general burnout level of the group shows a normal distribution ($p=0,200$; $p>0,05$). The highest burnout score in arithmetic mean values was found in individuals aged 41 and over ($35,20\pm 9,58$). As a result, the decrease in the burnout levels of the employees

poses a risk in terms of occupational health and safety. This situation causes the work-life balance of the employees to deteriorate. For this reason, in our research, the interrelationship of these parameters was examined and suggestions were made to the relevant parties as a result of the data.

Keywords: *Occupational Health And Safety, Work-Life Balance, Maslach, Burnout, Underground Mine*

JEL Code: L29, Z0

I. GİRİŞ

Çalışma hayatının öncelikli ve önemli konularından biri güvenli ve sağlıklı çalışma ortamının sağlanmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için çalışma ortamlarında sağlık ve güvenlik kültürünün kurum içerisinde oluşturulması şarttır. Dolayısıyla çalışma alanlarında üst kademe yöneticilerin taahhüdü ile başlayan, var olan bütün çalışanların iş güvenliğini ve sağlığını özümseyecek hale getirene kadar sürdürülmelidir. Bunun için de kurum ve çalışma alanları içerisinde sürekli olarak sürekli iyileştirme (kaizen) çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca Deming döngüsünün (PUKÖ) aktif olarak kullanımı sağlanmalıdır. Kaizen ve Deming döngüsünün uygulanması halinde çalışma ortamlarında meydana gelebilecek iş kazaları, meslek hastalıkları ve risk etmenleri (psikolojik-biyolojik-kimyasal vb.) ortadan kaldırılmış veya minimize edilmiş olur. Dolayısıyla tükenmişlik azaltılmış iş sağlığı ve güvenliği kültürü kurum içerisinde yerleştirilmiş ve iş yaşam dengesi sağlanmış olur.

Çalışma ortamında meydana gelen meslek hastalıkları ve iş kazalarının sebep olduğu zararları minimize etmek amacı ile bilimsel ve deneysel (uygulama) araştırmalara dayalı proaktif ve reaktif önlemlerinin belirlenmesi ve uygulanmasına “iş sağlığı ve güvenliği” denir (Ercan, 2010). Başka bir ifadeyle, çalışanların ruhsal, toplumsal, bedensel iyilik hallerinin yükseltilmesi veya bu hallerinin korunabilmesi, çevrenin oluşturduğu sağlıksız durumlardan izole edilmesi, karşılaşılabilecek iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı proaktif önlemler alarak olumsuz etkileri yok etmek, işin çalışana uyumunu sağlayarak sosyal hallerinin korunması için yeterli bir çalışma ortamı oluşturmak olarak tanımlanmaktadır (Cerev ve Köseoğlu, 2018).

Sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturabilmek için çalışılan sektör ile ilgili bilgi ve verilerin çalışma ortamına çok iyi aktarılması gerekir. Çünkü iş sağlığı ve güvenliği sektörler arasında farklı uygulamaların yapıldığı multidisipliner bir alandır. Aksi durumda ise etkin bir iş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşmayacaktır.

Bu da çalışma ortamında çalışanlar açısından sağlıksız ve güvensiz bir ortam oluşturacaktır. Bu sektörler arasında ise en zor olanı ise şüphesiz madencilik ve alt üretim kolu olan yeraltı madenciliğidir.

Genellikle, yeraltı madenciliğinde çalışma koşulları yüzey madenciliğinden farklıdır. Derinlik, çamur, gaz salınımı, nem, hava kirliliği ve havalandırma sisteminin gerekliliği, çeşitli hastalıklar, örneğin pnömokonyoz ve şiddetli amfizem, mortalite, yükleme sırasında kazalar, çekme veya kaldırma, kararlılık analizi ve tabakalar kontrolü, patlamalar vb. yeraltı çalışma riskini artıran bazı konulardır. Bu sorunlar genellikle duruş, operasyonlarda kesinti, ekipman arızaları ve böylece buna bağlı yaralanma, sakatlık veya ölüm gibi madencilik çalışmaları işçiler üzerinde zararlı etkileri olabilecek yeraltı kömür madenleri sorunlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır (Mahdevari ve ark., 2014).

Madencilik, dünyanın en tehlikeli mesleklerinden birisidir. Tarihsel olarak, madencilik en yüksek ölümcül ve nonfatal (öldürücü olmayan) yaralanma oranları ile ilgili sanayi sektörü olmuştur. Bugün bile madencilik, en yüksek ölümcül yaralanma oranına sahip endüstri sektörüdür (NSC, 1997). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), dünya çapında meydana gelen iş ile ilgili ölümlerin yıllık sayısını tahmin etmektedir. Güney Afrika'da 2001 yılında toplamda 908 çalışan iş ile ilgili kazalarda ölmüştür (ILO, 2005). Aynı yıl, maden kazalarında 288 işçi ölmüştür. Madencilerin, yaklaşık 14 milyon iş gücü olan ulusal iş gücünde 500 000 işçiden (toplam işgücünün %4'ünden daha az) daha azını hesapladığı göz önüne alındığında, iş ile ilgili ölümlerin orantısız bir yüzdesi (yaklaşık %15) madencilik ile ilişkilidir (Hermanus, 2007).

Yeraltı kömür madencileri, özel bir meslek grubu olarak, halter, bükme ve uzun süreli ayakta durma gibi sınırlı bir alanda birtakım görevleri yerine getirir. Gürültü, titreşim, sıcaklık ve nem de dâhil olmak üzere yeraltı çalışma ortamında birçok farklı fiziksel etken bulunur. Yeraltı madencilerinin karmaşık çalışma koşulları, iş güvenliği ve sağlığını ciddi şekilde tehdit etmektedir. Dahası, kötü üretim organizasyonu ve çeşitli mesleki psikososyal faktörler, yeraltı madencilerinin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Hermanus, 2007). Bu popülasyondaki güncel çalışmalar esas olarak spesifik çalışma ortamının fiziksel sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanmıştır (Laney ve ark., 2012; Wang and Shang, 2008). Ancak, çok sınırlı olan çalışmalar önemli bir halk sağlığı sorunu olmasına rağmen madencilik sektöründe çalışanların ruh sağlığı dikkat çekmektedir. Özellikle mesleki psikososyal faktörler ile ruh sağlığı sorunları arasındaki bağıntılar, madencilerin çeşitli zihinsel sağlık sorunları, özellikle depresyon, kaygı ve madde bağımlılığı yaşadıkları belirtilmiştir (Hristov, 2009; Wu ve ark., 2009). Queensland'daki yerel bir madende, ilişkiler, yaşam stilleri, iş

özellikleri ve ruh sağlığı tutumlarının, bölgesel yerleşik maden işçilerinin ruh sağlığını ve psikolojik refahını etkileyebilecek ana faktörler içermektedir (McLean, 2012).

Madencilik alanında çalışanlar üzerinde yapılan bazı çalışmalarda ruh sağlığı hastalıklarının olduğu bildirilmiştir. Bunun yanı sıra yeraltı kömür madencileri arasında depresif semptomların yüksek prevalansının olup olmadığı hala bilinmemektedir. Bu durum yeraltı madenlerde çeşitli olumsuz etkilere neden olabilir. Özellikle Çin'de yaklaşık altı milyon yeraltı kömür madeni bulunmaktadır. Bu madenlerde depresif semptomların bilinmemesi çalışma ortamlarında meydana gelen kaza oranlarının %70'ini oluşturmaktadır (Liu ve ark., 2007). Çoğu zaman yüksek iş talepleri, düşük sosyal statü, işyeri ayrımcılığı, düzensiz yaşam ve zihinsel sağlığı olumsuz yönde etkileyebilecek iş hayatı yüzleşmek zorundadırlar (Yao and Yao, 2007; Yang ve ark., 2011). Özellikle, yeraltı madencilerinin ruh sağlığı sorunları, yüzey işçilerinden daha şiddetlidir (Wu ve ark., 2009). Yeraltı kömür madencilerinin çalışma koşulları ve örgütsel düzenlemesi, PRC yasasına göre madenlerde güvenlik konusunda optimize edilmiş ve iyileştirilmiş olsa da çeşitli mesleki psikososyal faktörlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri uzun süre devam edecektir. Bu nedenle, depresyon prevalansı ve ilişkili faktörler üzerinde derinlemesine bir çalışma yapılmalıdır. Ayrıca yeraltı kömür madencileri için depresif durumların önlenmesi için destek sağlanmalıdır (Liu ve ark., 2014). Madencilik zorlu ve stresli koşullar altında sürekli sıkı çalışma gerektirir çünkü yüksek riskli bir meslek grubu olarak kabul edilir. Bu risklerin çoğu, bireylerin hem fizyolojik hem de psikolojik anlamda refahını bozabilir. Bunun ile alakalı olarak yapılan bir çalışmada Kopenhag tükenmişlik kriterlerine göre; yeraltı kömür madencilerinde tükenmişlik sendromu düşük düzeyde olduğu saptanmış, depresyon seviyesi ise; minimumdan biraz daha fazla görülmüştür. Genel anlamda yapılan bu çalışmada iş stresiyle başa çıkma durumlarının iyi olduğu görülmüştür. Katılımcılarında çoğunluğunda ise depresyon belirtisi bulunmamıştır (Manic, ve ark., 2016).

Madencilik faaliyetleri bakımından Türkiye'ye baktığımızda, tehlike sınıfları tebliğine göre çok tehlikeli sınıf içerisinde yer almaktadır. Madencilik çok tehlikeli olması ise kendine ait zorlukların bulunması, yapılan ön çalışmalara rağmen bilinmeyenleri ortaya çıkması ve çalışma koşullarının sürekli olarak değişmesidir. Dolayısıyla diğer sektörlerle yapılan kıyaslamada yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıklarına bakıldığında yaklaşık olarak %10'una karşılık gelmektedir. Meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının Türkiye'deki durumuna bakıldığında, 2007-2012 yılları arasında ülke olarak iyi bir durumda olduğumuzu görmekteyiz. 2007-2012 yılları içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumu

(SGK) verileri incelenmiş ve madencilikte iş kazası oranı %13,5 olarak görülmüş, bu iş kazaların yaklaşık %80'i kömür madenlerinde gerçekleşmiştir. SGK'nin 2007-2012 yılları arasındaki veriler incelendiğinde Türkiye'deki maden alanlarında oluşan iş kazalarının çalışma yapılan faaliyete göre dağılımındaki ortalama değerlere göre, madencilik destekleyici sektörlerde 0,4%, metal madencilik 3,7%, kömür madencilik 80,7%, ham petrol ve tabii gazlar 0,4% ve diğer madencilik ve taş ocakları 14,7% olarak görülmektedir. Yine veriler incelendiğinde sektörde meydana gelen iş kazaları sonucunda yaşanan ölümlerin faaliyet gösterdikleri alanlara göre, madencilik destekleyici sektörlerde 0,4%, metal madencilik 11,3%, kömür madencilik 47,5%, ham petrol ve tabii gazlar 0,4% ve diğer madencilik ve taş ocakları 40,4% olduğu görülmüştür (Yaşar ve ark., 2015).

İş kazalarının birçoğu ölümlerle sonuçlandığından ülke olarak kritik bir durumda bulunmaktayız. Rakamsal karşılık olarak karşılaştırma yapıldığında ise Ukrayna ve Çin'den sonra madencilik sektöründe en fazla can kaybının yaşandığı ülke konumunda oluyoruz (Feickert, 2013). Dolayısıyla maden sektöründe meydana gelen kazaları incelediğimizde hem Dünya'da hem de Türkiye'de günümüz ve gelecekteki durumumuzu değerlendirmek büyük önem arz etmektedir (Yılmaz ve Tokgöz, 2012).

Sektör ve iş yükü olarak ağır bir ortam içerisinde yer alan yeraltı madencilik çalışmaları, işin şartlarına göre çalışanlar üzerinde ciddi baskılar yapmaktadır. Vardiya saatlerinin etkin bir şekilde düzenlenmemesi, iş yükünün ağır olması ve bedensel olarak çalışana çok yük binmesi çalışanlar üzerinde tükenmişliğe ve iş tatminsizliğine neden oluyor. Bu da çalışanların iş-yaşam dengesinin (work-life balance) bozulmasına neden olmaktadır. Sonrasında ise iş kazaları ve meslek hastalıkları ortaya çıkmış oluyor.

Tükenmişlik kavramı ilk olarak 1970'lerde tükenme, motivasyon kaybı ve çalışanların uzun süreli ve geniş stres koşullarından sonra yaşadığı bağımlılık duygularını tanımlamak için Amerikalı bir psikiyatrist olan Fredenberger (1974) tarafından tanımlanmıştır (Soderfelt and Soderfelt, 1995). Yapılan gözlemlere dayanarak tükenmişlik terimi, çalışma koşullarından kaynaklanan fiziksel ve duygusal tükenme durumu olarak tanımlanır. Ayrıca uzun süre ve yoğun bir şekilde çalışan "adansız ve en kararlı" işçilerin büyük olasılıkla tükenmeye duyarlı olduğu bilinmektedir. Böylece, bir bireyin bakış açısıyla tükenmişliği yaşaması ve iş talepleri ile başa çıkabilmek için kaynak eksikliğinin olması olarak nitelendirilir (Fredenberger, 1974). Fredenberger'den bağımsız olarak, bir bireyin değil, bir durumun perspektifinden fenomeni olarak tanımlayan bir Amerikan sosyal psikolog olan Maslach'ın (1976) yazılarında sosyal bilimlerde daha da

popüler hale geldi. Onun görüşüne göre, tükenmişlik, bireylerin çalışma ortamı tarafından duygusal olarak boşalma hissettiklerinde ve faaliyetlerinin yardım etmeyi amaçladıkları kişilere hiçbir fayda sağlamadığını hissettiğinde ortaya çıkar. Böylece başarı duygularını kaybederler ve bunun için de başarısız oldukları için müşterilerini veya kendilerini suçlarlar. Bu nedenle, tükenmişliği iş yapan bireyler arasında sıklıkla ortaya çıkan sinizm sendromu ve duygusal tükenme olarak tanımlanır (Maslach and Jackson, 1981).

Duygusal tükenmeyi, duygusal diğer insanlarla yoğun temas altında bulunan veya o psikolojiye kendini kaptırarak mümkün olan duyguya atıfta bulunarak olumsuz tutum veya insanlara karşı duygusuz tepkiler olarak psikolojik duyarsızlaşma (sinizm olarak yeniden kavramsallaştırılmış) olarak tanımlanmıştır. Kişinin yetkinlik duygusunda bir düşüşe ve insanlarla çalışmanın başarısına atıfta bulunarak kişisel başarıyı azaltmıştır (Maslach, 1982; Maslach and Leiter, 1997; Maslach, Schaufeli and Leiter, 2001).

Tükenmişlikte ortaya çıkan kişinin kendini önemsiz hissetme duygusunun ortadan kaldırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Bunun içinde çalışanların yapılan iş akti süresince kişisel ödemelerin (başarı, tanıma, ilerleme veya takdir açısından) yapılması önem arz etmektedir (Farber, 2000a). Ayrıca tükenmişlik hem sosyal yaşam hem de iş deneyimlerinde bireyler tarafından hissedilen birçok stresin bir araya gelmesi olarak tanımlanabilir (Gold and Bachelor, 2001). Diğer bir ifadeyle tükenmişlik, profesyonellerin tam olarak çalışmasını engelleyen bir koşul olarak nitelendirilebilir (Haberman, 2004). Tükenmişlik, iş stresinin birikmiş ve uzun vadeli olumsuz etkilerinin bir sonucudur ve genellikle kronik bir stres reaksiyonu olarak kabul edilmektedir. Çalışan sağlığı ve üretkenliği için zararlı sonuçlarla çalışmaya karşı kronik tükenme ve olumsuz tutumun bir kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır (Bakker ve Costa, 2014). Dolayısıyla tükenmişlik tanımları içerisinde; başarısız olmak, yıpranmak, bitkin olmak, yaratıcılık kaybı, iş için bir bağlılık kaybı, müşteriler, iş arkadaşları, iş ve çalışma alanından uzaklaşma, onun üstesinden gelmenin kronik stresine bir yanıt ve son olarak müşterilere ve benliğe yönelik uygunsuz tutum sendromu, genellikle rahatsız edici fiziksel ve duygusal semptomlarla ilişkili olduğu şeklinde yer almaktadır (Cordes and Dougherty, 1993).

Çalışma alanlarında çalışanların güvenli ve sağlıklı bir şekilde çalışmalarını yürütebilmesi önemlidir. Bu bağlamda işlemiş olduğumuz sektör ve bu sektöre ait çalışma koşullarının zorluğu ortadadır. Bu bakımdan tükenmişlik ile ilgili farklı alanlarda çalışmalar olmasına karşın yeraltı madencilikle ilgili çok az çalışmaya rastlanılmıştır. Yeraltı maden çalışanlarına yönelik tükenmişlik, iş sağlığı ve

güvenliği ve iş-yaşam dengesi kavramlarını kullanarak alana özgü bir çalışma yapılmıştır.

II. MATERYAL VE METOD

Çalışmada evren olarak Türkiye’de bulunan maden iş yerlerine ait yeraltı maden çalışanları olarak belirlenmiştir. Örneklem ise Gümüşhane ilinde bulunan bir maden firmasının yeraltı madenlerinde çalışan ve random yöntemi ile seçilen 121 kişiden oluşmuştur. Oransız küme örnekleme yolu ile ölçme ve değerlendirme araçları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel araştırma ve Yayın Etik Kurulundan yazılı izin (95674917-108.99-E.35465), ilgili maden firmasından yazılı izinler alınmıştır. Veri toplama sırasında katılımcılardan sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak, Maslach tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca literatür taramaları sonucunda oluşturduğumuz demografik bilgiler, çalışma ortamı ve iş sağlığı ve güvenliğini içeren sorular kullanılmıştır. Veriler yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanılmıştır.

2.1. Maslach Tükenmişlik Ölçeği

1981 yılında Maslach ve Jackson geliştirdiği 1991 yılında Türkçe ‘ye çevirisi Ergin tarafından 1992 yılında yapılan Tükenmişlik ölçeği 22 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Maslach tükenmişlik ölçeğinin ilk orijinal formu “*Her gün- Haftada Bir- Ayda Bir- Ayda Birkaç Kere- Haftada Birkaç Kere -Yılda Birkaç Kere -Hiçbir zaman*” olmak üzere 7’li likert olarak hazırlanmıştır. Türkçeye uyarlamasında *Her Zaman- Çoğu Zaman – Bazen- Çok Nadir- Hiçbir Zaman* olmak üzere 5’li likert yapılmıştır. Puanlama 0–4 arasında değişmekte olup ölçeğin 3 alt boyutu bulunmaktadır. Duygusal tükenme alt boyutu katılımcıların yorgunluk ve duygusal açıdan yıpranmışlık durumlarını belirlemeye yönelik olup; 1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16 ve 20. maddelerinden oluşur. Duyarsızlaşma alt boyutu katılımcıların başka bireylere yönelik duygusal açıdan itibar etmeme durumlarını belirlemeye yönelik olup; 5, 10, 11, 15 ve 22. maddelerinden oluşmaktadır. Kişisel Başarı alt boyutu ise katılımcının bireysel olarak iç dünyasındaki kendine yönelik başarı algısını belirlemeye yönelik olup; 4, 7, 9, 17, 18, 19 ve 21. maddelerden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilen sayısal değerlere bakıldığında duygusal ve duyarsızlaşma puanının yüksekliği ile kişisel başarı puanının düşüklüğü genel tükenmişliğin fazla olduğunu göstermektedir.

2.2. Araştırmada Kullanılan Veri Analizi Teknikleri

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubundan elde edilen veriler Excel programına girilmiş ve SPSS 16.00 Windows paket programına aktarılarak analiz

edilmiştir. Çalışma kapsamında uygulanan ölçme araçlarından elde edilen verilere yönelik uygulanan basıklık çarpıklık katsayılarının tespiti ve “Kolmogorov Smirnov testi”, sonuçlarında elde edilen değerlerin Non-Parametrik değerler içermesi durumunda “U Testi”, “H Testi”, ölçülebilen veriler içermesi durumunda “Bağımsız Örneklem t testi” ve “One Way Anova” yani “Tek Yönlü Varyans Analizi” tekniği kullanılmıştır. Değerlendirilen varyans analizinde anlamlı değerler çıkması durumunda bu anlamlı farklılığın hangi boyutlar arasından kaynaklandığını belirlemek için “LSD Çoklu Karşılaştırma” testi uygulanmıştır. Bunların dışında ölçekler ve alt boyutları arasında ne tür bir ilişki (+ ya da-) olduğunu bulmak için *Pearson Momentler Korelasyon Katsayısına* bakılmıştır. Örneklem grubuna yönelik uygulanan ölçme araçlarının normallik varsayımının sınanması sonucu (Tablo 1’de) grubun genel tükenmişlik düzeyi normal dağılım göstermektedir ($p=0,200$; $p>0,05$) (Günaydın ve Şüküroğlu, 2021).

Tablo 1. Araştırmadaki ölçme araçları verilerinin normallik varsayımı bulguları

	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	p
Genel Tükenmişlik Düzeyi	0,069	120	0,200*

III. BULGULAR

Çalışmaya ait demografik veriler incelendiğinde, örneklem grubunun yaş düzeylerine göre dağılımı 19-30 yaş arası %32,2; 31-40 yaş arası %55,4 ve 41 yaş ve üzeri ise %12,4 olarak dağılım göstermiştir. Grubun cinsiyet durumlarına göre dağılımı incelendiğinde erkek katılımcılar %99,2; kadın katılımcılar ise %0,8 olarak dağılmıştır (1 kişi, *Yeraltı maden çalışanlarının tüm idari işlemlerinin gerçekleştirilmesinde (yeraltı maden çalışanlarının grubu içerisinde yer aldığından dolayı) görevli olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir*). Medeni durum değişken dağılımına bakıldığında evli katılımcılar %39,7 ve bekâr katılımcılar ise %60,3’tür. Örneklem grubunun çocuk sahibi olma değişkenine göre dağılımı incelendiğinde çocuk sahibi olan katılımcılar %39,7; çocuk sahibi olmayan katılımcılar ise %57 olarak dağılmıştır. Katılımcıların eğitim düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde yükseköğretim mezunu olanlar %29,8; ortaöğretim mezunu olanlar %32,2 ve temel eğitim mezunu olanlar ise %32,2 olarak dağılım göstermiştir. Örneklem grubunun psikiyatrik hasta olma değişkenine göre dağılımı ise %1,7 psikiyatrik hastalığı olan ve %98,3 psikiyatrik hastalığı olmayan şeklinde görülmüştür. Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubunun düzenli

ilaç kullanma değişkenine göre dağılımı incelendiğinde düzenli ilaç kullanan katılımcılar %8,3; düzenli ilaç kullanmayan katılımcılar ise %91,7 olarak dağılmıştır.

3.1. Araştırmanın örneklem grubunun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması

Katılımcıların demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Demografik ve çalışma ortam özelliklerinin Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	Ortalama± SD	Minimum ve Maksimum	t / f	p
Yaş				
19 - 30 yaş arası	30,20±11,16	8/54	1,447	0,240
31 – 40 yaş arası	33,38±11,63	5/57		
41 yaş ve üzeri	35,20±9,58	18/53		
Cinsiyet				
Erkek	32,52±11,32	5/57	-0,657	0,512
Kadın	40,00±-	40/40		
Medeni Durum				
Evli	29,62±11,41	8/57	-2,383	0,019
Bekar	34,53±10,86	5/56		
Çocuk Olup Olmama				
Yok	28,66±11,06	8/57	-3,010	0,003
Var	34,88±10,93	5/56		
Eğitim Durumu				

Yükseköğretim	29,58±11,84	8/54		
Ortaöğretim	32,97±11,66	10/57	2,015	0,138
Temel Eğitim İlköğretim	- 34,71±10,08	5/56		
Psikiyatrik Tanı Alma				
Hayır	32,31±11,18	5/57	-2,034	0,044
Evet	48,50±6,36	44/53		
İlaç Kullanımı				
Hayır	32,31±11,58	5/57	-0,880	0,381
Evet	35,60±7,18	22/47		
Sigara Kullanımı				
Hayır	35,16±10,28	10/57	2,098	0,038
Evet	30,83±11,68	5/56		
Alkol Kullanımı				
Hayır	32,36±10,77	5/56	-0,374	0,709
Evet	33,29±13,33	8/57		
İşini İsteyerek Yapma				
Hayır	40,52±9,11	27/57	3,488	0,001
Evet	31,10±11,08	5/56		
İşi İle İlgili Özel Eğitim Alma				
Hayır	35,24±12,07	8/57	1,406	0,162
Evet	31,85±11,01	5/56		

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “Yaş” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “*One Way Anova*” ile hesaplanmıştır. Üç grubun puanlar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır [$f(2-118) = 1,447$; $p = 0,240$; $p > 0,05$]. Fakat elde edilen sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey tükenmişlik puanı 41 yaş ve üzeri olan bireylerde bulunmuştur ($35,20 \pm 9,589$). Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin yaş seviyesi ile tükenmişlik puanları arasında doğru orantılı bir durum söz konusudur. Bireylerin yaş seviyesi arttıkça tükenmişlik puanları da artmaktadır.

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “Medeni durum” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur [$t(120) = -2,383$; $p = 0,019$; $p < 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre bekâr katılımcıların tükenmişlik düzeyleri evli olanlara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır ($34,53 \pm 10,86$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “Çocuğun olup olmaması” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$t(120) = -3,010$; $p = 0,003$; $p < 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre çocuk sahibi olan katılımcıların tükenmişlik düzeyleri çocuk sahibi olmayanlara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır ($34,88 \pm 10,93$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “Eğitim durumu” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “*One Way Anova*” ile hesaplanmış ve üç grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [$f(2-118) = 2,015$; $p = 0,138$; $p > 0,05$]. Sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey tükenmişlik puanı temel eğitim mezunu olan bireylerde bulunmuştur ($34,71 \pm 10,08$). Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin eğitim durumu ile tükenmişlik puanları arasında ters orantılı bir durum söz konusudur. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça tükenmişlik puanları azalmaktadır ($29,58 \pm 11,84$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında aldıkları “Psikiyatrik tanı alma” değişkenine bağlı olarak puanlar arasındaki farklılık ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki “t testi” puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur ($t(120) = -2,034$; $p = 0,044$; $p < 0,05$). Elde edilen sonuçlara göre psikiyatrik tanı alan katılımcıların tükenmişlik düzeyleri

psikiyatrik tanı almayan bireylere göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır (48,50±6,36).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “İlaç kullanımı” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [t (120) =-0,880; p=0,381; p>0,05]. Elde edilen aritmetik ortalama değerlerinde ilaç kullanımı olan bireylerin tükenmişlik düzeyleri ilaç kullanmayanlara göre daha yüksek düzeydedir (35,60±7,18).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “Sigara kullanımı” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur [t (120) =2,098 p=0,038; p<0,05]. Elde edilen sonuçlara göre sigara kullanımı olmayan katılımcıların tükenmişlik düzeyleri sigara kullanımı olan katılımcılara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır, daha yüksek düzeydedir (35,16±10,28).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği kapsayan “İşini isteyerek yapma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t (120) = 3,488 p=0,001; p<0,05). Elde edilen sonuçlara göre işini isteyerek yapmayan katılımcıların tükenmişlik düzeyleri işini isteyerek yapan katılımcılara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır, daha yüksek düzeydedir (40,52±9,11).

Çalışmanın örneklem grubundaki katılımcıların Maslach tükenmişlik ölçeği kapsamında “İş ile ilgili özel eğitim alma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [t (120) =1,406; p=0,162; p>0,05]. Elde edilen aritmetik ortalama değerlerinde iş ile ilgili özel eğitim almayan bireylerin iş ile ilgili özel eğitim alan bireylere göre tükenmişlik düzeyleri daha yüksek düzeydedir (35,24±12,07).

3.2. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği duygusal tükenme alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan bireylere ilişkin grubun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği duygusal tükenme alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği *duygusal tükenme* alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	Ortalama± SD	Minimum ve Maksimum	t / f	p
Yaş				
19 - 30 yaş arası	10,53±6,64	0/26	2,757	0,068
31 – 40 yaş arası	13,80±7,04	0/36		
41 yaş ve üzeri	13,53±8,14	0/33		
Cinsiyet				
Erkek	12,72±7,18	0/36	0,100	0,920
Kadın	12,00±--	12/12		
Medeni Durum				
Evli	11,91±6,30	0/28	-1,000	0,320
Bekar	13,24±7,66	0/36		
Çocuk Olup Olmama				
Yok	11,22±6,39	0/28	-1,850	0,067
Var	13,72±7,67	0/36		
Eğitim Durumu				
Yükseköğretim	12,38±7,18	0/30	0,055	0,946
Ortaöğretim	12,86±7,37	0/36		
Temel Eğitim - İlköğretim	12,87±7,14	0/33		
Psikiyatrik Tanı Alma				

Hayır	12,50±6,95	0/36	-2,607	0,010
Evet	25,50±10,60	18/33		
İlaç Kullanımı				
Hayır	12,51±7,26	0/36	-1,052	0,295
Evet	15,00±5,65	6/26		
İşini İsteyerek Yapma				
Hayır	18,15±8,00	6/36	3,804	0,000
Evet	11,70±6,54	0/30		
İşi İle İlgili Özel Eğitim Alma				
Hayır	14,37±8,43	0/36	1,370	0,173
Evet	12,28±6,69	0/30		

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “Yaş” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmış ve üç grubun puanlar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır [$f(2-118) = 2,757$; $p = 0,068$; $p > 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey duygusal tükenme puanı 31–40 yaş arası bireylerde bulunmuştur (13,80±7,04). En düşük düzey tükenmişlik ise 19-30 yaş arasındaki katılımcılarda görülmüştür (10,53±6,64).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “Medeni durum” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [$t(120) = -1,000$; $p = 0,320$; $p > 0,05$]. Sonuçlara göre bekâr katılımcıların duygusal tükenmişlik düzeyleri evli olanlara göre aritmetik ortalama değerlerine göre daha yüksek çıkmıştır (13,24±7,66).

Çalışmamızın örneklem kümesini oluşturan çalışanların Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “Eğitim durumu” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmış ve

üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$f(2-118) = 0,055$; $p = 0,946$; $p > 0,05$]. Sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey tükenmişlik puanı temel eğitim mezunu olan bireylerde bulunmuştur ($12,87 \pm 7,14$). Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin eğitim durumu ile duygusal tükenmişlik puanları arasında ters orantılı bir durum söz konusudur. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça duygusal tükenmişlik puanları azalmaktadır ($12,38 \pm 7,18$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “Psikiyatrik tanı alma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grubun arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur [$t(120) = -2,607$; $p = 0,010$; $p < 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre psikiyatrik tanı alan katılımcıların duygusal tükenmişlik düzeyleri psikiyatrik tanı almayan bireylere göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır ($25,50 \pm 10,60$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “İlaç kullanımı” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmış ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [$t(120) = -1,052$; $p = 0,295$; $p > 0,05$]. Aritmetik ortalama değerlerinde göre ilaç kullanımı olan bireylerin duygusal tükenmişlik düzeyleri ilaç kullanmayanlara göre daha yüksek düzeydedir ($15,00 \pm 5,65$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “İşini isteyerek yapma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grubun puanlar arası farklılığı anlamlı bulunmuştur [$t(120) = 3,804$; $p = 0,00$; $p < 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre işini isteyerek yapmayan katılımcıların duygusal tükenmişlik düzeyleri işini isteyerek yapan katılımcılara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır, daha yüksek düzeydedir ($18,15 \pm 8,00$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duygusal Tükenme” alt boyutundan “İş ile ilgili özel eğitim alma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [$t(120) = 1,370$; $p = 0,173$; $p > 0,05$]. Aritmetik ortalama değerlerinde göre iş ile ilgili özel eğitim almayan bireylerin iş ile ilgili özel eğitim alan bireylere göre duygusal tükenmişlik düzeyleri daha yüksek düzeydedir ($14,37 \pm 8,43$).

3.3. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan bireylere ilişkin grubun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	Ortalama± SD	Minimum ve Maksimum	t / f	p
Yaş				
19 - 30 yaş arası	5,30±3,65	0/14	1,565	0,213
31 – 40 yaş arası	6,68±4,59	0/20		
41 yaş ve üzeri	7,13±4,74	0/20		
Cinsiyet				
Erkek	6,24±4,33	0/20	-1,554	0,123
Kadın	13,00±--	13/13		
Medeni Durum				
Evli	5,39±3,62	0/15	-1,865	0,065
Bekar	6,89±4,70	0/20		
Çocuk Olup Olmama				
Yok	5,41±3,59	0/16	-1,807	0,073
Var	6,88±4,75	0/20		
Eğitim Durumu				
Yükseköğretim	6,50±4,08	1/18	1,237	0,294
Ortaöğretim	5,46±4,26	0/20		

Temel Eğitim - İlköğretim				
Psikiyatrik Tanı Alma				
Hayır	6,15±4,19	0/20	-2,938	0,004
Evet	15,00±7,07	10/20		
İlaç Kullanımı				
Hayır	6,22±4,48	0/20	-0,607	0,545
Evet	7,10±2,42	3/10		
İşini İsteyerek Yapma				
Hayır	9,21±5,07	3/20	3,303	0,001
Evet	5,75±4,00	0/18		
İşi İle İlgili Özel Eğitim				
Alma				
Hayır	6,72±5,16	0/28	0,547	0,586
Evet	6,21±4,12	0/18		

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan “Yaş” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur [$f(2-118)=1,565$; $p=0,213$; $p>0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey duyarsızlaşma puanı 41 yaş ve üzeri bireylerde bulunmuştur (7,13±4,74). En düşük düzey duyarsızlaşma ise 19-30 yaş arasındaki katılımcılarda görülmüştür (5,30±3,65). Bu durum duyarsızlaşma puanı ile yaş arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan “Eğitim durumu” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur [$f(2-118) = 1,237$; $p=0,294$; $p>0,05$] Aritmetik ortalama değerlerinde göre en yüksek

düzyey duyarsızlaşma puanı temel eğitim mezunu olan bireylerde bulunmuştur (6,89±4,59). En düşük ise ortaöğretim mezunu olan bireylerde görülmüştür (5,46±4,26).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan “Psikiyatrik tanı alma” değişkenine bağılı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur [t (120) =-2,938; p=0,004; p<0,05]. Elde edilen sonuçlara göre psikiyatrik tanı alan katılımcıların duyarsızlaşma düzeyleri psikiyatrik tanı almayan bireylere göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır (15,00±7,07).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan “İlaç kullanımı” değişkenine bağılı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [t (120) =-0,607; p=0,545; p>0,05]. Elde edilen aritmetik ortalama değerlerinde ilaç kullanımı olan bireylerin duyarsızlaşma düzeyleri ilaç kullanmayanlara göre daha yüksek düzeydedir (7,10±2,42).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan “İşini isteyerek yapma” değişkenine bağılı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır [t (120) = 3,303; p= 0,001; p<0,05]. Elde edilen sonuçlara göre işini isteyerek yapmayan katılımcıların duyarsızlaşma düzeyleri işini isteyerek yapan katılımcılara göre anlamlı biçimde farklı çıkmıştır, daha yüksek düzeydedir (9,21±5,07).

Çalışmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Duyarsızlaşma” alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farklılık “İş ile ilgili özel eğitim alma” parametresine bağılı olarak “t testi” ile incelenmiştir. İki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [t (120) =0,547; p=0,586; p>0,05]. Aritmetik ortalama değerlerine göre iş ile ilgili özel eğitim almayan bireylerin iş ile ilgili özel eğitim alan bireylere göre duyarsızlaşma düzeyleri daha yüksek düzeydedir (6,72±5,16).

3.4. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği kişisel başarı alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan bireylere ilişkin grubun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği kişisel başarı alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Maslach tükenmişlik ölçeği kişisel başarı alt boyutundan aldıkları puanların karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	Ortalama \pm SD	Minimum ve Maksimum	t / f	p
Yaş				
19 - 30 yaş arası	17,64 \pm 6,12	0/29		
31 – 40 yaş arası	19,10 \pm 6,15	7/32	0,847	0,431
41 yaş ve üzeri	17,46 \pm 7,46	0/32		
Cinsiyet				
Erkek	18,44 \pm 6,38	0/32	0,225	0,822
Kadın	17,00 \pm --	17/17		
Medeni Durum				
Evli	19,68 \pm 5,30	8/32	1,780	0,078
Bekar	17,60 \pm 6,87	0/32		
Çocuk Olup Olmama				
Yok	19,97 \pm 4,75	8/29	1,917	0,058
Var	17,72 \pm 7,11	0/32		
Eğitim Durumu				
Yükseköğretim	21,30 \pm 4,52	11/30		
Ortaöğretim	17,35 \pm 6,50	0/32	5,598	0,005
Temel Eğitim - İlköğretim	17,05 \pm 6,97	0/32		
Psikiyatrik Tanı Alma				
Hayır	18,33 \pm 6,28	0/32	-1,252	0,213

Evet	24,00±11,31	16/32		
İlaç Kullanımı				
Hayır	18,42±6,36	0/32	-0,036	0,971
Evet	18,50±6,58	9/29		
İşini İsteyerek Yapma				
Hayır	18,35±6,75	7/32	0,307	0,760
Evet	18,84±6,31	0/32		
İşi İle İlgili Özel Eğitim Alma				
Hayır	17,86±6,75	0/32	-0,572	0,569
Evet	18,64±6,29	0/32		

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Kişisel Başarı” alt boyutundan “Yaş” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$f(2-118) = 0,847$; $p = 0,431$; $p > 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey kişisel başarı puanı 31–40 yaş arası bireylerde bulunmuştur ($19,10 \pm 6,159$). En düşük düzey kişisel başarı puanı ise 41 yaş ve üzeri katılımcılarda görülmüştür ($17,46 \pm 7,46$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Kişisel Başarı” alt boyutundan “Eğitim durumu” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “One Way Anova” ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$f(2-118) = 5,598$; $p = 0,005$; $p < 0,05$]. Elde edilen sonuçlara göre anlamlı olarak eğitim durumu değişkeni kişisel başarı puanını etkilemektedir. Bu farklılaşmanın hangi alt boyutlardan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan “LSD Karşılaştırma Testi” sonucuna göre farklılık Yükseköğretim – Ortaöğretim ($p = 0,005$) ve Yükseköğretim – Temel Eğitim ($p = 0,003$) arasında bulunmuştur.

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Kişisel Başarı” alt boyutundan “Psikiyatrik tanı alma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup

arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$t(2-118) = -1,252; p=0,213; p>0,05$]. Sonuçlara ışığında psikiyatrik tanı alan katılımcıların kişisel başarı düzeyleri psikiyatrik tanı almayan çalışanlara göre aritmetik olarak çok yüksek düzeydedir ($24,00 \pm 11,31$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Kişisel Başarı” alt boyutundan “İşini isteyerek yapma” değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık “t testi” ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$t(120) = ,307; p=0,760; p>0,05$]. Elde edilen sonuçlar neticesinde işini isteyerek yapan katılımcıların kişisel başarı düzeyleri işini isteyerek yapmayan katılımcılara göre aritmetik ortalama olarak daha yüksek düzeydedir ($18,84 \pm 6,31$).

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Maslach tükenmişlik ölçeği “Kişisel Başarı” alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farklılık “İş ile ilgili özel eğitim alma” parametresine bağlı olarak “t testi” ile incelenmiştir. İki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$t(120) = -0,572; p=0,569; p>0,05$]. Elde edilen aritmetik ortalama değerlerinde iş ile ilgili özel eğitim alan bireylerin iş ile ilgili özel eğitim almayan bireylere göre kişisel başarı düzeyleri daha yüksek düzeydedir ($18,64 \pm 6,29$).

IV. TARTIŞMA

Ülke olarak son dönemlerde yapılan araştırmalar neticesinde maden sektörüne olan ilgi ve ülkemizde zengin maden kaynaklarının var oluşu maden sektörünü daha da önemli hale getirmiştir. Maden sektörünün önemli olması var olan ilgiyi arttırmaktadır fakat yaşanan iş kazaları neticesinde çalışanlar açısından zorluklar meydana getirmektedir. Sektörün tehlike sınıfları tebliğine göre çok tehlikeli sınıfta yer alması, çalışma şartlarının zor olması, ortamdaki havanın çok hızlı değişmesi ve gerekli iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmaması sektöre karşı olan istihdam konusunda sorunlar oluşturmaktadır.

Sanayileşmenin ve teknolojik gelişimin sürekli olarak yenilenmesi, çalışanların bu hızlı değişim ve gelişime uyum sağlayamaması çalışma koşullarını ve çalışma alanı içerisinde var olan kişilerin güvenlik ve sağlığını olumsuz etkilemektedir. Olumsuz koşulların yok edebilmesi meslek hastalıkları ve iş kazalarının minimize edilebilmesi için çalışma alanları içerisinde kaynağa yönelik proaktif önleyici tedbirler alınmasını gerektirir. İş kazalarının yaşanması neticesinde alınacak reaktif önlemlerle gelecekte yaşanabilecek kazalara karşıda proaktif yaklaşım sağlanmış olacaktır. Bunun içinde psikososyal riskleri de içeren bir risk analizi ve değerlendirmesi yapılmalıdır (Boyacı ve ark., 2021). Dolayısıyla yeraltı kömür madenlerinde tehlikeli ve riskli durumlar için model alabilecek geleneksel risk

matrisi yöntemleri kullanılmalı. Her bir risk olayı için olasılık ve şiddet derecelendirmeleri hazırlanmalı. Konvansiyonel risk değerlendirme temel kavramlarına dayanarak, risklerin göreceli önemi, olasılık ve şiddet derecelendirmeleri dikkate alınarak risk sınıfları ve olayları kategorize edilmelidir. Bu şekilde yeraltı kömür madenlerinde riskli durumlar ve operasyonlar belirlenmiş, iş sağlığı ve güvenliği olarak risklerle kaynağında mücadele edilmiş olacaktır (İlpar and Cukurluo, 2018).

Bu bakımdan yapmış olduğumuz bu çalışma önem arz etmektedir. Madencilik sektörüne ait yeraltı madeninde çalışanlara yönelik olarak yapmış olduğumuz bu çalışma 121 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür incelemeleri sonucunda tükenmişliğin yeraltı madenlerde çalışanların iş sağlığı ve güvenliği açısından az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu bakımdan çalışmamız madencilik sektörüne ait tükenmişlik, iş sağlığı ve güvenliği kavramları irdelenmiştir. Bu iki kavram neticesinde çalışanlar üzerinde iş-yaşam dengesinin ne düzeyde olduğu ortaya konulmuştur.

Yang ve ark. (2017), yaptıkları bir çalışmada yaşlar arasında istatistiksel olarak bir anlam bulunulmamış ve 35 yaş ve üzerindeki çalışanların tükenmişlik seviyelerinin arttığı belirlenmiştir. Ayrıca, orta yaş ve 40'lı yaş grupları arasında tükenme düzeylerinin diğer gruplara nazaran önemli bir fark olduğu görülmektedir. Yaş, iş deneyimi arasında ve tükenmişlik arasında doğru bir orantının olmadığı tespit edilmiştir. Sosyal 'in (2011), yalında yapmış olduğu çalışmada ise Yang ve ark.'ın yaptığı çalışma ile benzer sonuçları içermektedir. Yapılan çalışmalar ile araştırmamızda yaptığımız çalışma arasında birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmamızda çıkan bu sonucun yaş gruplarının birbirine yakın olması ilgili olarak nitelendirilebilir.

Eğitim durumlarına bakıldığında, çalışmamızda eğitim seviyelerine göre bir anlamlılık düzeyi bulunulmamış ve en yüksek düzey tükenmişlik puanı temel eğitim (%34,71) mezunu olan bireylerde bulunmuştur. Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin eğitim durumu ile duygusal tükenmişlik puanları arasında ters orantı söz konusudur. Yani eğitim seviyesi ile tükenmişlik ters orantılıdır. Bu da örneklem grubunu oluşturan bireyler arasında tükenmişlik puanları ters orantılıdır. Yang ve ark. (2017), çalışmasında bizim çalışmamıza benzer bir durum ortaya çıkmıştır ve mesleki eğitim seviyelerinin iş tükenmesi düzeylerine göre önemli bir fark yaşamamışlardır. Yapılan farklı bir çalışmada ise ortaokul öğretmenlerin medeni durumlarının değişkenlerine, zihinsel, fiziksel ve duygusal tükenme düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır (Yıldıztaşı, 2017). Daha önceki yapılan çalışmalar ile alınan sonuçlar ile çalışmamız benzer sonuçlar göstermektedir.

Çalışmamıza katılan bireylerin medeni durumları tükenmişlik düzeyleri etkilerine bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla bekâr katılımcıların tükenmişlik düzeyleri evli olanlara göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermiştir. Durşen, (2016) yaptığı tez çalışmasında bizim çalışmamızda bulduğumuz sonucun tam tersini bulmuştur. Ve madencilerde hiçbir şekilde tükenmişliği neden olmadığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra yapılan farklı bir çalışmada ise bizim çalışmamızın aksine bekâr veya evlilik durumlarının anlamlı bir sonuç ortaya çıkmamıştır (Akten, 2007).

Vardiya durumlarına göre yapılan gruplamada, daha çok vardiyada bulunanların tek vardiyada bulunanlara göre duyarsızlaşma ve tükenmişlikle karşılaştıkları görülmüştür. Çıkan sonuç ile literatürde yapılan araştırmalar neticesinde birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla, birden fazla vardiyaya kalan kişilerde psikolojik ve fizyolojik içsel etkilerin gerilmelere neden olduğu, öte yandan ise sorunlar ve sosyal güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bunu neticesinde bireyin fazla vardiyaya maruz kalması günlük sosyal yaşamını etkilediği tespit edilmiştir (Yüksel, 2004).

Çalışma ortam özellikleri içerisinde yer alan kurum da ne kadar süre ile çalışıyorsunuz sorusu çalışma tecrübelerine göre duyarsızlaşma boyutlarında matematiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, tecrübesi az olan çalışanların tecrübesi fazla olan çalışanlara göre çok daha duyarsızlaşmaya maruz kalmışlardır. Güney yarım kürede yer alan bir ülkenin kömür madenlerinde yaptıkları araştırmada tecrübe ile maden ortam koşullarının verdiği stresler arasında matematiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (Carlisle ve Parker, 2014). Ayrıca yapılan başka bir çalışmada ise iş güvenliği ve sağlı temel eğitimlerini alanların meslekte çalıştıkları süre arasında anlamlı bir ilişki vardır tespitinden bulunulmuştur (Günaydın, 2016).

Demografik özellikler içerisinde yer alan sigara kullanım durumuna bakıldığında duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yapılan araştırmalarda çok fazla veriye rastlanılmamış fakat sadece Durşen, (2016) yılında yaptığı çalışmada yeraltı kömür çalışanlarının psikososyal risk etmenlerinin değerlendirmesinde bizim çalışmada olduğu gibi sigara kullanımında anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür. Diğer başka bir çalışmada Tüzün ve ark. (2015) toplu ulaşım araçlarını sürücülerin kullanması sırasında daha fazla tükenmeye maruz kaldığı tespiti yapılmıştır. Bu da bizim çalışmamız ile farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Örnekleme grubunu oluşturan katılımcıların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri sonuçlar neticesinde puanlar arası farklılık anlamlı bulunmuştur. Buna

göre işini istemeyerek yapanların isteyerek yapanlara göre duygusal tükenme ve duyarsızlaşması daha fazla düzeydedir. Kişisel alt boyutları arasındaki istatistiksel verelere göre ise anlamlı bulunmamıştır. İsteyerek yapanların kişisel başarısı isteyerek yapmayanlara göre daha fazladır. Yapılan bir çalışmada mesleğini istemeyerek yapanların tükenmişliği daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Ardıç ve Polatçı, 2008). Başka bir çalışmada ise, işini isteyerek seçenlerin yaptıkları işlerinde daha başarılı oldukları ve duygusal tükenmeyi daha az yaşadıkları tespit edilmiştir (Kaya, 2009). Yapılan literatür incelemeleri ve yaptığımız çalışmada alınan sonuçlar paralellik göstermektedir. İşini isteyerek seçen ve yapanların daha az tükenmişliğe, duygusal tükenmeye neden olduğu ve kişisel başarılarında daha fazla artış olduğu görülmüştür.

Yapılan iş ile ilgili olarak özel eğitim alma değişkenine baktığımızda; tükenmişlik seviyeleri, kişisel başarı, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma durumları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Eğitim almayan daha fazla duygusal tükenmeye ve duyarsızlaşmaya maruz kalmış, kişisel başarı durumlarında ise iş ile ilgili özel eğitim alanlar daha fazla başarılı oldukları tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde yapılan bir çalışmada eğitim alanların hem yaptıkları iş hem de aile yaşantılarında kendilerine fayda sağladıkları, alınan eğitimin aile ortamında kullanılmasının fertler üzerinde olumlu etkileri olduklarını vurgulamışlardır (Gürsoy, 2013).

Yaş ve tecrübe durumlarının tükenmişlik düzeylerine baktığımızda, yapılan bir çalışmada 40-49 yaş aralığının ve 0-5 yıl arasında tecrübesi olanların daha fazla tükenmişlik yaşadığı, 61 yaş üzeri ve 21 yıl ve daha fazla tecrübesi olanlarda ise tükenmişliğin düştüğü görülmüştür (Kowalski and Podlesny, 2002). Yaptığımız çalışmada 41 yaş ve üzeri ve 1-5 yıl arasındaki tecrübesi olan çalışanların daha fazla tükenmişlik yaşadıkları bulunmuştur ve çalışmamız ile benzer sonuçları vermektedir.

V. SONUÇ

Bireylerin toplum içerisinde sağlıklı bir yapıya sahip olabilmeleri için aile bireyleri ile olan ilişkilerinin ve iletişiminin çok sağlam temeller üzerine kurulması gerekir. Keza aynı şekilde bireyin iş yaşamında başarılı ve çalışılan ortama katkılarının olabilmesi hem işyeri hem de kendisini geliştirebilmesi için aile içerisindeki iletişimi iyi olmalıdır. Yaptığı işten memnun olmayan bireyler zaman içerisinde ruhsal sorunlar ve psikolojik tükenmeler yaşamaktadır. Yaşanan bu tükenmeler sadece işyeri ortamında kalmıyor kişinin aile yapısının da bozulması neden oluyor. Tükenmişliğin en belirgin nedenleri arasında kendini güvende hissetmemesi, yürütülen işin zorlukları ve iş güvenliği politikasının

olmayışı yer almaktadır. Bunun önüne geçebilmek için yapılan İSG çalışmalarında öncelik olarak yöneticilere gerekli eğitimlerin verilmesi ve bu eğitimlerin işveren tarafından benimsenmesi gerekir. Dolayısıyla işverenin olayın vahametini kavraması sonucunda çalışanlarda kendilerinin işveren tarafından önemsendiği hazzı iş doyumunu artacak ve tükenmişlik yaşamaması sağlanmış olacaktır.

Yeraltı madenciliğin çalışanlar tarafından insan emeğinin en büyük ölçüde olduğu yerlerdir. Burada çalışanların ailelerini idare etmesi, çok yoğun bir şekilde çalışma temposu, fiziksel güç gereksiniminin yüksek olduğu, vardiya saatlerinin mevzuatlarda belirlenen durumlar dışında aşırı olması gibi özelliklere sahip olunan bir sektördür. Bu sektör içerisinde çalışanların ciddi bir şekilde işveren başta olmak üzere bütün kademedeki bireylere gerekli eğitimler verilip bunun bir kültür haline getirilmesi gerekir. Çalışan tarafından da yapılan bütün bu çalışmaların kendisi, ailesi ve ülke ekonomisi için önemli olduğu algılanmalıdır. Bu sayede tükenmişliğin önüne geçilip azaltılacak ve iş kazaları ve meslek hastalıkları minimize edilecektir. Bunu da herkesin görevli olduğu kendi çalışma alanlarında görev almasını sağlayacak şekilde iyileştirilmelerin oluşturulması gerekir.

İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarını gerçekleştirirken, iş-yaşam dengesinin (work life balance) sağlanması çalışan bireyler için son derece önemlidir. İş-yaşam dengesine baktığımızda bireysel faktörler (cinsiyet, yaş, hayat-kariyer aşamaları ve kişisel mücadele), örgütsel faktörler (iş kültürü, iş dışı yaşam ve kültürü), nesnel ve öznel durumlar yer almaktadır. Nesnel durumlar içerisinde çalışma saatleri ve ailenin rolleri yer alırken öznel durumlar içerisinde denge-iş yaşamı, denge-iş dışı yaşam, işin-iş dışı yaşama yansımaları görülmektedir. Dolayısıyla bu faktör ve durumların bir araya gelmesi bireylerin iş tatmin düzeylerinde negatif veya pozitif sonuçlar meydana getirir. İş tüketiminin aşırı fazla olması yoğunluğun oluşmasına bu da bireyler üzerinde mesai olgusunu kaybetmesine neden olur. İş-sosyal yaşam dengesinin bozulması da iş doyumunun azalmasına neden olmaktadır. Bu durum, çalışma alanlarındaki ham madde bulmayı, üretimi ve nitelikli elaman bulma noktasındaki yönelimleri zor bir aşamaya getirmektedir. İş hayatında aktif olarak yer alan çalışanlar, iş-yaşam dengesini kuramadığı zaman istenilmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar (fiziksel, davranışsal ve psikolojik) çalışanlar arasında hem üretimin düşmesine hem de çalışanların tükenmişliğin artmasına ve iş doyumunun azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla işletme açısından, üretim açısından, sosyal ve aile yaşantılarımıza ciddi zararları olmaktadır. Üretim taleplerinin fazlalaşması çalışanlar üzerinde olan baskıyı artırmaktadır. Baskının artması talebin

karşılanması noktasında çalışanlar üzerinde enerji kaybının oluşmasına ve sonucunda kazaların meydana gelmesine neden olmaktadır. Oluşabilecek kazaların engellenebilmesi için iş yaşam dengesinin ve üretim taleplerinin çalışanlar üzerindeki etkilerini kontrollü ve doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

Akten S. (2007). “Rehber Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 107 s.

Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). “Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 21-46.

Bakker, A.B. ve Costa, P.L. (2014). “Chronic Job Burnout and Daily Functioning: A Theoretical Analysis”. *Burnout Res.*, 1, 112–119.

Bozacı A.C., Solmaz M. B. and Kabak M. (2021). “A Model Proposal for Occupational Health and Safety Risk Assessment Based on Multi-Criteria Hesitant Fuzzy Linguistic Term Sets: An Application in Plastics Industry”. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 36:2, 1041-1053.

Carlisle, K. N. ve Parker, A. W. (2014). “Psychological Distress and Pain Reporting in Australian Coal Miners”. *Safety and Health at Work*, 5(4):203-209.

Cerev G. ve Köseoğlu Y. (2018). ”İş Sağlığı ve Güvenliği, Dora Basım-Yayın”, 1. Baskı, Bursa, 224s.

Cordes, C. L. ve Dougherty, T. W. (1993). “A Review and an Integration of Research on Job Burnout”. *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.

Durşen, M. (2016). “Yeraltı Kömür İşletmelerinde Çalışanların Psikososyal Risklerinin Değerlendirilmesi”. İş Güvenliği Uzmanlık Tezi, T.C. ÇSGB-İSGGM, Ankara, 98s..

Ercan A. (2010). “Assessment of the Occupational Health and Safety in Construction Sector in Turkey”. *Journal of Polytechnic*, Vol:13, No:1, pp. 49-53.

Farber, B. A. (2000a). “Introduction: Understanding and Treating Burnout in a Changing Culture”. *Psychotherapy in Practice*, 56(5), 589–594.

Feickert. (2013). “Safety and Health in Mining in China”. Occupational Safety

and Health in Mining, Editörler: Kaj Elgstrand and Eva Vingård s. 23-30.

Freudenberger, H.J. (1974). “Staff Burnout”. *Journal of Social Issues*,30(1), 159-165.

Gold, Y. ve Bachelor, P. (2001). “Signs of Burnout Are Evident for Practice Teachers During the Teacher Training Period”. *Education*, 108(4), pp. 546-555.

Günaydın, G. (2016). “Cerrahi Klinik Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda Bilgi ve Tutumlarının İncelenmesi: Verimlilik”. Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 135 s.

Günaydın, M. ve Şüküroğlu, E. E. (2021). Bir Maden Firmasının Yeraltı Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği İle Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 319-335.

Gürsoy, N. (2013). “Hastane Çalışanlarının İş Doyumu ve tükenmişlik Durumlarının Aile Yaşamına Etkisi: Kurum Ev İdaresi Personeli Üzerine Bir Uygulama”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 172s.,

Haberman, M. (2004). “Teacher Burnout in Black and White, The Haberman Educational Foundation University of Wisconsin: Milwaukee”. *Journal of Negro Education*, 68(3).280p..

Hermanus, M. A. (2007). “Occupational health and safety in mining status, new developments, and concerns”.*Journal of The South African Institute of Mining and Metallurgy*, 107(8), 531–538.

Hristov, Z. I. (2009). “Psychoemotional Stress of Employees and Workers in The Public and Real Sectors of National Economy in Bulgaria”. *Folia Medica*, 51(2), 58–67.

ILO SafeWork. (2005). “Global Estimates of Fatal Work Related Diseases and Occupational Accidents”. World Bank Regions.

Ipar M. and Cukurluoç A. K. (2018). “Fuzzy risk assessment for mechanized underground coal mines in Turkey”. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, <https://doi.org/10.1080/10803548.2018.1426804>, 26:2, 256-271.

Kaya, B. (2009). “Ebelerin iş doyumunu ve tükenmişlik durumlarını etkileyen faktörler”. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın, 158s.

Kowalski, K. M. ve Podlesny, A. (2002). “A Study of Burnout in Accident

Investigators in The US Mining Industry”. *Int. J. Emergency Management*, Vol.1, No.2, pp.155- 169.

Laney, A. S., Petsonk, E. L., Hale, J. M., Wolfe, A. L. ve Attfield, M. D. (2012). “Potential Determinants of Coal Workers’ Pneumoconiosis, Advanced Pneumoconiosis, and Progressive Massive Fibrosis Among Underground Coal Miners in the United States, 2005–2009”. *American Journal of Public Health*, 102(2), pp. 279–283.

Liu, F.-D., Pan, Z.-Q. ve Liu S.-L. (2007). “The Estimation of the Number of Underground Coal Miners and the Annual Dose to Coal Miners in China”. *Health Physics*, 93(2), 127–132.

Liu, L., Wang L. ve Chen J. (2014). “Prevalence and Associated Factors of Depressive Symptoms among Chinese Underground Coal Miners”. *BioMed Research International*, Article D 987305, 9 pages. <http://dx.doi.org/10.1155/2014/987305>.

Mahdevari, S., Shahriar K. ve Esfahanipour A. (2014). “Human Health and Safety Risks Management in Underground Coal Mines Using Fuzzy TOPSIS”. *Science of the Total Environment*, 488–489, 85–99.

Manić, S., Janjić, V., Dejanović, S. D., Aleksić, A., Aleksić, Z., Jaredić, B. ve Krkić, M. (2016). “Burnout, Depression and Proactive Coping in Underground Coal Miners in Serbia-Pilot Project”. *Ser J Exp Clin Res*, 7 (4), 1-1.

Maslach, C. (1976). “Burned-out”. *Human Behavior*, Vol:5, no:9, 16-22.

Maslach, C. (1982). “Burnout: The Cost of Caring. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall”. *Inc Psychiatric Services*, 34(7), p.650.

Maslach, C. ve Jackson, S. (1981). “The Measurement of Experienced Burnout”. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.

Maslach, C. ve Leiter, M. P. (1992). “The Truth about Burnout, How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It”. Jossey-Bass Publishers, California, San Francisco, 200 p..

Maslach, C., Schaeferli, W. B. ve Leiter, M. (2001). “Job Burnout”. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422.

McLean, K. N. (2012). “Mental Health And Well-Being in Resident Mine Workers: Out of the Fly-In Fly-Out Box”. *Australian Journal of Rural Health*, 20(3), pp. 126–130.

National Safety Council. 1997). “Accident Facts”. 1997 edition, Itasca, IL, 101 p..

- Soderfelt, M. ve Soderfelt, B. (1995). “Burnout in Social Work”. *Social Work*, 40, 638-647.
- Soysal, A. (2011). “İş Yaşamında Tükenmişlik”, *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi*, Sayfa:14-27, Kasım.
- Tüzün, S., Uzuner, A., Öztürk, A. ve Akman, M. (2015). “Toplu Taşıma Araçlarını Kullanan Sürücülerde Tükenmişlik Durumu: Kesitsel Bir Çalışma”. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, Sayfa :22-30, Ocak.
- Wang M.-X. ve Shang, Y.-X. (2008). “The Relationship Between Mine Environment and Hypertension in Coal Miners”. *Zhonghua Nei Ke Za Zhi*, 47(8), pp. 661– 663.
- Wu, Z. Wang, Q. ve Li, J. (2009). “Investigation on the Status and Related Factors of the Mental Health of Coal Miners Who Worked Underground”. *Chinese Journal of Health Psychology*, 17(12), pp. 1508–1510.
- Wu, Z. Wang, Q. ve Li, J. (2009). “Investigation on the Status and Related Factors of the Mental Health of Coal Miners Who Worked Underground”. *Chinese Journal of Health Psychology*, 17(12), pp. 1508–1510.
- Yang, F., Li, X., Zhu, Y., Li, Y. ve Wu, C. (2017). “Job Burnout of Construction Project Managers in China: A Cross-Sectional Analysis”. *International Journal of Project Management*, 35 (7), p.1272 – 1287.
- Yang, H. X., Wang, X. Y., Song, J. X. ve Wang, Q. L. (2011). “Investigation on Relationships Among Social Support, Life Events and Psychological Health of Coal Mine Workers”. *Chinese Nursing Research*, 25(2), pp. 495–497.
- Yao, L.-F. ve Yao, S.-F. (2007). “Coping Style and Psychological Health in Coal Mine Workers”. *Zhonghua Lao Dong Wei Sheng Zhi Ye Bing Za Zhi*, 25(7), pp. 410–412.
- Yaşar S., İnal S. ve Kaya S. (2015). “Statistical Investigation of Mine Accidents Occurred in Turkey”. *Maden İşletmelerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu*, 21-22 Aralık, Adana, Türkiye, s.25-37.
- Yıldıztaşı, B.M. (2017). “Politik Beceri ile Örgütsel Tükenmişlik İlişkisinin Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi (Yalova İli Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 88 s..
- Yılmaz ve Tokgöz. (2012). “Enerjide Sürdürülebilir Gelişimi ile Tunçbilek Havzası Kömürleri”. *Anıt Matbaa*, Ankara, 148 s..

Yüksel İ. (2004). “Çalışma Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 47-58.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE KÖY YÖNETİMİ:
YOZGAT/ŞEFAATLİ İLÇESİ KÖY ÖRNEKLERİ İLE BİR ALAN
ARAŞTIRMASI***

Mertcan ARITÜRK¹

Öğr.Gör.

Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaath Meslek Yüksekokulu

E-mail: mertcan.ariturk@yobu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2752-7008

Öz

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 Pandemisi ülkemizin tamamında da etkisini hissettirmiştir. Covid-19 Pandemisinin sağlık açısından etkilerinin yanı sıra sosyal, ekonomik, psikolojik, yönetsel etkileri de tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bazı değişimlere yol açmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan köy yönetimleri ise yerel yönetim unsurlarının en küçüğü olmakla birlikte hizmet sunduğu halkla birlikte var oluşunu devam ettiren yönetimde katılım kavramının doğrudan etkisini hissettirdiği birimlerdir.

T.C. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Araştırma Komisyonu tarafından 30 Mayıs 2021 tarihinde onaylanan, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 30.06.2021 tarih 23-10 sayı ile araştırma izni alınan bu çalışmanın; Covid-19 pandemisinin yerel yönetimlere etkisi üzerine yapılan çalışmalarla birlikte literatüre katkı sunması arzulanmıştır. Çalışmanın genel hatları köy yönetimlerinin Covid-19

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma için Yozgat Bozok Üniversitesi'nin 30.06.2021 tarihli ve 23-10 sayılı Üniversite Etik Kurulu Kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

¹ **Sorumlu Yazar:** mertcan.ariturk@yobu.edu.tr

Atf (APA): Arıtürk, M., (2021), COVID-19 Pandemi Sürecinde Köy Yönetimi: Yozgat/Şefaathli İlçesi Köy Örnekleri ile Bir Alan Araştırması, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 210-229.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

salgınında görev ve yetkilerinin neler olduğu ve nasıl çalışmalar yaptıkları soruları üzerine oluşturulmuştur. Köy yönetimlerinin Covid-19 salgını sürecinde nasıl bir yol izlediğini objektif bir değerlendirmeye tabi tutmak amacıyla Yozgat/Şefaati ilçesine bağlı Sarıkent, Kuzayca ve Paşaköy köy yönetimleri örneklem olarak alınıp yerinde gözlem ve yüzyüze görüşme yöntemiyle betimsel bir içerik analizi yapılmıştır. Ortaya konulan içerik analizi neticesinde; öne çıkan bulgular arasında, köy yönetimleri maddi olanakların kısıtlı olmasına karşın, salgın sürecinde, yetkilendirilmeksizin yeni görevler üstlendikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Köy Yönetimi, Yerel Yönetimler

Alan Tanımı: Yerel Yönetimler

VILLAGE MANAGERMENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: A FIELD RESEARCH WITH VILLAGE SAMPLES OF YOZGAT/ŞEFAATLİ DISTRICT

Abstract

The Covid-19 Pandemic, which has affected the whole World, has made its impact felt throughout our country. In addition to the health effects of the Covid-19 Pandemic, its social, economic, psychological and managerial effects have led to some changes in our country as well as in the whole world. The village administrations, discussed within the scope of the study, on the other hand, are the units where the concept of participation in the administration, which continues to exist together with the people it serves, is the smallest of the local government elements.

T.R. This study, which was approved by the Ministry of Health Scientific Research Commission on May 30, 2021, and permission was obtained from the Ethics Commission of Yozgat Bozok University, dated 30.06.2021 with the number 23-10; it is desired to contribute to the literature together with the studies on the impact of the Covid-19 pandemic on local governments. The general lines of the study were formed on the questions of what the duties and authorities of the village administrations are in the Covid-19 epidemic and how they work. In response to the aforementioned questions, Sarıkent, Kuzayca and Paşaköy village administrations of the Yozgat/Şefaati district were taken as samples and a descriptive content analysis was conducted with the method of on-site observation and face to-face interview in order to objectively evaluate. As a result of the content analysis revealed; Among the prominent findings, it was observed that

although the financial opportunities of the village administrations were limited, they took on new duties without being authorized during the epidemic process.

Key Words: Covid-19, Pandemic, Village Management, Local Governments

Jel Codes: H75, I12, R5

1. GİRİŞ

Bilindiği üzere Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 Pandemisi ülkemizde de dönem dönem artış göstererek etkisini hissettirmiştir. Bu etkinin kapsamını değerlendirirken elbette ki sadece sağlık sistemi çerçevesinde düşünülmemesi gerekir. Öyle ki Covid-19 pandemisi dünyanın tamamında çok çeşitli şekillerde değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerden etkilenen alanların başında pek tabii sağlık gelmektedir. Fakat insanların yaşam standartlarının değişmesiyle birlikte toplumların psikolojik, ekonomik ve sosyal durumlarına etkisi ve gerek yerel gerek ulusal yönetimlerdeki etkileri gözlemlenmiş olup belki de bazı etkileri ve getirdiği yenilikler çok uzun yıllar hayatımızda yer edecek konuma gelmiştir.

Covid-19 pandemisinin ekonomik anlamda etkilerine bakıldığında durağanlığın ardından artan talep ile günümüzde dahi enflasyonist bir baskı devam etmektedir. Bununla birlikte her toplumda öncelikli alan olarak görülen eğitim öğretim faaliyetleri sekteye uğramış ve halen çevrimiçi uzaktan eğitim modelleri ile eğitim öğretim sürdürülmektedir. Hatta pandemi sonrası dönemde yüz yüze ve çevrimiçi olmak üzere karma bir eğitim modeli benimseneceği düşünülmektedir. Yerel yönetimler de bu doğrultuda pandeminin getirmiş olduğu değişimlere ayak uydurma çalışmaları devam etmekte özellikle çeşitli vergi kira gibi yerel yönetim gelirlerinde yapılandırma usulüyle vatandaşa destek olunmakla birlikte e-belediye gibi hizmetlerin artırıldığı gözlemlenmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında; Covid-19 pandemisiyle birlikte yerel yönetimlerin de üzerine düşen sorumlulukların arttığı veya çeşitlendiği göz önünde bulundurularak, çalışma kapsamında köy yönetimlerinin yerel yönetimlerin en küçük birimi olarak pandemi sürecinde işlevselliği ve etkisi tartışmaya açılmıştır. Çalışmanın genel hatları köy yönetimlerinin Covid-19 salgını sırasında görev ve yetkilerinin neler olduğu, alt yapısal özelliklerinin katkısı yahut dezavantajı, sağlanan desteklerin ne yönde ilerlediği ve nasıl yönetildiği soruları üzerine oluşturulmuştur.

Çalışmanın amacı doğrultusunda ekonomik sosyal ve demografik yapısı gereğince tarıma ve hayvancılığa dayalı yaşamın geliştiği Yozgat ilinin Şefaattli ilçesine bağlı Paşaköy, Sarıkent ve Kuzayca köyleri özelinde bir alan araştırması yapılarak

tartışma konusuna değer katmak hedeflenmiştir. Öyle ki bölgesel anlamda bakıldığında ülkemizde köy yönetimleri bünyesinde yaşayan nüfusun fazlalığı, köy yönetimlerinin işlevselliğinin görece diğer bölgelere göre daha gerekli olduğu bir coğrafyada; Covid-19 pandemisi sürecinde köy yönetimlerinin durumunun analiz edilmiş olması genel durumu değerlendirebilmek adına önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada köy yönetimleri ve Covid-19 Pandemisi kavramsal çerçevesinde bahsi geçen köy yönetimleri ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve yerinde gözlem metodu benimsenerek elde edilen bulgular betimsel içerik analizi ile değerlendirmeye tabi tutulmuş ve konuya objektif bir bakış açısı kazandırılarak literatüre katkı sunmak hedeflenmiştir.

2. COVID-19 PANDEMİSİ VE KÖY YÖNETİMLERİ

Covid-19 Pandemi sürecinde köy yönetimlerinin durumunu değerlendirmek üzere yapılan bu çalışmada iki kavram üzerinde durulmaktadır. Covid-19 Pandemisi ve Köy Yönetimi kavramları çalışmada bir çerçeve oluşturması bakımından aşağıda sunulmuştur.

Köy Yönetimleri: Öncelikle köy yönetimlerinin ülkemizdeki varlığına değinmek gerekirse; Türkiye Cumhuriyeti'nde bilindiği üzere yerel yönetim birlikleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar; Belediye yönetimleri, il özel idareleri ve köyler olarak sıralanmaktadır. Ülkemizde cumhuriyet ilanı öncesinde köy yönetimlerinin yerel yönetim birimleri olarak karşımıza çıkması 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne, ardından 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'ne, daha sonra 1876 tarihli Bucakların Yönetimi Hakkındaki Tüzük'e (İdare-i Nevahi) ve 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunlarına dayanmaktadır (Ecemiş, 2008:1; Toprak, 2006:312).

Osmanlı yönetim yapısında “karye” olarak tanımlanan ve bu yapıda oldukça geniş bir yeri olan köy yönetimlerinin en küçük yerel yönetim birlikleri olarak yapı ve işlevleri 1924 yılında yayımlanan 442 sayılı köy kanunu ile belirlenmiştir (Çukurçayır, 2015:288). Köyler nüfusu iki binden az olan yerleşim birimlerinde oluşturulan yerel yönetim birimleridir (442 Sayılı Kanun, Md:1). Genellikle kırsal bölgelerde bulunan nüfus açısından belirtildiği üzere nispeten daha küçük ölçekli olan ve geçim kaynakları tarım ve hayvancılığa dayanan yerleşimler olarak karşımıza çıkan köyler, tüzel kişiliğe sahip en küçük yerleşim birimleridir (Eldem H., 2015:41).

Köy yönetimlerinin salgın hastalıklara karşın görevleri 442 sayılı köy kanununda zorunlu görevler arasında belirtilmektedir. Örneğin sıtma ile mücadele köy yönetimlerinin zorunlu görevleri arasında sayılan bir husustur ki buradan

hareketle denilebilir ki köy yönetimleri salgınlara karşın kanun ile yetkilendirilmiştir (1924: 442 Sayılı Köy Kanunu).

Köy kanunu ile belirtilen zorunlu görevlere karşın salgın hastalık özelinde yahut diğer maddeler için ayrı bir bütçe tahsis edilmemektedir. Köy yönetiminin bütçesel olarak köy kanununda bütçe hazırlamalarına ilişkin olarak hüküm bulunmamaktadır, bütçeler 1942 Tarihli Köy İdareleri Hesap Talimatı'na göre hazırlanmaktadır (Sezer, 2015:99). Genel bütçe vergi gelirlerinden pay alma hakkı da olmayan köy yönetimlerinin köy kanunu ile belirlenmiş birkaç kalem geliri bulunmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2004:266).

Köy yönetimlerinin kimlerden nasıl oluştuğu ise yine 442 sayılı kanunda belirtilmektedir; “*Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur*”. Covid-19 Pandemisinde de Köy Kanunu kapsamında belirlenen yönetim organları çeşitli görevler üstlenmişlerdir.

Köy yönetimlerinin görev yetki ve yapılarını belirleyen 442 Sayılı Köy Kanunu çıkarıldığı tarih itibariyle günümüz dünyasında eksikliklerini iyiden iyiye hissettirmektedir. Bu sebeple 2000’li yıllardan itibaren köy kanununda reform, aralıklarla gündeme gelmekle birlikte henüz bir reform yapılabilmiş değildir. Ayrıca Türkiye’de kırdan kente göç neticesinde köy nüfusları ve işlevselliği günden güne azalmaktadır.

Covid-19 Pandemisi elbette ki kırsalda nüfus hareketliliğini de etkilemiştir. Salgın hastalık olarak Covid-19; toplu yaşam alanlarında daha fazla yayılım göstermiş ve ölümlere yol açmış ve bununla birlikte ekonomik ve sosyal alanlarda değişime neden olmuştur (Bayhan, 2020:40). Böylelikle covid-19 pandemisinin getirdiği kısıtlamalar, çeşitli zamanlarda sokağa çıkma yasakları ve kalabalık ortamlardan insanların kaçınması sonucunda kırsal kesime az da olsa ters göç gözlemlenmiştir. Kırsal alanlarda yapılan ikincil yerleşim olarak düşünülen yerleşim yerlerinde artış görülmüştür (Sürer, 2021).

Covid-19 Pandemisi: İkinci olarak kavramsal açıdan Covid-19 Pandemisi’ne bakmak gerekirse: 31 Aralık 2019 tarihinde Çin’in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde Sars-Cov-2 virüsü sonucu meydana gelen, daha sonradan tüm dünyada bilinecek adıyla Covid-19 hastalığı (WHO., 2020b) çok kısa bir sürede tüm dünyaya yayılarak küresel ölçekte bir pandemiye neden olmuştur (Dikmen, A., vd., 2020:29-30). 12 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından bu salgın pandemi olarak ilan edilmiş ve Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde gözlemlenmiştir (Budak, F., Korkmaz, Ş., 2020:62). Pandemi olarak Covid-19 doğal bir afet gibi seyretmiş çeşitli alışkanlıkları ve şehir ve dahi kırsalda yaşam

standartlarını değiştirmiştir (Özduru, 2020:18). Covid-19 Pandemisi ülkemizde ve dünyada birçok farklı alanda etkisini hissettirmiş, sağlık açısından getirdiği değişimler ve zorlukların yanı sıra sosyal, ekonomik, psikolojik ve siyasal etkileri de tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de uzun yıllar toplumun yaşamını etkileyecek boyutlara ulaşmıştır.

Covid-19 pandemisinin kaynağı ve hastalığın seyri hakkında bahsetmek gerekirse; Koronavirüsler (COV) geniş bir virüs topluluğudur, α (Alfa), β (Beta), γ (Gama) ve δ (Delta) olmak üzere 4 ana cinsten oluşmaktadır ve Alfa ile Beta memelileri enfekte ederken Delta ve Gama cinsleri ile kuşları enfekte etmektedir (Dikmen, A., vd., 2020:30). Covid-19 insanlarda ise damlacık yolu ve hasta kişilerin öksürme veya hapşırması ile yüzeylerde bıraktığı damlacıklara temas yoluyla bulaşmaktadır, asemptomatik denilen hastalık belirtisi göstermeyen hastaların yayılımı artırdığı da bilinmektedir (Wu D., vd., 2020:1201). Covid-19'un bilinen belirtileri; yüksek ateş, kuru öksürük ve yorgunluktur. Bu belirtiler genellikle hastalığın beşinci gününde ortaya çıkmakla birlikte bazı vakalarda; ikinci günden on dördüncü güne kadar olan aralıkta da görülebilmektedir (WHO, 2020a; Johns Hopkins, 2020).

Türkiye'de salgına yönelik sağlık alt yapısının oluşturulması ve önlemlerin alınması amacıyla gerçekleştirilen girişimler için oldukça erken davranılmıştır denilebilir. Öyle ki 10 Ocak 2020 tarihinde henüz ülkede vaka tespit edilmeden ve mart ayı ortasında DSÖ'nün bunu bir salgın olarak kabul etmesinden önce, COVID-19 Bilim Kurulu'nu kurmuştur (Kutku, 2020:339). Türkiye'de Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 11 Mart 2020 tarihinde (Avrupa temaslı bir kişiden kaynaklı) bir hastada teşhis konulduğunu ilan etmesinin ardından hızla yayılmaya devam eden Covid-19; çeşitli tedbirleri ve değişimleri de ardında getirmiştir (Negiz N., vd. 2021:29). Salgın seyrine göre kimi işletmeler belirli sürelerde kapatılmış bazı günler ve zamanlarda sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Yine 2020 mart ayı içinde ulaşım açısından yoğunluğun önlenmesi ve hareketin azaltılmasıyla salgın yayılımının önlenebilirliği düşüncesi ile uçak otobüs seferlerine yönelik genelgeler yayımlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020). Bununla birlikte bir takım kurum kuruluşlar ve sektörler bu yasaklarda esnetmeler yapılmış ekonomik ve sosyal yaşamın devamının sağlanmasına çalışılmıştır. Buna yönelik olarak ülkede hayata geçirilen Vefa Destek Gurupları uygulamasıyla pandemi sürecinin etkilerinin azaltılmasına yönelik olarak özellikle karantina süreçlerinde vatandaşların yaşamsal ihtiyaçlarının evlerinden çıkmadan giderilmesine çalışılmış ve bunda ciddi bir katkı sağladığı gözlemlenmiştir (Negiz N., vd., 2021:115). Dönem içinde pandemi sürecinde gıda teminin aksamaması için özellikle kırsal kesimde yaşayan ve geçimini çiftçilik ve hayvancılıktan

sağlayan çalışmanın da konusu olan köy yönetimleri ve köy halkı genel olarak bahsi geçen yasaklardan muaf tutularak ekonomik yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

21. Yüzyılın en büyük sağlık sorununa karşın tüm dünyada alınan çeşitli tedbirler salgının seyrini değiştirse de durdurmaya yetmemiştir. Salgının durdurulması için çeşitli aşilar geliştirilmiş ve ülkemizde de bu aşılardan iki tipi kullanılmaktadır. Bunlar; Sinovac ve Biontech ismiyle bilinen aşılardır. Sinovac geleneksel aşı geliştirme yöntemleri benimsenerek Çin merkezli bir şirketin, virüsün laboratuvar ortamında üretilip inaktif hale getirilmesiyle ürettiği bir aşıdır (Yavuz E., 2021:227,231). Biontech aşısı ise bir Alman şirketi olan BioNTech ile Amerikan şirketi olan Pfizer'ın birlikte geliştirdiği mRNA bazlı aşıdır (Sharma, O., 2020:11). mRNA aşılarında temel amaç S protein üretimi ile meydana gelen antijenik uyarı ile hem humoral (B hücre yanıtı) hem de hücresel bağışıklık yanıtın oluşmasını sağlamaktır (Önder K., vd., 2021:172). Aşıların hastalığın yayılmasını durdurma konusunda ve yan etkileri üzerine araştırmalar devam etmekle birlikte pandeminin sonlandırılması için şu ana kadar geliştirilmiş en etkili uygulama olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde de ciddi bir şekilde aşılama kampanyaları yürütülmekte ve çalışmanın konusu olan köylerde de bu aşılama uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

3. KIRSALDA PANDEMİ DENEYİMİ YOZGAT/ŞEFAATLİ İLÇESİ KÖYLERİNE YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

Covid-19 pandemisi ile ilgili olarak yahut köy yönetimleri ile doğrudan ilişkili olan yerli ve yabancı yayın ve literatürdeki kaynak sayısı değerlendirildiğinde oldukça değerli bir birikim gözlemlenmektedir. Yerel yönetimler ve Covid-19 pandemisi üzerine de yapılan çalışmalar mevcut olmakla birlikte Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık isimli Tübitak destekli proje ile kaleme alınan ve Mart 2021'de yayımlanan kitap bunlardan biridir. Bahsi geçen çalışmada kentsel alanların pandemi sürecindeki etkisine vurgu yapılmakla birlikte yerinde hizmet kavramı çerçevesinde yerel yönetimlerin rolüne değinilmiştir (Albayrak, 2021:376). Çalışma kapsamında ise ele alınan konu bakımından literatür değerlendirilmesi yapıldığında; köy yönetimlerinin covid-19 pandemi sürecindeki çalışmaları veya mevcudiyeti hususunda literatürün kısır kaldığı gözlemlenmiştir. Kırsal alanda Covid-19 pandemisinin ülkemizdeki etkileri üzerine köy yönetimlerini ele alan bir çalışma gözlemlenmemiş olmakla birlikte salgın hususunda yapılan araştırmalarda elbette ki sağlık sistemi ve alt yapısı konusu öncelikli alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat literatür incelemesinde kırsal alandaki sağlık sistemi, kırdaki yaşayan nüfusa yönelik sağlık araştırmaları

gözlemlenmiş olmakla birlikte pandeminin kırsal alanlardaki sağlık alt yapısı üzerine etkileri konusunda da literatürün eksik kaldığı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında Yozgat Şefaati İlçesi'ne bağılı bulunan, nüfus bakımından en yoğun ilk üç köy yönetiminin pandemi sürecinde çalışma ve katkılarının örneklemler olarak alınmış olup ülkemizde yaşanan Covid-19 Pandemisi sürecinde köy yönetimlerinin etkililiğı yahut yetersizliğı değerlendirmeye alınmıştır. Bununla birlikte elde edilen veriler ile köy yönetimlerinin pandemi sürecinde görev ve yetkilerinin neler olduğu köy yönetimlerine yapılan destek veya köy yönetimlerinden sağlanan katkının değerlendirilmesi yönünde literatüre katkı sunmak hedeflenmiştir. Böylelikle belirtildiğı üzere Covid-19 ve köy yönetimleri ya da kırsal alanlarda Covid-19 pandemisinin etkileri üzerine eksik kaldığı düşünölen literatüre kaynak aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır.

3.1. Çalışmanın Amacı Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın, Covid-19 pandemisinin yerel yönetimlere etkisi üzerine yapılan çeşitli araştırmalarla birlikte literatüre katkı sunması hedeflenmiştir. Pandemi sürecinin kırsal kesimde nasıl deneyimler yarattığı tespit edilmeye çalışılmış ve buna yönelik araştırmaların eksik kaldığı gözlemlenerek bahsi geçen eksikliği gidermek temel amaç edinilmiştir.

Merkezi idare tarafından belirlenen kamu politikaları yasalar yoluyla resmîyet kazanmasının ardından sistem içinde merkezi hükümetten kent ve kırsala doğru bir akış göstermektedir (Negiz N., vd. 2021:86). İşte bu akış içinde yerel yönetimlerin en küçük birimi olarak faaliyet gösteren köy yönetimleri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Kırsal kesimde Covid-19 pandemisinin köy yönetimleri yaşattığı deneyimleri ele almak üzere yapılan çalışmada; köy yönetimlerine bağılı nüfusun daha fazla olduğu kırsala dayalı ekonomik ve sosyal yaşamın geliştiğı; barındırdığı nüfusun büyük bir bölümünün kırsal geçim kaynakları vasıtasıyla hayatına devam ettiğı bir bölge incelenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan Yozgat Şefaati İlçesine bağılı kırk bir (41) köy bulunmaktadır. Sarıkent, Kuzayca ve Paşaköy köy yönetimleri bu köyler arasında en fazla nüfusa sahip köyler olmakla birlikte belirtildiğı üzere Türkiye geneli köy nüfusu ortalamasının da üstünde bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. Örneklemler olarak özellikle bu köylerin seçilmiş olması Covid-19 vakalarının ve Covid-19 kaynaklı vefatların köylerde diğer köylere nazaran daha fazla görülmesidir. Bu sebeple araştırma konusuna yönelik daha nitelikli bulgular elde edilmiştir. Belirtilen köylerin muhtarları ile yerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş olup açık uçlu yarı yapılandırılmış sorular ile pandeminin getirdiğı köy yönetimleri

üzerindeki etkiler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda köy muhtarları ile yapılan görüşmelerde kendilerine yöneltilen sorular şu şekildedir;

- 1- Köyünüzde kaç kişide Covid-19 hastalığı görülmüştür?
- 2- Köyünüzde kaç kişi Covid-19 hastalığı nedeniyle vefat etmiştir?
- 3- Köyünüzde sağlık ocağı veya eczane bulunmakta mı? Varsa kaç adet? Aile hekimi ziyaretleri haftalık aylık periyotlarda kaç kez gerçekleştiriliyor?
- 4- Pandemi sürecinde mali olarak köy yönetimine destek aldınız mı? Mali destek sağlanmışsa nüfusa oranla ne kadardır ve bu destek hangi kurum veya kişiden sağlanmıştır?
- 5- Pandemi sürecinde geçmiş dönemlerden farklı olarak tarım ve hayvancılığa yönelik ne gibi destekler sağlanmıştır? Bu desteklerden köy halkı ne ölçüde yararlanmıştı?
- 6- Pandemi sürecinde köy halkının sağlık hizmetlerine ulaşımında (tedavi, fiyasyon vs) nasıl bir görev üstlendiniz?
- 7- Covid-19 'a karşı aşılama çalışmalarında ne tür görevler üstlendiniz? Köyünüzdeki aşılama çalışmaları hakkında bilgi verebilir misiniz?

Yukarıda belirtilen yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme sonunda ele alınan bulgular ve sonuçlar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tablolaştırılarak nitel veri analiz yönteminin benimsenmesi doğrultusunda aktarılmıştır.

Ayrıca çalışma alanındaki köy yönetimlerinden elde edilen bulguları teyit amaçlı olarak köy yönetimleri ile kolluk görevleri bağlamında doğrudan ilişkide olan Şefaati İlçe Jandarma Karakolu ve sağlık alt yapısı ve aşılama çalışmalarında birlikte hareket ettikleri Şefaati Toplum Sağlığı Merkezi ile de yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ilerleyen başlıklarında bu görüşmeler vasıtasıyla elde edilen bulgulara da değinilmiştir.

3.2. Bulgular

Çalışma kapsamında; araştırma alanına ilişkin bilgiler ve örneklem olarak seçilen köy yönetimlerinden elde edilen bulgular, köy yönetimlerindeki demografik veriler aşağıdaki başlıklar altında detaylandırılmıştır.

3.2.1. Demografik Bulgular

Yozgat Şefaati İlçesine bağı köy yönetimleri; kırsal anlamda nüfusun kalabalık olduğı ve bölgesel açıdan kırsal üretime dayalı ekonominin ve sosyal yaşamın geliştiğı bir bölgedir. Ayrıca ülkemizde var olan kırsal yönetim yapılarında görülen sorunların ve avantajların oldukça belirgin bir şekilde hissedildiğı bir alandır. Bu sebeple köy yönetimleri adına yapılan çalışmalarda önemli bulgular elde edilebilmektedir.

Araştırma sahasına yönelik demografik veriler aşağıdaki tablo 1’de belirtilmektedir.

Köyler	TOPLAM NÜFUS	KADIN	ERKEK
Kuzayca	654	324	330
Sarıkent	517	269	248
Paşaköy	718	370	348

Tablo 1: Araştırma Alanı Köy Yönetimi Nüfusları, Kaynak; Yozgat/Şefaati İlçe Nüfus Müdürlüğü Erişim Tarihi: 05.07.2021

Tablo 1’de verilen demografik veriler köy muhtarları ile yapılan yüz yüze görüşmelerde ayrıca muhtarlar tarafından da teyit edilmiştir. Bununla birlikte verilerde görüleceğı üzere köy yönetimlerine bağı yaşayan nüfusun Türkiye geneli köy nüfusu ortalamasının üzerinde olduğı görülmektedir. (Türkiye Geneli Köy Nüfusu Ortalaması: 322,96, data.tüik.gov.tr erişim Tarihi: 10.07.2021.)

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşme sağlanan köylerin muhtarlarına yönelik demografik bulgular ise tablo 2’de belirtilmektedir.

İsim Soyisim	Köy	Meslek	Yaş	Görevde Geçirdiği Süre
Hamdi ŞAHİN	Sarıkent	Çiftçi	49	5. Dönemi Seçilme Tarihi: 31.03.2019
Mikayil Bal	Paşaköy	Çiftçi	56	1.Dönemi Seçilme Tarihi: 31.03.2019
Ömer Şaraplı	Kuzayca	Çiftçi	53	1.Dönemi Seçilme tarihi: 06.06.2021

Tablo 2: Köy Muhtarlarına Yönelik Demografik Veriler

Bulgular değerlendirmeye alınırken yapılan görüşmeler neticesinde elde veriler aktarılırken: Kuzayca Muhtarı Ömer Şaraplı'dan alınan bilgiler, "K" şeklinde; Paşaköy Muhtarı Mikayil Bal'dan alınan bilgiler, "P" şeklinde; Sarıkent Muhtarı Hamdi Şahin'den alınan bilgiler, "S", şeklinde belirtilmiştir.

Bu veriler ışığında köy muhtarları ile yapılan görüşmelerde bildirilen Covid-19 vaka ve Covid-19 kaynaklı vefat sayıları ile nüfusa göre oranları aşağıda yer alan Tablo 3'te belirtilmektedir.

Köyler	VAKA SAYISI	VEFAT SAYISI	VAKA NÜFUS ORANI	VEFAT NÜFUS ORANI
Kuzayca	30	4	%4,58	%0,61
Sarıkent	65	2	%12,57	%0,38
Paşaköy	50	4	%6,96	%%0,55

Tablo 3: Araştırma Alanı Köy Yönetimleri Covid-19 Vaka ve Vefat Sayıları (Tarih:05.08.2021)

Tablo 3'te belirtilen köylerde görülen vaka ve vefat sayıları köy yönetimlerinin muhtarları ile yapılan yüz yüze görüşmelerde elde edilmiş verilerdir. Fakat muhtarların hiçbirinin tam sayı olarak vaka ve vefat sayılarına hâkim olmadıkları bu sayıları verirken sadece köy halkı ile yakinen ilişkide olmaları sebebiyle vakaları ve vefatları duyarak müdahale etmeleri yardımcı olmaları sayesinde elde etmişlerdir (P, S, K). Pandemi süreci boyunca kesin veri olarak, muhtarlık

kayıtlarında, vaka vefat sayıları herhangi bir kayda geçirilmemiş il ilçe sağlık müdürlükleri tarafından muhtarlaraya sayılar resmi olarak bildirilmemiştir (P, S, K). Hal böyleyken yapılan araştırmada vaka vefat sayıları ve nüfusa oranları üzerine bilimsel analiz olarak bir çıkarım yapmanın güçlüğü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışma kapsamında elde edilen vaka ve vefat sayıları muhtarların söz ile belirttiği ortalama rakamlar olmakla birlikte sağlık bilimi ve veri analizi açısından bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutulmaksızın kullanılmıştır.

Çalışma konusu kapsamında pandemi sürecinde köy yönetimlerine düşen sorumluluk ve görevler, köy yönetimlerinin desteklenmesi ve Covid-19'un kırsal kesime olan etkilerini değerlendirebilmek adına, Covid-19 kaynaklı vaka ve vefat sayılarının bilimsel analizinden ziyade araştırma alanında vaka ve vefat görülmesi yeterli bulunmuştur.

3.2.2. Araştırma Konusuna Yönelik Bulgu ve Analizler

Çalışmanın bu kısmında elde edilen bulgular: Köy yönetimlerinin Covid-19 salgını sırasında görev, yetki, alt yapı ve imkanlar başlığı altında; köy yönetimlerinin pandemi sürecinde görev ve yetkileri, köylerde sağlık alt yapısı, Covid-19 salgını sırasında köy yönetimlerine ve köylüye sağlan(may)an destekler konuları da irdelenerek bir değerlendirme yapılmıştır.

Covid-19 Salgınında Köy Yönetimlerinde Görev ve Yetkiler Sağlık Alt Yapısı ve Sağlan(may)an Destekler

Çalışma kapsamında yerinde gözlemlenen ve yüz yüze görüşme metodu ile açık kapalı uçlu sorular vasıtasıyla değerlendirilmeye tabi tutulan araştırma alanındaki köylerde, araştırma alanına ilişkin bilgiler başlığı altında belirtildiği üzere, covid-19 kaynaklı vaka ve vefatlar gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ana temasını oluşturan pandemi sürecinde köy yönetimlerinin durumu aşağıdaki başlıklar altında detaylandırılmaktadır.

Köy Yönetimlerinin Covid-19 Salgınında Görev ve Yetkileri

Çalışma kapsamında yapılan görüşme ve gözlemler neticesinde denilebilir ki muhtarlar; Covid-19 salgının başladığı ilk andan itibaren köy halkı ve yönetimleriyle birlikte salgına karşı alınacak tedbirler başta olmak üzere idari makamlarla sürekli irtibat halinde bulunarak salgının köylerde yayılmasına karşı bir mücadele içinde bulunmuşlardır.

“Kendi aracım ile veya köy bütçesinden yakıtını karşıladığımız araçlarla erzak ve ilaç temini yapıldı.” (S).

“Aşılama çalışmalarında aşı olacak kişi sayısı bildirildi ve aşı için geldiklerinde camiden anons ettirilerek vatandaşlar aşı yaptırmaya davet edildi.” (K).

“Filyasyon ekibi ilaçları sadece başlangıçta getirdi daha sonrasında özel aracım ile ilaç temini gerçekleştirdim.” (P).

Kavramsal çerçeve başlığı altında belirtildiği üzere, köy kanunu kapsamında sayılan zorunlu görevlerde sıtma ile mücadele etmek ve önlem almak hüküm altına alınmıştır. Buradan hareketle köy yönetiminin zorunlu görevleri arasında salgın hastalık mücadelesi ve buna karşın önlem almak sayılabilmektedir. Köy muhtarları da salgın hastalığa karşı, yukarıda belirtilen yüz yüze görüşme notlarından da anlaşılacağı gibi, ek bir maddi kaynak gözetmeksizin, yasal olarak doğrudan bir zorunluluk söz konusu olmamasına rağmen muhtarlığın vermiş olduğu sorumlulukla hasta ve yakınlarına yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda kimi köy yönetimleri köyün dışında ikamet eden kütüğü köye kayıtlı maddi açıdan daha iyi konumda olan şahıslardan bağış dahi almıştır (S). Tüm bunlarla birlikte muhtarlar kendi özel araçları ile çeşitli ihtiyaçları ilçeye gelip giderek karşılamaya çalışmış (P), bazı durumlarda ise köy bütçesine sağlanan gelirler ile özel araçların yakıtları karşılanarak bu ihtiyaçlara cevap verilmeye çalışılmıştır (S).

“Muhtarlar elimiz, kolumuz oldu. Karantinada olması gerekenleri takip etmemizde, cenaze törenlerinde, yurt dışından gelen kişilerin karantina sürelerinin takip edilmesinde, muhtarlarla hep irtibatta olduk.” (J.Tğm. M., E.,A.)

Çalışma kapsamında Şefaati İlçe Jandarma Karakolu ile gerçekleştirilen görüşme neticesinde, Jandarma Karakol Komutanının da belirttiği üzere, denilebilir ki muhtarlar salgın sürecinde kolluk kuvvetleri ile yakın ilişkilerde bulunarak salgının köylerde yıkıcı boyutlara ulaşmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

“Köy muhtarlarından evde aşılama gereken kişilerin bilgilerini temin ettik bununla birlikte aşılama çalışmalarında muhtarlara bilgi vererek vatandaşların aşıya davet edilmesini sağladık.” (Dr. Ö.,F., K.)

Çalışma kapsamında Şefaati Toplum Sağlığı Merkezi ile yapılan görüşmede, toplum sağlığı merkezi başkanının da belirttiği üzere, muhtarların aşılama ve vaka vefat durumlarının bildirilmesinde çeşitli sorumluluklar almışlardır. Buradan

hareketle denilebilir ki köy yönetimleri merkezi hükümet tarafından salgın hastalığa karşı görevlendirilen sağlık, kolluk ve idari kurumlarla birlikte süreci yürütmüş ve yönetmişlerdir.

Köylerde Sağlık Alt Yapısı

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşme yapılan ve yerinde gözlem metodu benimsenerek ziyaret edilen köy yönetimlerinden alınan bilgilere ve yapılan gözlemlere göre denilebilir ki ülkemizde merkezileşen bir sağlık sistemi kurulmuş ve köylerdeki sağlık alt yapısı merkezi yerlere kaydırılarak ihtiyaca yönelik hizmet götürme hususu benimsenmiştir.

Köyler	Sağlık Ocağı	Sağlık Ocağında Sürekli Çalışan Personel
Paşaköy	Mobil Hizmet Haftada 1 gün Doktor Ziyareti	Yok
Sarıkent	Mobil Hizmet Haftada 1 gün Doktor Ziyareti	1 (bir) Hemşire
Kuzayca	Mobil Hizmet Haftada 1 gün Doktor Ziyareti	Yok

Tablo 4: Çalışma Alanı Köylerdeki Sağlık Alt Yapısı

Tablo 4’te görüleceği üzere çalışma kapsamında araştırma alanı olarak benimsenen ve daha önce de belirtildiği gibi ülkemizde köyde yaşayan nüfus ortalamasına göre daha yoğun nüfusa sahip olan Sarıkent, Paşaköy ve Kuzayca köylerinde; sağlık alt yapısı kapsamında ilk önce değerlendirilecek sağlık ocaklarının hizmet süreleri sınırlandırılmıştır (P, S, K.). Araştırma alanındaki tüm köylerde sağlık ocağı hizmeti aile hekimlerinin haftada bir gün sağlık ocağına gelerek yahut evde bakımı gerekli olan hastaları ziyaret etmesi yolu ile sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra Sarıkent köyünde düzenli olarak çalışan 1 (bir) personel bulunmakla beraber diğer köylerde sadece haftada bir gün sağlık hizmeti sağlanabilmektedir.

Covid-19 Salgını Sürecinde Köy Yönetimlerine Sağlan(mayan) Destekler

Araştırma alanına yönelik olarak salgın sürecinde köy yönetimlerine mali veya idari anlamda yahut köyde ikamet eden vatandaşlara yönelik; özellikle kamu yönetiminin merkezi teşkilatı ve merkeze bağlı kuruluşlar tarafından herhangi bir destek sağlanıp sağlanmadığı da yapılan görüşmelerde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Konuya yönelik olarak;

“Pandemi sürecinde mali olarak köy yönetimine destek aldınız mı? Mali destek sağlanmışsa nüfusa oranla ne kadardır ve bu destek hangi kurum veya kişiden sağlanmıştır?”

Pandemi sürecinde geçmiş dönemlerden farklı olarak tarım ve hayvancılığa yönelik ne gibi destekler sağlanmıştır? Bu desteklerden köy halkı ne ölçüde yararlandı?”

şeklinde açık uçlu sorular yüz yüze görüşme yapılan muhtarlaraya yöneltilmiştir. Aşağıdaki tabloda özetle bu sorulara köy muhtarlarının vermiş olduğu cevaplar derlenmiştir.

Köyler	Köy Yönetimi Maddi Destek	Köy Yönetimi İdari Destek	Tarım ve Hayvancılığa Yönelik Maddi Destek	Tarım ve Hayvancılığa Yönelik İdari Destek
Paşaköy	Sağlanmadı	Sağlandı	Sağlanmadı	Sağlandı
Kuzayca	Sağlanmadı	Sağlanmadı	Sağlanmadı	Sağlandı
Sarıkent	Sağlanmadı	Sağlandı	Sağlanmadı	Sağlandı

Tablo 5: Salgın Sürecinde Köy Yönetimlerine ve Köy Halkına Sağlan(may)an Destekler

Tablo 5’te özetle belirtildiği üzere köy yönetimleri ile yapılan birbirinden bağımsız görüşmelerde tüm muhtarlar köy yönetimlerine herhangi bir maddi kaynak aktarımının yapılmadığını belirtmişlerdir (P, S, K). Bununla birlikte yine muhtarlardan ikisi idari anlamda kaymakamlık, toplum sağlığı merkezi ve jandarma ile salgın süreci boyunca irtibatta olduklarını özellikle salgın denetimlerinin yapılması konusunda köy yönetimlerine yardımcı olduklarını belirtmişlerdir (P, S). Merkezi hükümet tarafından ise çiftçiler sokağa çıkma yasaklarından muaf tutularak, genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan köydeki vatandaşlara idari anlamda bir kolaylık sunularak destek olunmuştur.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular betimsel içerik analizi yöntemiyle bir önceki başlıkta aktarılmış olmakla beraber sonuç olarak denilebilir ki: Covid-19 Pandemisi ile birlikte tüm dünyada görülen değişimler ülkemizin de en ücre köşesine kadar kendisini hissettirmiştir. Dünya tarihinde yüz yılda bir rastlanan

böylesi bir pandemiden elbette ki köy yönetimleri de etkilenmiş ve başta sağlık olmak üzere sosyal ve ekonomik yaşantının da olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir. Çalışmada bu etkilere nazaran köy yönetimlerinin üstlenmiş oldukları görevler ve alt yapısal imkanları ele alınarak ülkemizdeki köy yönetimlerinin durum analizi yapılmıştır.

Araştırma Konusuna Yönelik Bulgu ve Analizler başlığı altında köy yönetimlerinin salgın süresince yetki ve görevleri değerlendirilirken belirtilen veriler üzerine; denilebilir ki köy yönetimleri Covid-19 pandemisi süresince yetkiden ziyade çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Öyle ki köy yönetimlerine salgın sürecinde ve devamında ek bir yetkilendirme yahut yetki gerektiren bir eylem yüklenmemiş daha ziyade köy muhtarları ve yönetimleri normal şartlar altında sahip oldukları yetkiler ile salgın şartlarında yeni görevler benimsemişlerdir. Toplum sağlığını ve düzenini korumak ve devamlılığını sağlamak adına köy yönetimleri özellikle kamu idareleri ile sürekli iletişimde olmuş ve bununla birlikte köy halkının salgından kaynaklı yaşadıkları sıkıntıları gidermek, özellikle sağlık yönünden ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına özverili bir çalışma yürütmüşlerdir.

Salgın sürecinde elbette ki en başta değerlendirilen konu olarak sağlık sistemi ele alınmaktadır. Dünyadaki örneklerine bakıldığı zaman görece ülkemizdeki sağlık sisteminin salgın sürecinde oldukça başarılı bir yönetim sergilediği söylenebilir. Çalışmanın literatür incelemesi başlığı altında da belirtildiği üzere salgın sürecinde kırsal alandaki durumu analiz etmek adına sağlık alt yapısını değerlendiren çalışmalar açısından da literatürün kısır kaldığı gözlemlenmiştir. Ülkemizdeki sağlık sisteminin merkezileştiği yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda da ortaya konulmuştur. Bu hususta denilebilir ki kırdan kente göçün sebeplerinde sağlık hizmetlerinin yetersizliği de büyük bir etkiye sahiptir. Mobil hizmet ile haftada bir gün doktorla görüşme ve sağlık yönünden şikayetini bildirme imkânı olan köy halkı, sağlık hizmetine ulaşım için haftanın geri kalan günlerinde, acil durumlar harici kendi imkanlarıyla, il veya ilçelerdeki hastanelere gitmek durumundadır. Ayrıca araştırma alanı kapsamında görüşme ve gözlem yapılan köylerde eczane de bulunmamakta bu sebeple sağlık ocağı hizmetine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle salgın sürecinde bu ihtiyaç artmış köy halkında Covid-19 hastalığının varlığının tespit edilmesi hastalık bulaşı var ise ilaçlarının temin edilmesi, aşılama çalışmalarının yapılması ve aşının köy halkına ulaştırılması konularında köy yönetimleri çalışmanın bulgularında belirtildiği üzere çeşitli görevler üstlenmek durumunda kalmıştır. Çalışmanın konusu salgın sürecinde köy yönetimlerinin durum analinizi yapmak olsa da öneri olarak

denilebilir ki literatüre katkı sunmak adına, salgın döneminde kırsal sağlık sisteminin değerlendirilmesi hususunda da çalışmalar yapılabilir.

Covid-19 pandemi sürecinde kırsalda yaşamlarını sürdüren kişilere ve köy yönetimlerine sağlanan destekler konusunda; maddi olarak yetersiz ve eksik olmakla birlikte, özellikle idari anlamda gösterilen ilgi açısından değerlendirerek köy yönetimleri (bir muhtar hariç) memnun olduklarını belirtmişlerdir. Buradan hareketle merkezi yönetim tarafından salgın sürecinde köy yönetimlerine sağlanacak destekler konusunda bir bildirim olmadığı için idari anlamda gösterilen destekler muhtarlar ile idari makamların arasındaki ikili ilişkilere dayanmaktadır. Kamu kurumları ile iletişimi daha iyi olan muhtarlar sağlanan bu desteklerden memnun olduklarını belirtmişlerse de bir diğer muhtar *muhatap alınmadık* (K) diyerek durumu özetleme gereği duymuştur. Bununla birlikte köy yönetimlerinin; çalışmanın araştırma alanına ilişkin bilgiler başlığı altında da belirtildiği üzere, köylerindeki vaka ve vefat sayılarına resmi olarak ulaşamadıkları gözlemlenmiş kendilerine bu hususta güncel olarak bildirim yapılmamıştır. Bu durum da köy yönetimleri köydeki varlığı ile köyde yaşayan halkın hastalık durumunu takip etmiş gerekli ihtiyaçları gidermeye çalışmış ve ikili ilişkilerde sağladıkları başarı yahut başarısızlık etmenleri ile salgın sürecini yürütmek durumunda kalmışlardır.

Ülkemizde muhtarlık kurumunun varlığı üzerine yapılan tartışmalara da katkı sunması beklenen bu çalışmada; yapılan araştırma ve görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, köy yönetimleri bir kez daha önemini göstermiştir. Fakat köy yönetimlerinin kırdan kente göçün önüne geçebilmek, tarım ve hayvancılığın 21. yy.'ın şartlarına uygun halde gelişmesini sağlayabilmek adına özellikle maddi açıdan yetersizlikleri göze çarpmaktadır. Ülkemizde kamu yönetimi kırsal kalkınma için çeşitli desteklemeler ve projeler yürütse de köy yönetimlerinin maddi anlamda desteklenemediği ve bu çalışmaların merkezinde yer almadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu tür desteklemelerin; desteklerden yararlanan proje sunan çiftçi ve hayvancılık ile uğraşan kişiler açısından, bireysel anlamda oldukça başarılı olsa dahi kırsal alanda yaşayan nüfusun tamamına katkı sunmaya uzak kaldığı düşünülmektedir. Özetle bu tartışma hususunda denilebilir ki; köy yönetimleri tüm maddi ve alt yapısal olumsuzluklara rağmen salgın sürecinde varlığını ve bu varlığının değerliliğini köy halkı ve kamu kurumları nezdinde göstermiştir.

Bu çalışma; T.C. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Araştırma Komisyonu tarafından 30 Mayıs 2021 tarihinde Mertcan ARITÜRK-2021-05-26T14_41_48 başvuru form numarası ile onaylanmış ve T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 30.06.2021 tarih 23-10 sayı ile etik komisyon onayı alınarak gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

442 Sayılı Köy Kanunu, 1924.

Akpınar R., Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2017.

Albayrak, A., “Kitap Tanıtımı, Pandemi Sonrası Yeni Kent Anlayışı”, Tabula Rasa Felsefe & Teoloji dergisi Yıl:2020, Sayı:35, Online Yayın, 2021.

Aslan, R., Tarihten Günümüze Epidemiler Pandemiler ve Covid-19, Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi, 2020.

Bayhan, V., Covid-19 Küresel Salgın Bağlamında Gündelik Hayatın Denetimi, Şehir ve Medeniyet Şehir Araştırmaları Dergisi, 2020.

Budak, F., Korkmaz, Ş., Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği, Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, 2020.

Çukurçayır, M.A., Yerel Yönetim Kuram, Kurum ve Yeni Yaklaşımlar, Çizgi Kitabevi, 3. Baskı, Konya, 2015.

Ecemiş, M.,Yeni Köy Kanunu Hazırlanırken, Türk İdare Dergisi, (460), s.1-10, 2008.

Eldem, H., 2015, Yerel Yönetimler Reformunun Bir Parçası Olarak Köy Kanunu Tasarı Taslağı, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), s.39-61.

Erdinç, Y., Covid-19 Aşılı, Türk Aile Hekimliği Dergisi, TAHUD, 24 (4). S.223-234, 2020.

İçişleri Bakanlığı, “81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Kapsamında Uçak/Otobüs Seferleri Genelgesi”, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-kapsaminda-ucakotobus-seferleri-genelgesi> , 28.03.2020, (Erişim Tarihi: 14.09.2021).

Johns Hopkins Medicine., Coronavirus COVID-19 (SARS-CoV-2), 2020. https://www.hopkinsguides.com/hopkins/view/Johns_Hopkins_ABX_Guide/540747/all/Coronavirus_COVID_19__SARS_CoV_2_ (Erişim Tarihi: 28.07.2021).

Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, 3. Baskı, 1996.

Koçak, Y., Terzi, E., Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:3, Sayı:3, 2012.

Kutku, R., Yeni Koronavirüs Pandemisi ile İlgili Öğrendiklerimiz, Tanı ve Tedavisindeki Güncel Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum", Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14(2), 329-344, 2020.

Negiz N., Savaş Yavuzçehre P., "Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık", Gazi Kitabevi, Ankara, 2021.

Önder, K., Didem K.İ., Adem, K., COVID-19 Aşılıları, 165-176, 2021. <https://www.researchgate.net/publication/350709840> (Erişim Tarihi: 18.07.2021).

Özduru, B., H., "Covid-19 ve Şehirler", İdeal Kent Yayınları, Ankara, 2020.

Ulusoy, A., Akdemir, T., Mahalli İdareler, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

Sezer, Ö., Görmez, K. (edt), Yerel Yönetimler, Orion Kitabevi, Ankara, 2015.

Sürer A.,G., Covid-19 Sürecinde Kentten Kırsala Dönüş, Kapadokya Coğrafya Dergisi, 2021.

Sharma O, Sultan AA., Ding H, Triggler CR. A Review of the Progress and Challenges of Developing a Vaccine for COVID-19. Front Immunol. 585354, 2020.

Toprak, Z. Yerel Yönetimler, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006.

WHO., Q&A on coronaviruses (COVID-19), 2020. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020).

WHO., Naming The Coronavirus Disease (Covid-19) and the Virus That Causes it., 2020. [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical/guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical/guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it) (Erişim Tarihi: 29.07.2021).

Wu T., Liu Q., Yang Z., The SARS-CoV-2 Outbreak: What We Know, Int J Infect Dis, S1201-9712(20)30123-5, 2020.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TURİZM PAZARLAMASI KAPSAMINDA BİR KÜLTÜR TURİZMİ ETKİNLİĞİ: KAKAVA ŞENLİKLERİ VE ŞENLİKLERİN ŞEHRE KATKISI*

Sumru KALELİ¹

Dr.Öğr.Üyesi

Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

E-mail: sumrubayraktar@trakya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2057-1700

Öz

Kültür turizmi, günümüzde insanların farklı deneyimler elde ettikleri, öğrenme, bilme, eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli bir alandır. Şehirler, sahip oldukları somut ve soyut pek çok kültür ögesiyle bu turizm etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadırlar. Şehirleri çekim merkezi haline getiren en önemli özelliklerden biri de o şehrin sosyal canlılığıdır. Sosyal canlılığın gelişmesinde şehrin kültürel geçmişinin derinliği, buna bağlı ortaya çıkan yaşam kültüründeki zenginlikler, ayrıca doğa ve coğrafyasının da elverişli olması etkilidir. Şenlikler, festivaller sosyal canlılığın sağlandığı, turistik katılımın yüksek olduğu önemli organizasyonlardır. Bu çalışmada, Edirne ilinde düzenlenen Kakava Şenlikleri bir kültür turizmi ögesi olarak incelenmiş, şenliklerin şehre olan ekonomik ve sosyal katkısı değerlendirilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ve doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar betimsel analiz yönteminden faydalanılarak çözümlenmiş, dokümanlara ise çalışmada tablo ve resim olarak yer verilmiştir.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma için Trakya Üniversitesi'nin 13.09.2021 tarihli ve E-29563864-050.04.04-118000 sayılı Üniversite Etik Kurulu Kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

¹ **Sorumlu Yazar:** sumrubayraktar@trakya.edu.tr

Atf (APA): Kaleli, S., (2021), Turizm Pazarlaması Kapsamında Bir Kültür Turizmi Etkinliği: Kakava Şenlikleri ve Şenliklerin Şehre Katkısı, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 230-258.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Görüşme ve dokümanlardan elde edilen bilgilerden, şenliklerin düzenlendiği son 5 yılda ziyaretçi sayısının yüzde yüzün üzerinde arttığı, bu durumun da şehrin marka değerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, ilgili tüm kurumların bu faaliyetlerde ortaklaşa çalışmaları ve yapılan projelere destek vermeleri ileriki süreçte verimliliği arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür Turizmi, Kakava Şenlikleri, Edirne*

Alan Tanımı: *Kültür Turizmi*

A TOURISM MARKETING PERSPECTIVE ON CULTURAL TOURISM: KAKAVA CELEBRATION AND ITS CONTRIBUTIONS TO LOCAL ECONOMY

Abstract

Cultural tourism provides people with different experiences where people meet their needs for learning, knowledge, and entertainment, which makes it important in economic development. Cities have been welcoming tourists thanks to their concrete and intangible tourism elements with social liveness being one of the most important contributors. Cultural history, which brings out the richness of culture of life as well as the natural beauties and the geographical features are equally significant. Therefore, the cultural festivals and celebrations become important social activities and organizations paving the way for tourist movements. The current study investigates the Kakava Celebrations as a cultural tourism event held in the city of Edirne with respect to its economic and social contributions to the city. Semi-structured interviews and documentary analyses were used as qualitative data collection tools. A descriptive analysis was used for the interviews, and the documents were presented as tables and figures. The data collected from the interviews and documents revealed that the number of visitors has increased five times during the celebrations held in the last five years, which has made great contributions to the brand value of the city. The results also suggest that cooperation between organizations and institutions and supporting the related projects is very likely to contribute to the success of these kinds of events.

Key Words: *Cultural Tourism, Kakava Celebrations, Edirne*

JEL Code: *Z10*

I. GİRİŞ

Hizmetlerin pazarlandığı sektörler içinde turizmin payı gün geçtikçe artmaktadır. Turizm pazarlaması kapsamında gerçekleşen faaliyetler, paydaşlara sağladığı maddi getirinin yanı sıra, bölge ve şehirlerin tanınması, somut ve soyut kültür öğelerinin yaşatılması bakımından da önemlidir. Yakın zamana kadar “deniz-güneş-kum” olarak değerlendirilen turizmin, günümüzde önemi artan bir çeşidi de “kültür turizmi” dir.

Türkiye’de kültür turizmi kavramının ve bu kapsamdaki hizmet ve uygulamaların geçmişi çok gerilere gitmemesine karşın, ülkedeki coğrafi zenginlik ve medeniyetler tarihi, geçmiş yıllardan beri hem yerli hem yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, insanların bilme, öğrenme, gezme isteklerindeki artış ve başta yerel yönetimlerin pazarlama faaliyetleri kültür turizmini daha da öne çıkarmıştır.

Zengin tarihi geçmişi boyunca çok kültürlü bir yaşamın hâkim olduğu Edirne ili, kültür turizmine de hizmet eden şehirlerden biridir. Bu çalışmada, her yıl Mayıs ayının ilk haftası Edirne ilinde gerçekleştirilen Kakava Şenlikleri, kültür turizmi etkinliği kapsamında incelenmiş, şenliklerin şehre olan ekonomik ve sosyal katkıları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, şenliklerin organizasyonundan sorumlu olan ve katkı sağlayan kurumların temsilcileriyle mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış mülâkat tekniği kullanılmış, çalışmada ayrıca ikinci dereceden verilerden de faydalanılmıştır.

2. TURİZM PAZARLAMASI

Turizm, hizmet sektörü içinde yer alan, hem sosyal hem ekonomik bağlamda tüm dünyada ve ülkemizde önemli yere sahip bir faaliyettir. Globalleşmenin getirmiş olduğu rekabet artışıyla günümüzde diğer pek çok sektörde olduğu gibi, turizmdeki pazarlama uygulamaları da benzersiz ve müşteri odaklı olmak zorundadır.

Turizm pazarlamasının literatürde pek çok tanımı mevcuttur. Dünya Turizm Örgütü tarafından 1975 yılında gerçekleştirilen toplantıda yapılan tanıma göre; “turizm pazarlaması, bir turizm işletmesinin maksimum kazanç elde etme amacına uygun olarak aynı zamanda müşteri talebinin özellikleri de baz alınarak turistik ürünle ilgili araştırma, tahmin ve seçim yapmayı amaçlayan ve bu konularda

alınacak kararlara ilişkin bir yönetim felsefesidir.” olarak tanımlanmıştır (Orel Demirci, F., Memmedov, İ., 2003). Usal’a göre (1994) turizm pazarlaması, “tanımlanabilir tüketici gruplarının ihtiyaçlarını en iyi biçimde karşılayabilmek amacıyla yöresel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzeyde özel ya da kamusal turizm elemanlarının yönetilmesi politikalarını sistematik ve eşgüdümlü olarak yürüten ve en uygun kazancı sağlayan faaliyetlerin tümüdür” şeklinde ifade edilmiştir. İslamoğlu’na göre ise (2010) “turizm pazarlaması, bir ülkeyi ve onun turistik ürünlerini turistlerin ihtiyaç, istek, arzu ve beklentilerine uygun olarak onları tatmin edecek biçimde üretilip fiyatlandırılması, dağıtılması, tanıtılması ve yürütülmesi olarak tanımlanabilir.”

Halk arasında bir coğrafya ya da bir şehirle ilgili olarak “turistik bölge” ifadesi sıklıkla kullanılır. Bahsedilen yerin turistik bölge olması o bölgenin hareketliliğinin yüksek olduğunu, buna bağlı olarak da ekonomik ve sosyal olarak bu durumdan avantaj sağladığını göstermektedir. Ancak Kozak’a göre (2006) bir yerin turizm bölgesi özelliğine sahip olabilmesi için o yerin turizmin “ürün (product)” unsurunu oluşturan temel özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler ise; destinasyonun çekiciliği, bölgeye ulaşılabilirlik, düzenlenen etkinlikler, bölgedeki konaklama gibi hizmetleri sağlayabilecek turizm işletmelerinin varlığı ve bölgenin potansiyel turistler için imajıdır. Sayılan bu unsurlar turizmden bağımsız ve turizme bağımlı olarak iki kategoride değerlendirilmelidir. Bağımsız unsurlar kategorisi içine bölgenin doğal güzellikleri, kültürel değerleri, bölgede gerçekleştirilen etkinlikler ve altyapı özellikle dâhil edilebilir. Doğrudan doğruya turizme konu olan temel ürünleri üreten ve bunları pazarlayan kamusal kurumlar ve özel işletmeler ise turizme bağımlı unsurları ifade etmektedir. Bu kuruluşlar içinde yer alan başat kuruluşlar ise; bölgeye hizmet eden kamu kuruluşları, ulaştırma şirketleri, otel, pansiyon türü konaklama işletmeleri, turistik özel mallar üreten üretici işletmeler, pazarlama ve tanıtım kuruluşları, ajanslar olarak sıralanabilir.

Turizm faaliyetlerinin ve pazarlamasının onu oluşturan ve sunanlar açısından pek çok farklı hedefi vardır. Sunan ve pazarlayan taraf özel teşebbüse elbette kârlılık birincil hedeftir. Ancak kamu hizmeti sağlayan kurumlarca birincil hedef kârlılık değildir, olmamalıdır. Sosyal ya da toplumsal hedef olarak belirlenen hedefler, kamu hizmeti sağlayıcısı konumunda bulunan taraflar için, diğer pek çok faaliyette olduğu gibi turizm faaliyetlerinde de birincil hedef olarak belirlenmelidir.

Turizm pazarlaması çatısında değerlendirilebilecek başlıca toplumsal hedefler ise şunlardır: (İçöz, 1996; Tekeli, 2001)

- Yöreye ait el sanatlarının geliştirilmesi ve buna bağlı olarak kültürel geleneklerin devamı,
- Bölgeler arası ekonomik ve toplumsal dengenin sağlanmasına katkı sunmak,
- Konuyla ilgili bölgeye uygun alternatif iş alanlarının yaratılması ve geliştirilmesi,
- Yerli turiste tatil ihtiyacı yaratma, bu sayede iç turizmin gelişmesine katkı sağlamak,
- Toplumda topyekûn bir turizm bilinci yaratma olarak sıralanabilir.

Toplumsal hedefler içinde sıralanan bir hedef olarak ele alınan “kültürel geleneklerin devamı” bu çalışmanın konusu bakımından da ana ilkelerden biri olarak değerlendirilebilir. Kamusal hizmet sağlayıcısı konumunda bulunan kuruluşlardan biri olan belediyeler, gerçekleştirdikleri turizme yönelik etkinliklerle aynı zamanda bu amacı da yerine getirmektedirler.

2.1.Turizm Pazarlaması İçinde ‘Kültür Turizmi’ ve Şehirlere Ait Kültürel Etkinliklerin Pazarlanması

Kültür kelimesinin kökeni Latince’dir ve ‘toprağı ekip biçme, işleme, terbiye etme’ anlamlarına gelmektedir. Geçmişten günümüze çok sayıda tanımlanan kültür, tarımı, ekonomiyi, sanatı, sporu, edebiyatı, kısaca insanın elinin değdiği, insana ait olan her alanı kapsamaktadır.

Hofstede’e göre (1991:5 “kültür; bir grup veya bir sınıf içindeki insanı diğer grup veya sınıftan ayıran aklın, kolektif planlanmasıdır.” Valentine çalışmasında (1968) Antropolog Tylor’ın kültür tanımına yer vermiş, Tylor’a ise kültür; “bilgiyi, inancı, sanat ve ahlâkı, gelenek ve görenekleri, bireyin bağlı olduğu toplumun bir üyesi olması sebebiyle kazanmış olduğu alışkanlıkları ve bütün meziyetleri içine alan karmaşık bir bütün” olarak tanımlanmıştır. Literatürde kültür kavramı ayrıca ‘kişilik merkezli’ ve ‘kültür merkezli’ olarak iki ayrı yaklaşımla değerlendirilmektedir. Bölgelere ve soyut değerlere verilen önem bağlamında bakıldığında ‘kişilik merkezli’ yönü ağır basan kültürün, daha çok antropolojik özellikleriyle değerlendirildiği yaklaşım ise ‘kültür merkezli’ yaklaşımdır (Lenartowicz ve Roth, 1999).

İnsanlar, farklı yaşantılara ve destinasyon noktalarına olan ilgi ve meraklarını tatmin etmek isterler. Turizm faaliyetleri insanların bu ihtiyaçlarını tatmin etmektedir. Turizmin ana konusu yer değiştirmedir. Özetle turizm, insanların doğal, coğrafi, kültürel, aynı zamanda sosyal yapısı bakımından alışkın olmadıkları yerlere gitmeleri etkinliğidir. İnsanlar bu sayede farklı bir sosyal ortama dair merak ve heyecanlarını tatmin edebilmektedir (Berber, 2003). Kültür turizmi ismi verilen faaliyet ise, turizm ve kültür kavramlarının tanımlarının birleşmesiyle açıklanmaktadır. Aksu ve Kayabalı (2006) kültür turizmini; “yeni kültürleri tanımak ve geçmişteki kültürleri merak etme temeline dayanan, insanların kendi kültürleri ile bu kültürlerinin diğer kültürlere açık olan yanlarının bağdaştırılması ile ilgili turizm faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır” şeklinde tanımlamaktadır. Farklı bir tanım da ise, “kültür turizmi, diğer insanların nasıl yaşadığını görmek için duyulan arzunun ticarileşmiş dışavurumu” olarak belirtilmektedir (Jafari, 2000).

Turizm kavramı içinde son yıllarda “turist deneyimi” ifadesi ön plana çıkmaktadır. Bir turistik ziyaret süresince yaşanan nesnel ve öznel olay ve duygulardan oluşan turist deneyimi, bir turizm faaliyeti gerçekleştirmek için tetikleyici unsurlardan biridir. İçinde bulunduğumuz dönemde insanlar alışılmışın aksine yeni ve değişik olana yönelmektedirler. Farklı kültürlere yapılan seyahatler, kişinin yeni yaşam tarzlarını öğrenmesini, bu sayede kendini ve hayatını da tekrar sorgulamasını sağlamaktadır. Kişiler gittikleri her yeni yerde günlük rutini içinde yaşamadığı şeyleri yaşamakta, görmediği yeni şeyler keşfetmektedir. Bu deneyimler kişinin kişisel gelişimini de etkilemektedir (Tarssanen, 2009).

İnsanların kültür turizmi içinde yer alan faaliyetlere katılmalarının altında yatan, temelde motivasyonları ilgi, keşfetme isteği ve macera isteğidir. Kültür turizmi faaliyetleri insanların bu isteklerini tatmin etmeleri pek çok içerik barındırır. Bunlardan başlıcaları; tarihi sanat eserleri ve yapılarının ziyaret edilmesi, inanç turizmi kapsamında da ele alınan dini amaçlı yer ziyaretleri, belli bir bölgenin ya da yörenin kültürel özelliklerini, mutfağını tanıma, geleneksel festivallere, şenliklere ve panayırlara katılma, kendi kültürü içinde de yer alan alt kültürleri tanıma fırsatı elde etmek gibi amaç ve etkinliklerdir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005).

Schweitzer (1999) kültür turizmini işlevleri (fonksiyonları) bakımından üç bölümde incelemektedir.

- a) Kültürün estetik ve sanatsal özellikleri ifade eden “estetik temsil”,
- b) Tarihi özelliklerini ve kültürel mirası da içine alan “sembolik alan”,
- c) Bir yerin özel karakterinden kaynaklı kazanılan “deneyim”dir.

Kültür turizminin sayılan bu işlevleri aynı zamanda, “değer arttırıcı”, “fark yaratıcı” ve “rekabeti yok edici” özelliktedir. Şöyle ki, kültür turizmi o topluluktaki alt kültürlerle ait yapısal özellikleri genel kültür yapısına ekleyerek toplam değeri arttırmaktadır. Kültür turizminin doğası gereği uygulama alanları birbirinden farklılık arz eder ve turizme konu olan her bir kültür ögesi kendine has özellikler göstermektedir. Bu karakteristik farklılık ve özgünlük ise aralarındaki rekabeti önler.

Kültür turizmine ait temel özellikler ve bölgeye kazandırdıkları aşağıdaki gibi sıralanabilir; (Jansen- Werbeke, 1997; Richards, 1996)

- a) Kültür turizminin içinde yer alan turistler turistik deneyimlerini çeşitlendirmiş ve bu bakımdan kendilerine artı değer katmışlardır. Bu durum turist kalitesini de yükseltir.
- b) Kültür turizmi sayesinde niş (niche) alanlar artar ve buna bağlı olarak zamanla bölgede yeni turizm ürünleri ortaya çıkar.
- c) Kültür turizmi, turizmdeki mevsime bağlı talep dalgalanmalarını dengeler. Turistik faaliyetler yalnızca deniz-güneş-kum ya da kayak tatili çerçevesinde sıkışıp kalmaz.
- d) Somut ve soyut kültür öğeleri turizm faaliyetleri sayesinde maddi olarak değer kazanırlar ya da var olan değerleri artar.
- e) Toplumlar, ülke ve bölgelerin ortak kültürel miraslarını tanırlar.
- f) Turistik faaliyet ve etkinlikler sayesinde tanıtımı sağlanan yöresel ürünlerden dünya markaları yaratılabilir.
- g) Kültür turizmi ülke ve bölge tanıtımı için etkin bir araçtır. Deneyimlerini paylaşan turistler sayesinde ülke ve da bölge hakkında pozitif yönlü etki yaratılabilir.
- h) Kültür varlıklarının çoğu (özellikle tarihi olanlar) yenilenemeyen varlıklardır. Tüm bu sayılan pozitif etkilere karşı, gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin koruyucu önlemler göz ardı edilerek gerçekleştirilmesi durumunda, kültür varlıklarının zarar görmesine neden olunabilir. Bu sebeple kültür turizminde arz-talep iyi dengelenmeli, her türlü etkinlikte kültürel varlıkların korunmasına öncelik verilmelidir.

Kültür turizmi, gerçekleştirilen bölgenin kültürel çeşitliliği ve tarihi derinliğiyle doğru orantılı olarak, içinde çok çeşitli unsurları barındıran zengin bir içeriğe

sahiptir. Yalnızca bölgelerin kültürel öğeleri değil, bu kültürel varlıkları ziyaret edecek olan turistler de çeşitlidirler. Turistler farklı amaç ve motivasyonlarla ziyarette bulunmaktadırlar. Yapılan bir sınıflandırmada turistler şu şekilde incelenmektedirler; Kercher ve Du Cros'a göre (2002);

- a) Amaçlı gezenler: Bu grup içinde yer alan turistler toplam içinde sayıca azdır. Ancak konuya hâkimdirler.
- b) Keşif amacıyla gezenler: bu grup içine giren turistler, yaşadıkları turistik deneyimler sonucu kültürel bir konuya ilgi duyabilirler ve zaman içinde “amaçlı gezen turist” ler haline gelebilirler.
- c) Çevreyi görmekle yetinenler: Meraklı, çevreyi gezip görmekle yetinme eğiliminde olan, konuyla ilgili bilgi seviyeleri düşük ve kısa süreli gezileri tercih eden gruptur.
- d) Kültüre ilgileri zayıf olanlar ve rastgele ziyaret edenler: Bu grup kültüre ve kültürel öğelere karşı ilgisi düşük kişilerden oluşur. Bu kişiler nadiren bu tür gezi ya da etkinliklere katılırlar ve bir an önce bitmesini beklerler. Konuya, etkinliğe ya da olaylara ilgisiz davranırlar.

Mc. Silberberg ise (1995); kültür turizminin içinde yer alan turistler motivasyon derecelerine göre şöyle sınıflandırmıştır;

- a) Ana hedefi kültürel bir ürünü deneyimlemek olan “yüksek düzeyde güdülenmiş turistler”,
- b) Ana hedefleri “hem ticaret hem ziyaret” şeklinde de ifade edilebilecek, biraz kültürel öğeleri görmek, biraz da eş dost ziyareti yapmak olan “kısmen güdülenmiş turistler”
- c) Kültürel faaliyetlere katılmayı asıl motivasyon sebeplerinin bir tamamlayıcısı olarak gören “kültür öğesinden ikinci planda güdülenen turistler”. Bu grup içinde yer alan turistlerin asıl motivasyon sebepleri sosyalleşmek olabilmekte, kültürel etkinliğe katılmayı da bunun için bir araç olarak kullanabilmektedirler.
- d) Düzenlenen bir kültürel etkinliğe kendi istemeyip, arkadaş ya da aile ısrarıyla katılmış olan “kazara turistler” dir.

Şehirlerin pazarlanması kavramı görece yeni bir kavram olmakla birlikte konuyla ilgili ilk yayın 80’li yıllarda Hollanda’da yapılmış, “Marka Şehir” kavramı da ilk defa Hollanda’da literatüre katılmıştır. Devamında İngiltere ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde bu alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. (Braun, 2008) Şehirlerin marka değerlerinin arttırılmasında, sahip oldukları kültürel değerleri

tanıtılabilmeleri ve şehre ziyaretlerin sağlanması son derece önemlidir. Bu bağlamda gerçekleştirilecek kültür etkinlikleri, zaman içinde bu etkinliklerin gelenekselleşmesi şehre devamlı ve istikrarlı bir ilgi yaratacaktır. Bu etkinliklerin tasarlanması için var olan tarihi miras, sahip olunan soyut ve somut kültür varlıklar önemli kaynaklardır. Ancak en başta, planlayıcı ve yürütücülerin vizyon sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak bu vizyon, şehrin tanıtımında ve pazarlanmasında gerçekleştirilecek olan tüm çalışmaları anlamlı ve değerli hale getirecektir. Aksi hâlde gerçekleştirilen pek çok faaliyet göstermelik olarak kalacaktır. Bununla birlikte, başarılı organizasyonlar şehrin sakinlerini de şehirlerinin tanıtımı konusunda motive etmektedir. Taecharungroj'a göre (2016) kentlerin pazarlanmasında başka bir hedef, tüm kent sakinlerinin, kendilerini tanıtımdan sorumlu birer elçi gibi görmelerinin sağlanmasıdır. Marka değeri yüksek, popüler etkinliklerin düzenlendiği bir kentte yaşıyor olmak kent sakinlerine gurur vermektedir. Ayrıca bu durum kent sakinlerinde, hayat kalitelerinin yükseldiği algısını da yaratmaktadır.

Günümüzde etkinlik endüstrisi pazarı hızla büyümektedir. Bu endüstrinin sağladığı maddi faydanın yanında, bölgenin yenilenmesi, kültürel mirasın geliştirilmesi, ulusal kimliklerin ön plana çıkarılıp tanıtılması ve toplum inşasının sağlanması gibi sayısız faydası vardır (Getz, 2008). Etkinlikler ayrıca bölgelerin turizm, altyapı, çevre düzenleme gibi pek çok konuda kalkınması ve gelişmesi için teşvik edici faaliyetlerdir. Düzenledikleri bölge ya da şehirlerin marka imajlarını yükseltmeleri, bu bölge ya da şehre insanları çekmek için de bir fırsattır (Gavinelli ve diğ., 2016). Farklı şehirlerden hatta ülkelerden turistleri şehre çeken etkinlikler, şehir için önemli bir gelir potansiyelidirler. Bilhassa gelenekselleşmiş etkinlikler, bu yerlerin sosyal hayatını da canlandırmakta, geniş katılımların gerçekleşmesi insanlarda topluluk bilinci yaratarak bir grup sinerjisi doğurmaktadır. Bu sayede sosyal, kültürel ve bölgesel kimliğin yaşatılması ve geliştirilmesi de sağlanmış olur (Derret, 2003).

Etkinlik ve festivallere katılmak amacıyla farklı bir şehre ziyarette bulunan turistler, birbirlerinden farklı motivasyon ve beklenti seviyelerine sahiptirler. Bu farklılık turistlerin hangi motivasyon derecesiyle geldiklerine, geçmiş deneyimlerine ya da amaç, kültür ve bilinç düzeylerine göre değişebilmektedir. Bununla birlikte tatmin ve memnuniyet yalnızca gelen turistin kendisiyle ilgili bir durum değildir. Düzenlenen etkinliğin turistlere ne sunduğu memnuniyet üzerinde etkilidir. Doğrul vd.'nin konuyla ilgili gerçekleştirmiş oldukları çalışmada (Doğrul ve diğ., 2015). Turistin gözünde, düzenlenen festivalin/etkinliğin değerini ve turistin yaşadığı deneyimden duyduğu tatmini en çok etkileyen

unsurun “etkinlik programı” olduğu saptanmıştır. Bu unsuru, etkinliğin gerçekleştirildiği alana ait imkânlar takip etmektedir. Ayrıca çalışmada, turist algıladığı değer ve tatmin düzeyi arttıkça sadakat düzeyinin arttığı da saptanmıştır.

Türkiye'nin etkinlik turizmi potansiyeli oldukça yüksektir. Ancak bu potansiyel yeterince kullanılamamakta ve yeterince fayda sağlanamamaktadır. Bu verimsizliğin altında yatan etken ise gerçekleştirilen etkinliklerin tanıtımının etkin ve yeterli düzeyde yapılmamasıdır. Genel olarak reklam, halkla ilişkiler ve tanıtım çalışmalarını içeren tutundurma faaliyetleri, geçmişten beri Türkiye turizminin ana sorunlarının başında gelmektedir. Bu anlamda etkinlik düzenleyicilerinin tutundurma faaliyetlerine uygun ve yeterli bir bütçe ayırmaları, bu faaliyetleri içine alan pazarlama konusuna ekstra önem vererek çalışmalarını bu yönde geliştirmeleri gerekmektedir. Pazarlama uzmanlık gerektiren bir disiplin olduğundan, düzenleyici ve yürütücülerin bu alanda uzmanlaşmış kişi ve kurumlardan profesyonel anlamda yardım almaları da son derece önemlidir (Yolal, 2017).

3. EDİRNE'DE YAŞATILAN KADİM BİR GELENEK: KAKAVA

Kültür turizmi açısından değerlendirildiğinde “marka kent” olma yolunda ilerleyen Edirne; pek çok tarihi camii, köprü ve çarşıya, zengin bir kültürel geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'na neredeyse bir asır başkentlik yapmış olan Edirne'de, Osmanlı-Türk kültürüne ait 612 adet tarihi eser bulunmaktadır. Bu eserler günümüze dek önemli oranda korunmuş durumda olup halen kullanılmaktadırlar. Edirne, gelenekselleşmiş Kakava Şenliklerinin yanı sıra, uluslararası üne sahip olan Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri'ne de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Edirne, Türkiye'nin Avrupa'ya kara ve demiryolu ile bağlantısını sağlayan beş adet sınır kapısına sahiptir. Bu özelliğiyle de turizm potansiyeli yüksek şehirlere dendir (Özer ve diğ., 2014).

Kadim bir gelenek olan Kakava'nın, son yıllarda Edirne'nin etkinlik turizmine katkısı oldukça artmıştır. Kökenleri Çingene mitolojisine dayanan ve 6 bin yıllık bir geçmişi olduğu tahmin edilen “Kakava”, 5 Mayıs akşamı başlayıp 6 Mayıs sabahından itibaren devam eden bir dizi etkinlikten oluşan bir şenliktir. Trakya bölgesinde Kakava adıyla bilinen bu şenlikler Anadolu'nun Hıdrellez geleneğiyle benzer özelliktedir. Hıdrellezden farklı olarak Kakava geleneğinin kökeni, Mısır'da Kipti Firavun kralları dönemine ait bir efsaneye dayanmaktadır ve araştırmacılara göre yaklaşık 6 bin yıllık bir tarihi geçmişi vardır. Efsaneye göre Tanrı Kral Firavun, Mısır'da yaşayan Kopt (Kıpti) halkı ile birlikte, inanış ve

köken bakımından ayrı olan bir kavme karşı zulümler yapmış ve önderlerini nehirde boğdurmuştur. O zamandan beri bu halk, kurtarıcılarını su kenarlarında aramakta, döneceği umuduyla yaşamaktadır. Edirneli Çingenerler bu efsaneye benzer biçimde, Mayıs'ın 5'ini 6'sına bağlayan gecenin sabahında yani Hıdırellez sabahı, Tunca Nehri'ne girerler ve "Baba Fingo" adı verilen önderlerini ararlar. Dertlerinden arınmak için nehir suyunda yıkanır. Yine aynı amaçla 5 Mayıs akşamı Sarayıçi bölgesinde büyük bir ateş yakılır. Bu ateşe Kakava Ateşi denir. Üzerinden atlanır ve eski giysiler ateşte yakılır. Zira günlük yaşamayı seven Çingenerler için kışlık giysilere gerek kalmamış, artık yeni başlangıçlara gebe olan önderindeki yazı bakmaktadırlar (Karaçam, 2017).

Gerçekleştiği tarih ve ritüelleri bakımından Hıdırellezle benzer özellikler taşıyan "Kakava"nın kelime olarak kökeni araştırıldığında ise farklı görüşler savunulmaktadır. Bir düşünceye göre, Kakava'nın şenliklerin başlatıldığı tarih olan 6 Mayıs sabahına verilen isim olduğu ileri sürülürken bir başka kesim bu ismin herhangi bir anlamının olmadığını düşünmektedir. Halk arasında yaygın bir görüş ise kelimenin, "kokulu hava" ve "kahkaha" kelimelerinin zaman içinde bozulmasıyla oluştuğu yönündedir. Araştırmacı Nazif Karaçam'a göre ise Kakava, "Tencere Bayramı" demektir. Edirneli araştırmacı İsmail Hakkı Soyyanmaz ise kelimenin aslının "Ka'kaa" olduğunu, bu kelimenin ise "millî bayram" ve "silah ve savaş gürültüsü" anlamlarına geldiğini iddia etmiştir (Sol, 2010).

Günümüzde şenlikler, "Hıdırellez ve Kakava Şenlikleri" ismiyle, Edirne Belediyesi'nin organize ettiği etkinlikler kapsamında, yalnızca Edirne'nin Çingene nüfusuna değil, tüm Edirne halkı ve diğer illerden gelen turistlerce kutlanmaktadır. Etkinlikler 5 Mayıs'ta at yarışları ile başlamakta, aynı gün içinde Çingenerlerin Çeribaşı seçimi gerçekleştirilmektedir. Seçimden sonra ildeki tüm devlet protokolü, Edirne halkı ve turistler program dâhilinde Sarayıçi bölgesinde buluşurlar. Kurulan standlarda müzik ve dans gösterileri sunulur. Ateşin üzerinden 3 defa atlandığında yıl boyunca şans ve sağlık getirdiğine inanılan "Kakava Ateşi" yakılır. Belediye tarafından halka ve ziyaretçilere tavuk-pilav ikramı yapılır. Önceleri yalnızca Sarayıçi'nde yakılan ateş, etkinliklere katılımın artmasıyla birlikte şehrin farklı yerlerinde de -Suni Gölet (Barış Parkı), Bostanpazarı ve Zübeyde Hanım Parkı- yakılmaya başlanmıştır. 5 Mayıs 6 Mayısı bağlayan gece, sabaha karşı 5 civarı yine Sarayıçi alanında toplanılır. Belediye tarafından halka ve turistlere çay ve simit ikramı gerçekleştirilirken bir yandan dilekler dilek ağacına bağlanır. Ziyaretçilerin bazıları dileklerini nehre yazıp atmakta, bazıları arınmak, bolluk ve sağlık için nehirde yıkanmakta,

bazılarıysa nehirden aldıkları suları yanlarında götürmektedirler. 6 Mayıs günü ise, trafiğe kapalı bir alan olan şehrin sosyal ve tarihi mekânlarından Saraçlar Caddesi'nde dans ve müzik gösterileri düzenlenmektedir. Belediye Bاندosu ve çeşitli müzik grupları konserler vermektedirler. Geleneksel olarak “yumurta kırma” ve “niyet çekilişi” ismi verilen etkinlikler düzenlenir (Bilar, 2019).

Seyahat acentelerinin günübirlik paketlerle sattıkları "Kakava" turlarına son yıllarda özellikle İstanbul, Bursa, Kocaeli, Balıkesir, Çanakkale gibi illerden binlerce turist katılmaktaydı. (<https://www.star.com.tr/guncel/kakava-nedir-ne-zaman-kutlanir-kakava-senlikleri-neden-yapilir-haber-1338940/>) Ancak festival pandemi dolayısıyla 2020 ve 2021 yıllarında ancak sembolik olarak yakılan Kakava Ateşi sınırlı sayıda katılımcı ile kutlanmıştır. Edirne Belediye başkanı Recep Gürkan, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kakava-atesi-icin-karar-belli-oldu-41509393>):

“Bazı festivalleri ertelersiniz ama Kakava için bu söz konusu değil. Binlerce yıllık bir gelenek, her ortamda devam etmiş. Dolayısıyla 5 Mayıs günü, sosyal mesafeyi de, vatandaşın sağlığını da dikkate alarak, kısıtlı sayıda katılımcıyla ateşi yakıp, Kakava geleneğini sembolik de olsa devam ettirmiş olacağız. Gelenekler önemli, sağlık daha önemli. Sağlığı koruyarak, geleneklerimizi sürdüreceğiz.”

Önemli bir kültürel değer olan şenliklere uluslararası bir kimlik kazandırma yolunda da çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. 2012 yılında şenliklerin “Hıdırellez ve Kakava Şenlikleri” ismiyle, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Edirne Belediye Başkanlığı ve ilgili kurum ve sivil toplum örgütleriyle ortak hazırlanan bir dosya ile UNESCO'nun “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Geçici Listesi” ne girmesi için başvuruda bulunulmuştur. Bununla birlikte Türkiye ve Makedonya'nın birlikte hazırlayarak UNESCO'ya sunduğu “Bahar Bayramı: Hıdırellez” isimli çok uluslu dosya, 2017 yılında gerçekleştirilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması” konulu 12. Hükûmetler arası Komite Toplantısında değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirme sonunda “Bahar Bayramı Hıdırellez”, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilmiştir (Bilar, 2019; <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%C4%B0nsan%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>).

Şenliklerin uluslararası bir kimlik kazanması ve şehrin tanınırlığının artması amacıyla Edirne Belediyesi tarafından ülkeler arası ortak çalışmalar da

gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda sınır komşusu Bulgaristan'ın Edirne'ye yakın bir kenti olan Yambol'la birlikte, şehirlerin kültürel miraslarının geliştirilmesi ve tanıtılması amacıyla "Tunca'nın İki Şehri" projesi gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında, kültürel ve tarihi mirasla ilgili altyapının daha verimli kullanımı ve turistik cazibenin artırılması amacıyla tarihi değeri olan bina ve köprülerin restorasyonlarının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Yambol'da Edirne'ye ait Kakava festivalinin, Edirne'de ise Yambol'un Kuker Festivali'nin tanıtıldığı projenin bütçesi ise 504.247 Euro'dur. (https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2016_faaliyet_raporu.pdf, 2016 yılı faaliyet raporu) 2018 yılında proje kapsamında ilk etkinlik düzenlenmiştir. 28 Nisan tarihinde Kakava Ateşi Bulgaristan'ın Yambol kentinde de yakılmıştır. "Edirne'nin Geleneklerini Gör ve Hisset" ismi verilen etkinlikte şenlik tanıtılmış, katılımcılar Kakava'ya ait tüm ritüelleri o kentte de uygulamışlardır. Ayrıca iki şehrin ortak noktası olan Tunca Nehri'nin tema olarak seçildiği bir fotoğraf sergisi de düzenlenmiştir. (<https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2018faaliyet1-s%C4%B1k%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1.pdf>, 2018 yılı faaliyet raporu).

4. METODOLOJİ

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem genel olarak sosyal olguları içlerindeki buldukları ortam içinde araştırmayı ve anlamayı önceleyen bir yaklaşımdır. Nitel yöntemin üstün yönü, standart dışı verilerin toplanmasına olanak vermesi ve analizlerin daha esnek bir biçimde yapılabilmesidir. Bu yöntemin en bilinen veri toplama teknikleri ise gözlem, mülakat (görüşme) ve yazılı dokümanların toplanarak incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışmada kullanılan teknikler ise yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ve doküman incelemesidir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği diğer mülakat tekniklerine göre daha esnek bir yapıya sahiptir. Katılımcıya sorulmak istenen sorular önceden hazırlanmakta, sorular belli bir düzen ve sistem içinde sorulmaktadır. Ancak sorular ve içerik katılımcının cevapları doğrultusunda daha da ayrıntılandırılabilir. Bu yöntemde araştırmacı planladığı sorulardan hariç görüşmenin gidişatına göre yeni sorular ekleyebilmekte, hatta verilen cevaplara göre araştırma konusunu bile revize edebilmektedir. Bu esnek yapısı nedeniyle de tercih edilen yöntemlerden biridir (Altunışık ve diğ., 2001; Türnüklü, 2000; Güler ve diğ., 2015).

Nitel araştırmalarda bazen tek başına bazen de diğer tekniklerle birlikte kullanılan tekniklerden biri doküman incelemesidir. Teknik genel olarak, araştırmaya konu olan olay ve olgularla ilgili bilgi verici yazılı materyallerin incelenmesini kapsamaktadır. Görüşme tekniğiyle birlikte kullanıldığında “verinin çeşitlendirilmesi” bakımından araştırmanın geçerliliğini olumlu yönde etkileme özelliği vardır. Günlükler ve özel mektuplar ilk akla gelen materyaller olsa da, kurumlara ait halkla ilişkiler ve reklam araçları gibi pazarlamaya ait dokümanlar da bu teknik içinde sıklıkla kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4.1. Verilerin Toplanması

Edirne Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile gerçekleştirilen bir görüşme yapılmıştır. Görüşme yaklaşık bir (1) saat sürmüştür ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Edirne Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürü ile de aynı teknikte bir görüşme gerçekleştirilmiş, görüşme yaklaşık olarak on beş (15) dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların çalışma ortamlarında ve yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Yöneltilen sorular anlaşılmadığı yerlerde araştırmacı tarafından detaylı biçimde açıklanarak genişletilmiştir. Gerekli hallerde sorulara ek sorular eklenmiştir. Cevaplar, geçerlilik ve güvenilirliğinin temini açısından değiştirilmeden ve yorum katılmadan çalışma içinde sunulmaktadır.

Çalışmada ayrıca, Edirne Belediyesi ve Edirne Valiliği'nin destek ve bizatihi çalışmalarıyla ortaya konmuş dokümanlardan faydalanılmıştır. Ayrıca ulusal basında yayınlanmış haberler ve tanıtım amaçlı yayınlanan yazılı dokümanlar da değerlendirmeye alınmıştır

4.2. Verilerin analizi

Mülakat yöntemiyle elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış, betimsel analiz yönteminden faydalanılarak çözümlenmiştir. Bu teknikte, görüşülen kişilerin şenlikler ile ilgili görüş ve değerlendirmelerinin, verdikleri yanıtlar çerçevesinde yorumlanarak anlaşılması ve aktarılması amaçlanmıştır.

Betimsel analiz yöntemi, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin düşüncelerini çarpıcı bir şekilde yansıtabilmek için doğrudan alıntılara sıklıkla yer verilen, elde edilen bulguların düzenlenerek ve yorumlanarak sunulduğu bir yöntemdir. Veriler araştırma sorularına göre ya da gözlem ve mülakat esnasında elde edilen bilgilere

dayanarak sınıflandırılabilir. Ortaya çıkan temalar araştırmacı tarafından ilişkilendirilerek yorumlanır ve bu sayede geleceğe dönük tahminlerde bulunulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4.3. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada veri olarak gerçekleştirilen mülakatların çözümlenmesi ve konuyla ilgili kurumlardan elde edilen dokümanlar kullanılmıştır.

4.3.1. Dokümanlara Ait Bulgular

Çalışma kullanılan dokümanlardan biri, Edirne Belediyesine ait 2015-2021 yıllarını kapsayan faaliyet raporlarıdır. Raporlarda yer alan Kakava Şenlikleri ile ilgili kısımlar, resim ve tablo olarak sunulmaktadır.

Tablo 1: 2015-2021 yılları arasında Kakava Şenliklerine Katılım Sayısı

Yıllar	Planlanan katılımcı sayısı	Gerçekleşen katılım	Oransal sapma (%)	Bir önceki yıla göre artış oranı (%)
2015	4.500	5.000	%111	...
2016	6.000	10.500	%175	%110
2017	11.000	27.000	%245	%157
2018	34.000	35.200	%104	%30
2019	45.000	80.000	%177	%127
2020	-	-	-	
2021	-	-	-	

Raporlar incelendiğinde katılımcı sayısının her yıl artış gösterdiği, 5 yıl içinde sayının 5.000'den 80.000'e çıktığı görülmektedir. Bu artış, şenliklerin şehre kazandırdığı turizm değeri açısından son derece önemlidir. Ayrıca Edirne Belediyesinin 2019 yılı faaliyet raporunda (<https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/faaliyet3.pdf>, 2019 yılı faaliyet raporu) yer alan bilgiye göre, 2019 yılında şenliklere katılımı birlikte, Edirne ve çevresindeki otellerin doluluk oranı yüzde yüz olmuştur. Bununla birlikte gününbirlik turizm statüsünde değerlendirilmek üzere konaklama yapmadan, 5 Mayıs'ta Edirne'ye girip 6 Mayıs'ta çıkan turistler de eklendiğinde 80.000 üzeri kişinin şenlikler sebebiyle Edirne'yi ziyaret ettiği belirlenmiştir. Ayrıca tablo 1'de yer alan verilere göre, pandemiye kadar olan yıllar içinde şenliklere katılımın her yıl artış gösterdiği, hatta bu artışların 2016, 2017 ve 2019 yıllarında %100'ün üzerinde gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Ancak 2020 ve 2021, pandemi etkisi altındaki dönemler olduğundan şenlikler bu yıllarda gerçekleştirilememiştir. Edirne Belediyesi 2020 yılı faaliyet raporuna göre, ([https://www.edirne.bel.tr/images/2020%20MECL%C4%B0S/MECL%C4%B0S%20KARARLI%202020%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU_compressed%20\(1\)%20\(1\)\(3\).pdf](https://www.edirne.bel.tr/images/2020%20MECL%C4%B0S/MECL%C4%B0S%20KARARLI%202020%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU_compressed%20(1)%20(1)(3).pdf) 2020 yılı faaliyet raporu,) 2020 yılında sembolik olarak yakılan Kakava Ateşi, yalnızca Vali Ekrem Canalp, Belediye Başkanı Recep Gürkan ve Romanları Temsilen Çeribaşı Fikri Ocak'ın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Resim 1: Kakava Ateşi

Kakava Şenliği'nde ateşin üstünden atlayan bir genç

(Kaynak: Alkan, E. Kalk Gidelim Edirne, Varlık Yayınları, İstanbul, 2017, s.73)

Resim 1'de Hidrellez ve Kakava'nın ortak geleneği olan ateşten atlama ritüeline ait bir görsel sunulmaktadır. Geçmiş yıllarda yalnızca Sarayıçi mevkiinde yakılan Kakava Ateşi günümüzde şehrin 3 farklı noktasında yakılmaktadır. Resmin bulunduğu kaynak eser, Edirne Belediyesinin arşivinden temin edilmiştir.

Resim 2: Şenlikte Dans Eden Çingener

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü -Edirne-, Sosyal Yaşam Festival ve Bayramlar, 2020, İstanbul)

Resim 2, şenliklerin ev sahipleri de sayılan çingene halkının zengin müzik enstrümanlarıyla müzik yapıp dans ettikleri bir kare. Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivinden elde edilmiş bu resim Bakanlığın Edirne ili tanıtım kitapçığında kullanılmıştır. Tanıtım kitapçığı Edirne Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğünden temin edilmiştir.

Resim 3: Bahar Bayramı: Hıdrellez Tanıtım Afişi

Resim 3'te Edirne Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yaptırılan bir tanıtım afişi yer almaktadır. Afişte, büyük bir şenlik ateşi ve etrafında toplanan kalabalık ön plana çıkarılmış ayrıca zurna eşliğinde eğlenen ziyaretçiler ve baharı simgeleyen gül ağaçlarına yer verilmiştir. Afiş çalışmasındaki dikkat çekici önemli bir unsur ise, şenliklerde isim olarak Unesco Kültür Mirası listesine giren "Hıdrellez" isminin kullanılmasıdır. Esasında kutlanan aynı şenlik olmasına karşın şenliğin "Kakava" ismi afişte yer almamaktadır. Afiş, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne gerçekleştirilmiş olan ziyarette elde edilmiş, orijinal örnek taranarak çalışmaya eklenmiştir.

Resim 4: Yumurta Kırma Yarışması

Edirne Belediye Başkanı Recep Gürkan, Şenlikler Kapsamında Düzenlenen Yumurta Kırma Yarışmasında

(Kaynak: Bilar, E., Tarih, Kültür, Sanat Kenti Edirne, Hiper Yayın, İstanbul, 2019)

Resim 4'te Kakava Şenlikleri kapsamında Edirne Belediyesi tarafından organize edilen etkinliklerden biri olan Yumurta Kırma Yarışmasına ait bir kare sunulmaktadır. Karede Edirne Belediye Başkanı Recep Gürkan, bir kız çocuğuyla yumurta tokuşturmaktadır. Kaynak eser, Edirne Belediyesinin arşivinden temin edilmiştir.

4.3.2. Mülakatlara Ait Bulgular

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorular “Kakava Şenliklerinin tarihi ve şehre katkısı” ve “kurumsal boyutta Kakava Şenliklerine yapılan destekler” şeklinde 2 bölüm altında sınıflandırılmış ve değerlendirilmiştir. Çalışmaya ait bulguların incelenme aşamasında, Edirne

Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü “Katılımcı A”, Edirne Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürü ise “Katılımcı B” kısaltmalarıyla anılacaklardır.

“Kakava Şenliklerinin Tarihi ve Şehre Katkısı”

Şenliklerin tarihi ve Edirne iline katkısı kapsamında, her iki katılımcıya da aynı sorular sorulmuş ve konuyla ilişkili olarak kendi değerlendirmelerini de yapmaları istenmiştir. Katılımcılardan bu bölümde şenliklerin tarihi hakkında bilgi vermeleri istenmiş, şenliklerin şehirde etkilediği başlıca sektörler sorulmuş, Edirne esnafına sağladığı ekonomik katkıyı değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca şenliklerin Edirne'nin marka değerine katkısını değerlendirmeleri ve son yıllarda şenliklere katılımı ilgili olarak turist sayıları hakkında bilgi istenmiştir. Görüşmede verilen yanıtlar şöyledir:

Katılımcı A: “Kakava çok eski bir gelenek. Ben Edirneliyim ve çocukluğumdan beri kutlanan bir şenliktir Kakava. Eskiden beri şenliklerin olduğu tarihte halk Sarayı'ne gider gece ateş yakar ve üzerinden 3 defa atlar, sabaha karşı da oradan aldıkları gül dallarını evlerine getirip kapılarına asarlardı. Bunun yıl boyunca huzur ve bereket getireceğine inanırlardı. Ayrıca insanlar nehir suyuyla yüzlerini yıkarlardı. Romanlar dışında diğer tüm halkın da katıldığı ve bu ritüelleri uyguladığı bir şenliktir Kakava.

Katılımcı B: “Kakava adıyla bilinen şenlikler Anadolu'nun farklı noktalarında Hıdrellez ismiyle de kutlanan etkinlikle temelde aynı özellikleri gösteriyor. Her iki kutlamada da baharı karşılama, yeni bir yılın bereket ve huzur getirmesi temennileriyle benzer ritüeller gerçekleştirilmektedir. Anadolu'da Hıdrellez, bu bölgede ise Kakava ismi ile bilinmektedir.”

Katılımcı A: “Son yıllarda şenliklerin olduğu tarihlerde Edirne genelinde tüm oteller dolu oluyor. Son beş yılın katılım rakamlarının ortalaması ise 30.000 ila 40.000 arasında. Başkanımız göreve geldiği ilk yıl şenliklere çok rağbet yoktu. Ancak göreve başladıktan sonraki dönemler içinde şenliklerle ilgili çok güzel reklamlar yaptı, bu reklam ve tanıtımlarla birlikte şenliklere katılım yıldan yıla arttı. Eskiden şenliklerde sabaha karşı bir eğlence organize edilmezdi, başkanımız bu organizasyonların da öncülüğünü yaptı.”

Katılımcı B: “Şenlikler süresinde şehirdeki otellerin doluluk oranları bildiğimiz kadarıyla tam kapasite oluyor. Ancak rakamsal olarak resmi bilgiler ancak Emniyet Müdürlüğü’nde mevcuttur. O bilgi de maalesef dışarıya (size) verilmez. Şenliklerin şehre ekonomik katkısı yüksek, ancak rakamsal olarak elimizde resmi bir veri yok.”

Katılımcı A: “Şenliklere katılan turistleri değerlendirdiğimizde Çin’den Japonya’dan bile gelenler olduğunu görüyoruz. Pandemiden dolayı sekteye uğrayan şenliklere, salgının bitmesini takip eden yıllarda yine eskiden olduğu gibi yurt dışından çok sayıda turist geleceğini öngörüyoruz. Özellikle Bulgaristan ve Yunanistan’dan. Ekonomik olarak en çok etkilenen sektör ve esnaf grubu kapalı çarşı. Başta ciğerciler olmak üzere yeme içme sektörü.”

Katılımcı A’ya şehrin markalaşma faaliyetleri hakkında ne düşündüğü sorulduğunda ise şu yanıt alınmıştır;

“Başkanımız Edirne’nin turizm değerinin artması için çeşitli çalışmalar yapıyor. Bu kapsamda Tursab’la görüşmeler yapıyor. Kakava dışında da şehrin tanıtılması için sürekli etkinlikler düzenliyor. Pandemiden önceki dönemlerde 6 ayda bir çeşitli festivaller ve etkinlikler düzenleniyordu. Örneğin Tarihi Kentler Birliği² Edirne’de yapıldı. Ayrıca 2 yıldır Kakava’yı “Unesco Somut Olmayan Kültür Mirasları” listesine sokmaya çalışıyor. Bu konuda da oldukça yol kat edildi (Ne aşamada olduğu yanıtlanmıyor). Ayrıca yine Edirne’nin yeme içme kültürüne özgü bir lezzet olan Edirne tava ciğerine atıfla, Söğütlük bölgesinde sergilenen ciğer tavası, dünyanın en büyük tavası olarak Guinness Rekorlar Kitabı’na girdi.”

²Tarihi kentler arasındaki kültürel miras işbirliğini kurmak amacıyla toplanan Avrupa Tarihi Kentler Birliği’ne 1999 yılında Türkiye’nin davet edilmesiyle ulusal düzeyde çalışmalar başlatılmıştır. Tarihi Kentler Birliği; İçişleri Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, ÇEKÜL Vakfı ve Mimarlar Odası’nın katkılarıyla kuruluş faaliyetlerini tamamlamıştır. Akabinde, Dışişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın desteği alınmış, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği ve Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği de bu oluşumun yanında yer almışlardır. 22 Temmuz 2000’de Bursa’da, 52 tarihi kent belediyesi tarafından kabul edilen birlik tüzüğü ve yayınlanan “Kuruluş Bildirgesi”yle kurulmuş, 2001 yılında da Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin 12. üyesi olmuştur. (ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.tarihiKentlerBirligi.org/>)

Her iki görüşmecenin bu başlık dâhilinde verdikleri cevaplar incelendiğinde, Belediye’yi temsil eden Katılımcı A, gerek şehrin yerlisi olması, gerekse kurum olarak şenliklerdeki rolleri dolayısıyla daha ayrıntılı yanıtlar vermiştir. Katılımcı B ise bilhassa rakamsal verilerin arandığı sorularda çekimser cevaplar vermiştir. Ayrıca çalışma esnasında elde edilen bulgulara göre şenlikler, Belediye, Valilik ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ortak başvurularıyla 2017 yılında “Bahar Bayramı: Hıdrellez” ismiyle Unesco Somut Olmayan Kültür Mirasları listesindeki yerini almıştır. Görüşme esnasında da başvuruların hangi aşamada olduğu sorulmuş, ısrarla bu bilginin verilemeyeceği söylenmiştir. Katılımcı A’nın bu konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı, bilgi sahibi olmadığı için de konuyu ‘gizli bilgi’ gibi göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

“Kurumsal boyutta Kakava Şenliklerine Yapılan Destekler”

Katılımcılara bu kapsamda, temsil ettikleri kurumun şenliklere verdiği destek, organizasyonda üstlendikleri görevler ve bizatihi hangi organizasyonları düzenledikleri sorulmuştur. Ayrıca ulusal basınla kurulacak ilişkiler başta olmak üzere, kurumlarının şenliklerin duyurumu ve tanıtımı gibi konularda ne gibi faaliyetler gerçekleştirdikleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar şöyledir;

Katılımcı A: “ Kakava’da belediye olarak tüm organizasyonları biz üstleniyoruz. Şehrin farklı noktalarında Kakava ateşinin yakılması, konserler ve halk oyunları gibi çeşitli eğlenceler, halka pilav, ayran ve helva dağıtılmasını da kapsayan yaklaşık 3 saatlik bir etkinlik düzenlenmektedir. Bilhassa Roman şarkıcılar ve Roman dans grupları etkinliğin içinde yer almaktadırlar. Bu akşamın sabahında (sabaha karşı) ise nehir boyunda kurulan şenlik alanına ses tesisatı ve sahneler kurulur, Başkanımız gelir ve nehre çiçek atar, nehir kenarında toplanan halka ve turistlere çay-simit ikramı yapılır. Belediyemiz dışında bu organizasyona katkı sunan yok.” “Ulusal basınla belediyenin ilişkisi gayet iyi. Hürriyet, Sözcü ve Milliyet gazeteleri şenliklerle ilgili pek çok haber yapıyorlar. Hem biz bu konuda ön ayak oluyoruz hem kendileri de yapıyorlar.”

Katılımcı B: “Kakava Şenlikleri, Edirne Belediyesi’nin üstlendiği şenlikler. Geçmiş farklı tecrübelerde, organizasyon konularında iki kurum arasında yaşanan uyumsuzluklardan dolayı kurum olarak geri planda kalmayı tercih ediyoruz. Kırkpınar Güreşleri için de bu durum geçerli. Ancak şenlik tarihleri kurumun il takvim programına dâhil

edilmiş durumda ve şenliklerin tanıtımı için gerçekleştirdiğimiz bazı uygulamalar var. Örneğin, şenliklerin yapıldığı tarihlerde Hamzabeyli sınır kapısına yerleştirdiğimiz, şenliklerin tanıtımlarının yapıldığı totem ismi verilen led ışıklı ekranlar, özellikle yurt dışından şehri ziyarete gelen misafirleri şenliklere organizasyonlara yönlendirmede oldukça etkili. Aynı zamanda yine şenliklerin tanıtımlarının basıldığı el ilanları, sınır kapılarında gelenlere dağıtılıyor. Bunun yanı sıra seyahat acentalarıyla da çeşitli görüşmeler yapılıyor.”

“Organizasyonlara ayrılan kurumsal bütçeniz nedir?” sorusunu ise katılımcı A şöyle yanıtlamıştır;

“Bunun belediyeye masrafı, her yıl düzenlenen organizasyonun içeriğine göre farklı olabiliyor. Ama bir rakam vermek gerekirse 100 ila 500 bin arasında diyebiliriz.”

Şenliklere ilgili kurumlarca verilen desteğin araştırıldığı bu bölümde, görüşmelerden elde edilen sonuç, Kakava şenliklerinde tüm organizasyonun Edirne Belediyesi tarafından üstlenildiği, iki kurum arasında ortak, eşgüdümlü bir çalışmanın gerçekleştirilmediği yönündedir. Valiliğin ise, ancak ilgili tarihler içinde gerçekleştirilen tanıtım çalışmalarında rolü bulunmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihi ilk çağlara dayanan Edirne'nin, günümüzde halen devam eden çok kültürlü yapısı, kenti diğer şehirlerden ayıran bir zenginliğe sahip olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul'a yakınlığı, Avrupa'ya açılan bir sınır şehri olması gibi özellikleri de destinasyon çekiciliğini arttırmaktadır. Kentin kültür öğeleri içinde yer alan gastronomik öğeleri, farklı dinlere ait ibadethaneleri ve çok çeşitli geleneklerden harmanlanarak zaman içinde ortaya çıkan çeşitli festivalleri, kutlamaları ve bunlara ait ritüeller ise, kültür turizmine ilginin artmasıyla birlikte şehre daha fazla sayıda ziyaretçinin gelmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada turizm pazarlamasının önemli bir alanı haline gelen kültür turizmi kavramı ve bu kapsamda Edirne ilinde düzenlenen Kakava Şenlikleri incelenmiş, şenliklerin şehre sağladığı ekonomik ve sosyal etkiler değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili olarak Şenliklerden sorumlu olan Edirne Belediyesi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Edirne Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlükleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlgili kurumların sorumlu müdürleri ile yapılan

mülakatlar ve ilgili kurumlardan elde edilen dokümanlardan yararlanılarak araştırmada elde edilmesi hedeflenen verilere ulaşılmıştır.

Gerçekleştirilen mülakatlar ve dokümanlar değerlendirildiğinde, Kakava şenliklerine katılımın –pandemi dönemi hariç tutularak- son 5 yılda katlanarak arttığı saptanmıştır. Öyle ki 2015 yılında yaklaşık 5000 kişinin geldiği şenliklere, 2019 yılındaki katılım 80.000’i bulmuştur. Önceleri yöresel bir gelenek olarak gerçekleşen kutlamalar, yerini ülke sınırlarını da aşan, yoğun katılımlı bir festivale bırakmıştır. Bu hem Edirne’nin tanıtımını sağlamış, hem kent ekonomisinin bel kemiği olan esnafın kazancını arttırmaktadır. Şenliklerin gerçekleştirildiği tarihlerde şehirdeki otellerin doluluk oranı tam kapasitedir. Ciğerciler başta olmak üzere yeme-içme hizmeti veren restoranlar ve kapalı çarşı esnafı yüksek satış hacmine sahip olmaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen mülakatlar değerlendirildiğinde, şenliklerin organizasyonunun tamamının Edirne Belediyesi tarafından gerçekleştirildiği saptanmıştır. Verilen beyana göre, Valilik İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Belediye arasında bu tür organizasyonlarda uyumlu bir çalışma yapılamadığı, İl Kültür Müdürlüğü’nün ancak şenliklerin tanıtımları noktasında işe dâhil olduğu söylenebilir. İki kurum arasında işbirliğiyle, uyumlu ve ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirilmesi halinde, daha yüksek bir verimlilik elde edilebileceği düşünülmektedir. Özellikle Belediyenin nispeten sınırlı bütçesine ek, Valiliğin bütçesinden de şenliklere pay ayrılması organizasyonun güçlenmesini ve daha yüksek bütçeli etkinliklerin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Amaçlanan kentlerin, devamında ülkenin tanıtımı ve menfaati olduğunda, tüm kurumların bu menfaatler için ortak çalışmaları domino etkisi gerçekleştirecek ve pek çok alanda topyekün bir kalkınma sağlayacaktır.

2020 ve 2021 yıllarında etkili olan pandemi, turizm dâhil olmak üzere pek çok sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple Kakava Şenlikleri de bilindiği haliyle kutlanamamış, turistik bir katılım gerçekleşmemiştir. Ancak pandemiden hemen önceki yıllara bakıldığında katılımda sağlanan artış, pandemi sonrası dönem için de ümit vericidir. Hattâ 2 yıllık süreçte sosyal hayatta yaşanan kısıtlamalar, normalleşmenin gerçekleşmesiyle birlikte yerini ekstra sosyalleşmeye bırakabilecek, bu durum da başta turizm olmak üzere tüm hizmet sektörüne olumlu şekilde yansıtılabilecektir.

KAYNAKÇA

Aksu, Murat ve Kayabalı, Coşkun, (2006) “Alternatif Bir Turizm: Kültür Turizmi”, Standart: Ekonomik ve Teknik Dergi 45, s. 30-39.

Alkan, Esra, (2017) Kalk Gidelim Edirne, Varlık Yayınları, İstanbul.

Altunışık, Remzi ve diğ., (2001) “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, Sakarya Kitabevi, Sakarya.

Bahar, Ozan ve Kozak, Metin (2006), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.

Berber, Şakir, (2003) “Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9, s. 205-221.

Bilar, Ender, (2019) Tarih Kültür Sanat Kenti Edirne, Hiper Yayın, İstanbul.

Braun, Erik, (2008). City Marketing: Towards an Integrated Approach, Erasmus Universiteit Inc., Rotterdam.

Derret, Ros, (2003) Festivals, Events and the Destination, Yeoman, Ian ve diğ., (eds.) içinde, Festival and Events Management: An International Arts and Culture Perspective, s. 32-51, Elsevier Butterworth Heinemann, Oxford.

Doğrul, Ümit ve diğ., (2015) “Festival Kalitesinin Ziyaretçilerin Algıladıkları Değer, Tatmin ve Sadakat Üzerine Etkisi: Mersin Uluslararası Narenciye Festivali Üzerine Bir Uygulama”, Cag University Journal of Social Sciences, 12 1, s. 72-84.

Edirne Belediyesi, erişim tarihi 18.07.2021, “Edirne Belediyesi 2016 Mali Yılı Performans Programı”,
https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/Edr_Bld_2016%20Mali%20Y%C4%B1%C4%B1%20Performans%20Raporu.pdf

Edirne Belediyesi, erişim tarihi 18.07.2021, “Edirne Belediyesi 2018 Mali Yılı Performans Programı”,
<https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2018%20Performans>

ns%20Program%C4%B1-
s%C4%B1k%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1.pdf

Edirne Belediyesi, erişim tarihi 18.07.2021, Edirne Belediyesi 2019 Mali Yılı Performans Programı”,
<https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2019%20Performans%20Program%C4%B1-min.pdf>

Edirne Belediyesi, erişim tarihi 18.07.2021, Edirne Belediyesi 2020 Mali Yılı Performans Programı”,
[https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2020%20YILI%20PERFORMANS%20PROGRAMI\(1\).pdf](https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2020%20YILI%20PERFORMANS%20PROGRAMI(1).pdf)

Edirne Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2018) Bahar Bayramı: Hıdırllez Tanıtım Afışı.

Gavinelli, Laura ve diğ., (2016) “Pre-event Marketing and Territorial Governance: The Case of Monza and Brianza Province”, Qualitative Market Research, 19 2, s. 173-203.

Getz, Donald, (2008) “Event Tourism: Definition, Evolution, and Research”, Tourism Management 29 3), s. 403–428.

Hofstede, Geert, (1991) Cultures and Organizations Software of the Mind Intercultural Cooperation and its Importance for Survival, Harper Collins Manufacturing.

Güler, Ahmet ve diğ., (2015) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

İçöz, Orhan, (1996) Turizm İşletmelerinde Pazarlama, Anateliç Yayıncılık, Ankara.

İslamoğlu, A. Hamdi, (2010) Turizm Pazarlaması, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Jafari, Jafar, (2000) Encyclopedia of Tourism: Londra and New York, Routledge, Montreal.

Jansen- Werbeke Myriam, (1997) Urban Tourism Managing Resources and Visitors, Wahab, Salah and Pigram J. John (eds.), içinde, Tourism Development and Growth, s. 237-256, Routledge, Montreal.

“Kakava Ateşi İçin Karar Belli Oldu”, (2020)
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kakava-atesi-icin-karar-belli-oldu-41509393>).

“Kakava Nedir?”, erişim tarihi 08.05.2018,
<https://www.star.com.tr/guncel/kakava-nedir-ne-zaman-kutlanir-kakava-senlikleri-neden-yapilir-haber-1338940/>)

Karaçam, Nazif, (1995) Efsaneden Gerçeğe Kırklareli, Özyılmaz Matbaası, Kırklareli.

Kızılırmak, İsmail ve Kurtuldu, Hüseyin, (2005) “Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi 1, s. 100-120.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, -Edirne- Sosyal Yaşam Festival ve Bayramlar, 2020.

Lenartowicz, Thomas ve Roth, Kendall, (1999) “A Framework for Culture Assessment”, Journal of International Business Studies 30 4, s. 782-788.

McKercher, Bob ve Du Cros, Hillary, (2002) Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage, Haworth Hospitality Press Inc., Philedelphia.

Orel Demirci, Fatma ve Memmedov, İlgar, (2003) Turizmde Hizmet Pazarlaması: Türkiye Açısından Rusya Pazarı, Karahan Kitabevi, Adana.

Uca Özer, Selda ve diğ., (2014) “Kültürel Bir Destinasyon Olarak Edirne: Yabancı Turist Potansiyelini Belirlemeye Yönelik Bir Tahmin (Forecast) Analizi”, Social Sciences Research Journal 3 1, s. 1-11.

Richards, Greg, (1996) Cultural Tourism in Europe, 1.printed, Cab International. Schweitzer, Chiris, (1999) “Cultural Tourism: The Hot Ticket to Cool Meetings”, Association Management 5 8, s. 1-8.

Silberberg, Ted, (1995) “Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites”, *Tourism Management* 16, s. 361–365, [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(95\)00039-Q](https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00039-Q).

Sol, Selma, (2010) “Edirne Kakava Şenlikleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 1, S. 60-73.

Tarssanen, Sanna, (2009), *Handbook for Experince Stagers*, Rovaniemi Inc., , Rovaniemi.

Taecharungroj, Viriya, (2016) “City Ambassadorship and Citizenship Behaviours: Modelling Resident Behaviours that Help Cities Grow”, *Journal of Place Management and Development* 9 3, s. 1-24.

Tekeli, Hasan, (2001) *Turizm Pazarlaması ve Planlaması*, Detay Yayıncılık, İstanbul.

Türnüklü, Abbas, (2000) “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 24, s. 543-559.

Unesco Türkiye Milli Komisyonu, erişim tarihi 10.05.2021, Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye, <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BCl%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>.

Usal, Alparaslan, (1994) *Turizm Pazarlaması, Ürünler Matbaası*, İzmir.

Valentine, Charles A., (1968) *Culture and Poverty: Critique and Counter-Proposals*, University of Chicago Press., Chicago.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, (2016) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

Yolal, Medet, (2017) “Türkiye’nin Etkinlik Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, s. 35-51.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TİRAN'LARA YA SÜRGÜN, YA ÖLÜM

Antik Atina'da Tiranlık ve Lider Despotizmi'nden Kurtuluş Yolu:
Siyasi Sürgün (Ostrasizm / Ostrakismos) ve Tiran Katli (Tiranside)*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Ostrasizm ya da başka bir isimle ostrakismos Antik Atina'da aşırı güçlenen ve tiran olmaya aday kişilerin sürgüne gönderilmesini ifade eden bir uygulamadır. Sistem, halkın demokrasiyi korumak için kurduğu bir nevi savunma mekânizmasıdır. Halk agora meydanlarında toplanarak kendileri ve demokrasi için tehlikeli olduğuna inandıkları kişilerin isimlerini ostrakalar üzerine yazarak belirli bir sayıya ulaşılması halinde tiran adaylarını 10 yılına sürgüne gönderme kararı alıyordu. Bunun tek sebebi güçlenen bazı kişilerin sonradan demokrasi uygulamasını ortadan kaldırarak kendi tiranlıklarını kurmalarının engellenmek istenmeseydi.

Antik Atina'da ostrakismos dışında tiranlardan kurtulmanın bir diğer yolu "tiranside" (tyrannicide) adı verilen uygulamaydı. Site devletlerinde yaşayanlar aşırı güçlenen tiranların demokrasi üzerindeki tehdit ve tehlikelerinden kurtulmak için anti-tiran yasaları yürürlüğe koymuşlardır. Bunun anlamı şudur; eğer bir yönetici demokrasinin geleceğini tehlikeye sokacak ölçüde aşırı güçlenmişse o

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C., (2021), TİRAN'LARA YA SÜRGÜN, YA ÖLÜM Antik Atina'da Tiranlık ve Lider Despotizmi'nden Kurtuluş Yolu: Siyasi Sürgün (Ostrasizm / Ostrakismos) ve Tiran Katli (Tiranside), Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (2): 259-300.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

tiranın katli vaciptir. Bir başka ifadeyle, tiranların öldürülmesi hem hukuki, hem de meşru bir eylemdir. Siyasi cinayeti ya da suikastı gerçekleştiren kişinin Atina adalet sisteminde yargılanması ya da cezalandırılması sözkonusu değildi.

Bu araştırma içerisinde Antik Atina'da uygulama alanı bulan ostrakismos ve tiranside konusunda giriş niteliğinde bilgiler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antik Atina, Ostrakizm, Ostrakismos, Tiran Katli, Tiranlık

Alan Tanımı: Kamu Yönetimi, Kamu Tercih, Siyaset Bilimi, Tarih

EXILE OR DEATH TO TYRANTS

The Path to Liberation from Tyranny and Leader Despotism in Ancient Athens:
The Ostracism / Ostrakismos and the Tyrannicide

Abstract

Ostracism, or ostracismos, is a practice in Ancient Athens that refers to the banishment of people who are potential candidates to be a tyrant. The system is a kind of defense mechanism established by the people to protect democracy. The people gathered in the squares of the agora and wrote the names of those they believed to be dangerous for themselves and democracy on the ostrakan, and decided to exile the potential tyrant candidates for 10 years if a certain number was reached.

In ancient Athens, another way to get rid of tyrants apart from ostrakismos was the practice called tyrannicide. The inhabitants of the city-states have enacted anti-tyrant laws to eliminate the threats and dangers of the potential tyrants on democracy. This means, if a ruler has become too powerful to endanger the future of democracy, the murder of that tyrant was justified. In other words, killing tyrants were both a legal and legitimate action. The person who carried out the political murder was not prosecuted or punished in the Athenian justice system.

This paper is an introductory survey that aims to explore ostracism / ostrakismos and tyrannicide in Ancient Athens.

Key Words: Ancient Athens, Ostracism, Ostrakismos, Tyrannicide, Tyranny

JEL Codes: B11, K38, K42, K49

*Baharda meşeyi, Karaağaçlı,
Yeşil yeşil sürgün verirken izle
Hepsi, şimdi darağacı olmuş ne acı,
Sanki yılan zehir kustu köküne...
Ölüm hiç kimseye aman vermiyor,
Fidan tohumdayken, biçip geçiyor.²*
Oscar Wilde

I. GİRİŞ

Tarihçiler ve siyaset bilimcileri bir yönetim şekli olarak demokrasinin ilk kez Antik Yunanlılar tarafından hayata geçirildiği konusunda hemfikirdirler. Antik Yunan medeniyetinde demokrasinin ilk uygulandığı agora meydanlarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan çanak-çömlekler, taşlar üzerine kazılmış yazıtlar ve sair arkeolojik bulgular bugün bizi hala şaşırtmaya devam etmektedir. Örneğin, kamusal görevlere atama yapılmasında kayırma ve kollamanın ortadan kaldırılması ve ayrıca liyakatin tesis edilmesi için basit bir taş üzerinde düşünülen ve oluşturulan kleroterion sistemi hiç şüphesiz okuyanları ve sözkonusu taş kalıntılarını görenleri şaşkına çevirmektedir. Agora kazıları sonucunda ortaya çıkarılan binlerce çanak-çömlek parçası bile Antik Atina demokrasisinin hayranlık uyandıran bir başka yüzünü görmemize imkân sağlamıştır. Atinalılar bir kişinin aşırı derece güçlendiği ve tiranlığa hevesli olduğu bir eğilimin demokrasi için tehdit ve tehlike oluşturacağını düşünerek Yunanca *ostraka* adı verilen çanak-çömlekleri bir oylama aracı olarak kullanarak tiranlığa meyilli kişileri şehir dışına sürgüne gönderme uygulamasını başlatmışlardır.

Antik Atina'da *ostrakismos* dışında tiranlardan kurtulmanın bir diğer yolu “*tiranside*” (tyrannicide) adı verilen uygulamaydı. Site devletlerinde yaşayanlar aşırı güçlenen tiranların demokrasi üzerindeki tehdit ve tehlikelerinden kurtulmak için anti-tiran yasaları yürürlüğe koymuşlardır. Bunun anlamı şudur; eğer bir yönetici demokrasinin geleceğini tehlikeye sokacak ölçüde aşırı güçlenmişse o tiranın katli vaciptir. Bir başka ifadeyle, tiranların öldürülmesi hem hukuki hem de meşru bir eylemdir. Siyasi cinayeti ya da suikastı gerçekleştiren kişinin Atina adalet sisteminde yargılanması ya da cezalandırılması sözkonusu değildir.

² Wilde O. 2017. Reading Zindanı Baladı, (Çev. O Baykara), İstanbul: Everest Yayınları.s.35.

Bu kısa araştırma içerisinde Antik Atina'da uygulama alanı bulan *ostrakismos* ve *tiranside* konusunda bilgiler sunulmaktadır. Giriş niteliğinde bilgilerden oluşan bu çalışmamızın o dönemde yazılmış eserler üzerinden çok daha kapsamlı tarihsel araştırmalara ihtiyaç gösterdiğini not etmekte yarar görüyoruz.

Önemle belirtelim ki, dünyada ilk demokrasi fikriyatının ve tecrübesinin ortaya çıktığı ve yaşandığı Antik Atina'daki çağdan yaklaşık 2500 yıl ileride olmamıza rağmen bugün hala tiranlık, zorbalık, despotizm rejimleri dünyanın birçok bölgesinde varlığını sürdürmektedir. Eskiden sosyalizm ve komünizm rejimleri içerisinde hüküm süren otoriter ve totaliter rejimler günümüzde seçime dayalı demokrasiler içerisinde devam etmektedir. Eskiden sıklıkla askeri darbelerle yönetimi ele geçiren militarist diktatörlük günümüzde yerini “*suiistimalci anayasacılık*” gibi yol ve yöntemlerle tatbik edilmeye çalışılan seçimle gelen krallık ya da diktatörlük rejimlerine bırakmıştır. Acaba bugün modern temsili demokrasilerin bir çoğunun seçimle gelen otokrasiye dönüşmüş olduğu realitesi karşısında modern tiranlığın ortadan kaldırılmasında *ostrasizm* (*ostrakismos*) uygulaması bize çözüm sunacak bir ışık verebilir mi? Acaba günümüzde dünyanın hemen her bölgesinde hâkimiyetini ve tahakkümünü sürdüren tek adam rejimlerinin sona erdirilmesinde Antik Atina'da uygulanan ostrasizm modern seçime dayalı demokrasilere bir vizyon sunabilir mi?

II. ANTİK ATİNA'DA OSTRASİZM (OSTRAKİSMOS) UYGULAMASI

Kleroterion³ sisteminin fikir babası olarak bilinen Kleisthenes, adına *ostrasizm* ya da *ostrakismos* denilen sistemin de kurucusu olarak kabul edilir. Ostrasizm, Antik Atina'da aşırı güçlenen ve tiran olmaya aday kişilerin sürgüne gönderilmesini ifade eden bir uygulamadır. Sistem, halkın demokrasiyi korumak için kurduğu bir nevi savunma mekânizmasıdır. Halk agora meydanlarında toplanarak kendileri ve demokrasi için tehlikeli olduğuna inandıkları kişilerin isimlerini ostrakalar üzerine yazarak belirli bir sayıya ulaşılması halinde tiran adaylarını 10 yıllığına sürgüne gönderme kararı alıyordu. Bunun tek sebebi güçlenen bazı kişilerin sonradan demokrasi uygulamasını ortadan kaldırarak kendi tiranlıklarını kurmalarının engellenmek istenmeseydi.⁴

Ostraka, *ostrakan*, *ostrasizm*, *ostrakismos* gibi kavramların etimolojisini de kısaca açıklamamızda yarar bulunmaktadır. *Ostraka* eski Yunan'da genellikle bir vazodan veya kil ve topraktan yapılmış kaptan kırılan bir çanak çömlek ya da taş

³ Kleroterion konusunda şu çalışmamıza müracaat edilebilir. Bkz. Aktan ve Yay, 2021.

⁴ *Ostrakismos* konusunda detaylı bilgi için bkz. Cartledge, 2006; Fordskye, 2000; Fordskye, 2005; Kagan, 1961; Ostwald, 1988; Ostwald, 1955; Raubitschek, 1951.

parçasına verilen isimdi. *Ostrakan*, ostraka'nın çoğuludur; yani kırık çanak-çömlekler anlamına gelmektedir. Ostrakalar (ostrakan) Antik Yunan'da adına *ostrasizm* denilen bir siyasi sürgün uygulamasında bir nevi oy pusulası olarak kullanılmıştır. Antik Yunan tarihi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar *ostrasizm* ve *ostrakismos* kavramlarını eş anlamda kullanmaktadırlar.

Ostrasizm yalnızca Atina ile sınırlı değildi. *Ostrasizm*; Argos, Megara, Milet, Efes ve Sirakuza gibi diğer Yunan şehir devletlerinde uygulama alanı bulmuştur. (Rhodes 1992: 93). Sirakuza'da sözkonusu uygulama kırık çanak-çömlekler üzerine değil, zeytin yapraklarına yazıldığı için *petalismos* olarak anılmıştır.

Ostrasizm, Ostrakismos, Ostraka

Ostrasizm (Eski Yunanca: ὄστρακίζειν)

Ostrakismos (Eski Yunanca: ὄστρακισμός)

Ostraka, Ostrakon (tekil) (Eski Yunanca: ὄστρακον)

Yukarıda belirttiğimiz üzere Kleisthenes, *ostrasizm*in fikrinin yaratıcısı olarak bilinir (Kagan,1961:395). Aristoteles eserinde *ostrasizm* uygulamasının Hippias'ın kovulmasından sonra (MÖ.508) Kleisthenes'in Atina anayasasında yaptığı reformla başladığını belirtmektedir. Aristoteles *Atinalıların Devleti* adlı eserinde şöyle yazar:

“Kleisthenes, ostrakismos adı verilen, halkın oyuyla sürgüne yollama yasasını çıkarttırdı. Bu yasa tyrannosluktan yana olanlara karşı yapılmıştı. Birçokları ve bunlar arasında Ksanthippos ile Aristeides ostrakismos yasası uyarınca sürgüne yollandılar” (Aristoteles, 2019)

Kleisthenes tarafından muhtemelen 508 ya da 509 yılında yürürlüğe konulan ostrakismos yasası *“tiranlığın tekrar Atina'nın başına musallat olmasını, aşırı ölçüde sivrilen kimselerin tiran olmaya kalkışmalarını önlemek”* amacını taşıyordu (Şenel, 1970: 228).

Özetle, *ostrakismos* Antik Yunan'da bir tür siyasi sürgün cezası olarak uygulama alanı bulmuştur. *Ostrakismos* mahkûm edilen kişinin, mal ve mülklerine dokunulmaksızın sadece kendisinin on yılına şehirden sürgün edilmesi pratiğidir. Sürgüne gönderilen muhtemel tiran ya da tiran aday 10 yıl sürgünde kaldıktan sonra geri dönebiliyor ve siyasi haklarına yeniden kavuşabiliyordu.

Bugüne değin Atina agorasında ve Kerameikos'ta yapılan kazılarda yaklaşık 12.000 ostraka bulunmuştur. Arkeologların ve tarihçilerin titizlikle yaptığı çalışmalarda Hipparchos'un ilk sürgüne gönderilen tiran olduğu tespiti

yapılmaktadır. Örneğin, Kleisthenes'in yeğeni Megacles'in isminin 4647 çanak-çömlek parçası üzerinde yazılı olduğu kayıtlara işlenmiştir.⁵

Tarihçilerin yaptığı araştırmalara göre MÖ. 488 ila 416 yılları arasında yaklaşık 15'e yakın kişi "tiran" sıfatıyla sürgüne gönderilmiştir. (Tablo-1)

Tablo-1: Antik Yunan'da MÖ. 488 ila 416 Yılları Arasında Sürgüne Gönderilen Tiranlar ya da Tiran Adayları

487 Hipparchus, Charmus'un oğlu	487 Charmos'un oğlu, Hipparchos
486 Megakles, Hippokrates'un oğlu (İlk sürgün)	486 Hippokrates'in oğlu Megakles (Alopeke kabilesindi.)
485 isim bilinmiyor	485 Kratias'ın oğlu, Kallias. "Mede" olarak da bilinirdi.
484 Xanthippus, Ariphron'un oğlu	484 Ariphron'un oğlu, Xanthippos. (Cholargos kabilesindendi.)
482 Aristides, Lysimachus'un oğlu	483 Aristonymos'un oğlu Kallixenos, "Alkmaeonid" olarak bilinirdi. (Xypete kabilesindendi.)
471 Megakles, Hippokrates'un oğlu (ikinci kez sürgüne gönderildi.)	482 Lysimachos'un oğlu, Aristides. Alopeke kabilesindendi ve "Adil" adıyla tanınmıştı.
470 Themistokles, Neocles'un oğlu	471 Neokles'in oğlu, Themistokles. (Phrearrhioi kabilesindendi)
461 Kimon, Miltiades'un oğlu	461 Miltiades'in oğlu Kimon (Lakiadai kabilesindendi.)
442 Thucydides, Melesias'un oğlu	460 Kleinias'ın oğlu, Alkibiades. Skambonidai kabilesindendi ve "Yaşlı Alcibiades" olarak bilinirdi.
416 Hyperbolus, Antiphanes'un oğlu	443 Melesias'ın oğlu Thucydides. (Alopeke kabilesindendi.)
	417 Antiphanes'in oğlu Hyperbolos. (Pherthoidai kabilesindendi.)

Kaynak-1 (Sol Taraf) : Tridimas, G. (2016). Conflict, Democracy And Voter Choice: A Public Choice Analysis Of The Athenian Ostracism. Public Choice 169, 137–159.

Kaynak-2 (Sağ Taraf): Adams, John Paul, "Ostracism in Athens", Greek and Roman History, <https://www.csun.edu/~hcfl1004/ostracis.html>

1. Eski Yunan Tarihçilerinin Ostracizm Uygulamaları Üzerine Yazdıkları

Bir tür siyasi sürgün cezası olarak bilinen *ostrakismos* uygulaması hakkında bilgiler sadece ve sadece az sayıda düşünür ve tarihçinin yazdıkları ile sınırlıdır.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Lavelle,1988; Cartledge, 2006; Fordskye, 2000; Fordskye, 2005; Kagan, 1961; Ostwald, 1988; Ostwald, 1955; Raubitschek, 1951. Not: Amerikan Klasik Araştırmalar Okulu (American School of Classical Studies) Atina Agorası'nda yaptığı kazılarda bulunan osrakonlar Atina'da Agora müzesinde sergilenmektedir.

Bkz. <http://www.agathe.gr/>

Bunlar arasında Atina ile Sparta arasında 30 yıl süren ünlü Peloponez Savaşını anlatan Antik Yunan tarihçisi ve Atinalı general Tukidides (Thucydides); MÖ. 405-346 yılları arasında yaşamış olan Yunanlı hatip ve yönetici Androtion; Antik Atina döneminin en ünlü düşünürlerinin başında gelen Aristoteles; Atina tarihi üzerine yazılı eseri (Attika) ile bilinen Philocorus; *Bibliothèque Historique* (Tarih Kütüphanesi) adlı eseriyle tanınmış Sicilya'lı Yunan tarihçi Diodorus sayılabilir. (Tablo-2) Aşağıda bu isimler ve ilave olarak Plutarkus'un eserlerinden bazı kısa alıntılar yaparak bu düşünür, tarihçi ve devlet adamlarının ostrakismos uygulamasını nasıl ele aldıklarını ortaya koymaya çalışacağız.⁶

Tablo-2: Ostrasizm (Ostrakismos) Konusunda Bilgi Sunan Başlıca Kaynaklar

Düşünür	Eseri /Referans Bilgileri
Thucydides (MÖ. 460-400)	Thucydides. The Peloponnesian War. London, J. M. Dent; New York, E. P. Dutton. 1910. Online erişim: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0200 https://www.gutenberg.org/files/7142/7142-h/7142-h.htm
Androtion (MÖ. 405-346)	Harding, P. (ed.) Androtion And The Atthis: The Fragments Translated With Introduction And Commentary. Oxford: Clarendon Press. 1994. Online erişim: https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/androtion-e121600
Aristoteles (MÖ. 384-322)	Aristotle in 23 Volumes, Vol. 20, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1952. Online erişim: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=aristot.+ath.+pol.+22 Türkçe: Aristoteles, Atinalıların Devleti, (Çev: Ari Çokona), İstanbul: T.İş Bankası Yayınları. 2019. Aristoteles, Politika, 3.b. (Çev: F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları. 2017.
Philochorus (MÖ 340-261)	Philochorus: Atthis (fragments) Greek and Roman history 323 - 30 B.C. Online erişim: http://www.attalus.org/translate/philochorus.html

⁶ Hemen belirtelim ki, bizim burada yaptığımız açıklamaların ötesinde çok daha ciddi ve derin araştırmalar yapılması önem taşımaktadır.

Diodorus (MÖ 90-MÖ 30)	Diodorus Siculus. Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather. Vol. 4-8. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1989 Diodori Bibliotheca Historica, Vol 1-2. Diodorus Siculus. Immanuel Bekker. Ludwig Dindorf. Friedrich Vogel. in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1888-1890. Online erişim: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0084 Ayrıca bkz: https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=ha001844353 Tam metin pdf: https://ryanfb.github.io/loebolus-data/L303.pdf
Mestrius Plutarchus (MS 46-120?)	Plutarch. Plutarch's Lives. with an English Translation by Bernadotte Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1919. 7. Paralel Yaşamlar adlı eserinin bazı bölümleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Plutarkhos 2015. Theseus-Romulus -Paralel Hayatlar-, (çev. İ. Çokona), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
Julius Pollux (MS II. yüzyıl)	Yunan dilbilimcisi ve belagat ustası. Onomastikon başlıklı 10 ciltlik çalışması bir ansiklopedik eserdir. Pollux, J., & Hall, L. A. (1960). Onomastikon Iouliou Poludeukou =: The Onomasticon of Julius Pollux : An Introduction To Translation. Online erişim: https://archive.org/details/onomasticon01polluoft https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Pollux%2C%20Julius%2C%20of%20Naucratis

Kaynak: Tablo tarafımızca hazırlanmıştır.

Aristoteles : Atinalıların Devleti

Antik Atina'nın en ünlü filozoflarından biri olan Aristoteles, Platon'un öğrencisi olarak Platon Akademisi'nde eğitim görmüştür. Aristoteles'in *Politika* ve özellikle *Atinalıların Devleti* adlı eserlerinde ostrakismos uygulaması konusunda bazı bilgi ve açıklamalar bulmak mümkündür.

Aristoteles *Atinalıların Devleti* adını taşıyan eserinde Atina devletinin yapısını ve işleyişini şu şekilde anlatmaktadır (Aristoteles, 2019):

“Şehrin her tarafından gelerek Aristides’in şan ve şöhretini kıskanarak ve onun bir tiran olacağını düşünerek ostrasizm cezasına çarpturdular. Ostrasizm adı bir suça yönelik bir ceza değildi, aşırı güç ve büyüklüğün tehlikelerine karşı tiran olabileceği düşünülen kişinin on yıllık sürgüne yollanması demektir. (...) Hyberbolus bu cezaya çarptırılan son kişi oldu.”

Aristoteles eserinde Peisistratos’un başlangıçta halk tarafından sevilen ve saygı duyulan bir yönetici iken daha sonra gücünü suiistimal etme meyline yöneldiğini ve tiran olma hevesine kapıldığını not etmektedir.⁷ Aristoteles *Atinalıların Devleti* adlı eserinde Peisistratos hakkında şunları yazmaktadır (Aristoteles, 2019):

“Bu yeni yasalar konulduktan dört yıl sonra, Hermokreon’un arkhonluğu yılında Beşyüzler Meclisi üyelerine bugün de etmekte oldukları yemin ilk olarak ettirildi. Bundan sonra her kabileden bir kişi olmak üzere strategoslar (yaya komutanları) seçildi; bütün ordunun başı polemarkhos idi. On bir yıl sonra Phainippos’un arkhonluğu yılında Atinalılar Marathon’da düşmanı yendiler. Aradan yeniden iki yıl daha geçince kendini güçlü gören halk Ostrakismos yasasını o zaman ilk olarak kullandı. Bu yasa sözü geçen sivrilmiş kimselere karşı duyulan güvensizlikten doğmuştu: Tyrannosluk kurduğu zaman Peisistratos’un strategos ve halk partisinin başı olduğunu daha kimse unutmamıştı. İlk olarak kendisine karşı Ostrakismos kullanılan kimse Peisistratos’un akrabalarından Kharmosoğlu Kollytoslu Hipparkhos oldu. Kleisthenes en çok onu düşünerek bu yasayı yapmıştı ve bir kolayını bulup onu sürgüne yollamak istiyordu. (...) Yine bu yıl içinde Hippokrates’in oğlu Alopeke Bucağından Megakles Ostrakismos sonunda sürgüne gönderildi. Tyrannos dostlarına karşı yapılan Ostrakismos Yasası ilk üç yıl içinde yalnızca böylelerine karşı kullanıldı.”

“Fakat dördüncü yılda çok büyüdüklerini sandıkları başka kimseleri de bu yasayla sürgüne yolladılar. Tyrannosluk yanlıları dışında kalan kimselerden önce Ostrakismos’a çarptırılan Aripbronoslu Ksanthippos oldu. (...) Yine bu sıralarda Lysimakhos’un oğlu Aristeides Ostrakismos’a çarptırılarak sürüldü. Üç yıl sonra Hypsekhides’in arkhonluğu zamanında Serhas’ın savaş yolculuğu yüzünden Ostrakismos ile sürülen herkesi Atinalılar geri çağırdılar. Bundan sonra Ostrakismos ile sürülenler,

⁷ Türkçe literatürde Peisistratos’un tiranlığı konusunu işleyen bir çalışma için bkz: Yetiş, M. 2015.

Geraistos ile Skyliasion burunları arasında oturacaklardı. Daha öteye geçen sürgünler bütün yurttaşlık hak ve şereflerini yitireceklerdi.”

“Tyrannoslar Solon'un koymuş olduğu yasalara göre iş görmedikleri için onları ortadan kaldırmış gibiydiler. Kleisthenes çokluğu kazanmak için yeni yasalar yaptı. Ostrakismos yasası bunlardan biriydi.”

Dikkat edilirse Aristoteles ostrakismos uygulamasının iktidar için mücadele eden kişiler arasındaki güç savaşının bir aracı olduğuna işaret etmektedir. Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde de ostrakismos uygulaması hakkında bazı açıklamalar bulmak mümkündür. Aristoteles'in bu eserinde “... aşırı zenginleşme ya da halk tarafından fazla sevilme gibi durumlarda sürgüne yollama adaletsiz bir karar değildir.” Görüşünü de ifade etmektedir. Aristoteles devamla şunları yazmaktadır:

“Antisthenes'in hikâyesinde tavşanlar aslanlarla eşit olduklarını iddia ediyorlardı. Aslanlar da onlara bize pençelerinizi ve dişlerinizi gösterin diyorlardı. İşte bu insanlara yasalar yapmak isteyenlere de aynı yanıt verilebilir. Bu nedenle kendilerini yasa altına sokmak isteyen bazı demokratik devletlerde ostrakismos uygulaması geliştirilmiştir. Eşitliğe çok büyük değer verildiği için, zengin olması, halk tarafından çok sevilmesi ya da siyasi güç edinme yollarından birisini uygulaması nedeniyle bir insanın kentte aşırı derecede öne çıktığına inanırlarsa o kimseyi belli bir süreliğine sürgüne yollarlar. Bir tiran kendisine göre tehlikeli olduğuna inandığı rakibini yok ederken bu ilkeye uygun davranmaktadır (...) Bu yöntem sadece tiranlık rejiminde değil aynı zamanda oligarşi ve demokraside de uygulanmaktadır. Çünkü sürgün cezası da üstlerini biçmek ve önde gelen rakipleri sürgün etmek demektir. Ciddi rakipleri yok etmeye çalışmak sadece siyasette değil aynı zamanda dış siyasette, büyük devletlerin küçükleri yok etmek için de kullandıkları bir yöntemdir.” (Aristoteles, 2017: 112)

“Diğer sanatlarda ve bilimlerde de benzer şeyler yapılır. Bir ressam bir ayağı orantısız çizip onun simetrisini bozmak istemez. Gemi yapan kişi dümeni gereğinden büyük yapıp oranı bozamaz. Korobaşı sesi diğerlerinden daha güçlü olan bir şarkıcıya korosunda yer vermez. Bu açıdan bakıldığında zorla rakiplerini iktidardan uzaklaştıran bir yöneticinin kendi tebaasıyla arası bozulmaz, sadece yönetiminin tebaa için yararlı olması gerekecektir. Bu nedenle aşırı zenginleşme ya da halk tarafından fazla sevilme gibi durumlarda sürgüne yollama adaletsiz bir karar değildir.” (Aristoteles, 2017: 113)

Aristoteles'in *Atinalıların Devleti* ve *Politika* adlı eserinden yaptığımız bu alıntılar dikkatlice okunduğunda ostrakismos uygulamasının iki farklı amaca hizmet edecek şekilde yürürlüğe konulduğu anlaşılmaktadır. İlki ostrakismos'un demokrasiyi tiranlık tehlikesinden kurtarma gayesine yönelik bir pratik olduğudur. İkincisi ise ostrakismos'un iktidarda bulunan yöneticilerin rakiplerini sürgüne göndererek kendi iktidarlarını daha da güçlendirme gayesi ve gayretidir.

Philochorus'un Ostrasizm Uygulaması Üzerine Yazdıkları

Atinalı Philochorus, MÖ 3. Yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisidir. Atina tarihi üzerine yazılmış eseri ("*Atthides*" ya da "*Atthis*") ile bilinen Philochorus (MÖ: 340-261) bu eserinde ostrasizmin Antik Atina'da ne şekilde uygulandığını şu sözlerle açıklar:

*"Sekizinci prytany'den önce halk, ostrasizm gerekli olup olmadığı konusunda bir oylama yapardı. Kabul edilirse Agoranın kapıları açık tutularak kabilelere bağlı insanların içeriye girmelerine izin verilirdi. Atinalı yurttaşlar ellerinde üzerine isim yazdıkları ostraka'ları ters yüzü ile yere koyarlardı. Daha sonra ostrakalar tek tek sayılırdı. Eğer 6000'den az olmayacak sayıda bir isim ostrakalarda yazılı ise o takdirde o kişinin on gün içinde on yıllığına şehiri terk etmesi kendisine bildirilirdi. On yıllık süre daha sonra beş yıla indirildi. Sürgüne gönderilen kişinin mülkünden gelir elde etmesine izin verilirdi, ancak Eğriboz'un (Euboeak) kıyısındaki burun olan Geraestum'dan Atina'ya yaklaşmaması gerekiyordu. (...) Hiperbolus, tiranlığa meyilli olduğu için değil, değersiz karakteri nedeniyle sürgüne gönderilen sıradan vatandaşlardan biriydi. Ondan sonra, ostrasizm uygulaması kaldırıldı. Ostrasizm Kleisthenes'in tiranların sürgüne gönderilmesine olanak tanıyan bir yasayı kabul etmesiyle başladı."*⁸

⁸ Orijinal metin şu şekildedir: "*Ostracism takes place as follows. Before the eighth prytany, the people vote on whether it is necessary to hold an ostracism. If it is necessary, the agora is fenced in with boards, leaving ten entrances, through which the people enter in their tribes, and deposit their shards {ostraca} with the writing facing downwards. The nine archons and the council oversee the process. When the shards have been counted to determine who has the most votes (which must be not less than 6,000), then this person must, after settling his personal commitments, leave the city within ten days, for a period of ten years (this was later reduced to five years). He is allowed to receive income from his possessions, but he must not come nearer {to Athens} than Geraestum, the headland on {the coast of} Euboea." . . . Hyperbolus was the only one of the common citizens to be ostracised, because of his worthless character, not because he was suspected of aiming at tyranny. After this, the custom lapsed into disuse. It started when Cleisthenes passed a law, after he had deposed the tyrants, to enable him to expel the friends of*

Diodorus Siculus'un *Tarih Kütüphanesi* adlı eserinde “*Petalismo*” Uygulaması Hakkında Yazdıkları

Bibliotheca Historike (*Tarih Kütüphanesi*) adlı eseriyle bilinen Sicilya'lı Yunan tarihçi Diodorus Siculus'un yazdıklarında da *ostrakismos* benzeri bir uygulamanın Antik Yunan çağında bir koloni devlet olarak kurulmuş olan Siraküza'da *petalizm* adıyla uygulandığına dair açıklamalar yer almaktadır. Diodorus Siculus'un yazdıklarına göre Atinalı yöneticiler arasında güç ve yetkisini kötüye kullanarak tiran olma hevesinde olanlar vardı. Bunu engellemek için de yurttaşların bir çömlek parçası (ostrakon) üzerine tiranlık kurmayı amaçlayan kişinin adını yazması gerekiyordu. Siraküzalılar bu şekilde tahakküm kurmak isteyen kişinin adını bir zeytin yaprağına yazıyorlardı. Daha sonra yapraklar sayıldığında, yapraklar üzerinde en fazla ismi yazılı olan kişi beş yıl sürgüne gitmek zorunda kalıyordu. Siraküzalılar bu yöntemle aşırı güçlü adamların ihtirasını azaltacaklarını ve muhtemel tehlikelerden sıyrılabileceklerini düşünüyorlardı. Atinalılar bu tür yasaları *ostrasizm* olarak adlandırırken, Siraküzalılar “*petalismo*”⁹ adını kullandılar. Bu yasa Atinalılar arasında uzun süre yürürlükte kaldı, ancak daha sonra muhtelif nedenlerle uygulamaya son verildi. En güçlü ve etkili kişiler sürgüne gönderildiğinden bu uygulama Siraküzalı halk arasında korku ve tedirginliğe yol açtı. Devlet işlerinde birçok reformu gerçekleştirme gücüne sahip olanlar bu yüzden kamu işlerinde görev almak istememeye başladılar. Sonuç olarak, hizip kavgaları, kıskançlıklar, çekişmeler, dedikodu ve iftiralar gibi olumsuz sebepler dikkate alınarak Siraküzalılar fikirlerini değiştirdiler ve petalizm uygulamasını tamamen yürürlükten kaldırdılar.¹⁰

Plutarkos'un *Paralel Hayatlar* Adlı Eserinde Ostrasizm Uygulaması

Aristoteles dışında ostrasizm uygulamaları ile ilgili olarak bilinen bir başka önemli kaynak *Paralel Hayatlar* eseridir. Bu eser Antik Atina'nın en ünlü tarihçilerinden ve biyografi yazarlarından birisi olan Mestrius Plutarkos tarafından

the tyrants.” Philochorus, Atthis (fragments) Greek and Roman history 323 - 30 B.C.<http://www.attalus.org/translate/philochorus.html>

⁹ Helenistik Antik Yunan'da ostrasizm uygulaması petalizm olarak biliniyordu. “*petalismós*” uygulamasında tiranlık meyli olan kişilerin isimleri zeytin ağacının yapraklarına (“*pétalon*”) yazılıyordu ve siyasi sürgün kararı bu şekilde alınıyordu.

¹⁰ Bu bilgileri doğrudan Diodorus Siculus'un eserinden aktarıyoruz: Diodori Bibliotheca Historica, Vol 1-2. Diodorus Siculus. Immanuel Bekker. Ludwig Dindorf. Friedrich Vogel. in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1888-1890. Petalizm uygulaması konusunda bkz Stylianou, 2010; Robinson, 2000; 2006.https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/11D*.html

kaleme alınmıştır. Plutarkos (MS 46-120) *Paralel Hayatlar*¹¹ adlı eserinde o dönemde uygulanan ostrasizm hakkında bilgiler sunmaktadır. Plutarkos ostrasizm uygulaması ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“Ostrasizm, adi suçlar için öngörülen bir ceza değildi, aşırı güç peşinde koşan Atina vatandaşlarına yönelik bir sürgün cezasıydı; ve bu cezaya çarptırılan kişi on yıl boyunca uygulanan yerleşim yerini değiştirmek zorunda kalırdı. Ve aşağılık türden rezil adamlar bu cezaya maruz kaldılar, Hyperbolos bu şekilde cezalandırılan son kişi oldu. Hyperbolos'un şu nedenle sürgüne gönderildiği söyleniyor. Alkibiades ve Nikias eyalette en büyük güce sahipti ve aralarında anlaşmazlık vardı. Halk Hyperbolos'a ostrasizm cezasını uygulamak üzereyken ve bu iki adamdan birine veya diğerine açıkça oy verecekken, bu iki kişi birbirleriyle anlaştilar, karşıt gruplarını birleştirdiler ve Hiperbolos'un sürgün cezasına çarptırılmasını sağladılar. Halk, ostrasizm uygulamasının kötüye kullanıldığı düşünerek bundan rahatsız oldu. Ve daha sonra bu ostrasizm kurumunu tamamen terk ettiler ve bu uygulamaya son verdiler.”¹²

¹¹ Plutarkos'un en ünlü tarih eseri olan *Paralel Yaşamlar* içerisinde antik Yunan ve Romalı tanınmış şahsiyetlerin yaşam hikâyeleri birbirlerine paralel olarak incelenmektedir. *Paralel Yaşamlar* adlı esere konu olan başlıca şahsiyetler şunlardır: Solon, Themistocles, Aristides, Pericles, Alcibiades, Nicias, Demosthenes, Philopoemen, Timoleon, Sirakuzalı Dion, Büyük İskender, Pyrrhus Epirudlu, Romulus, Numa Pompilius, Coriolanus, Aemilius Paullus, Tiberius Gracchus, Gaius Gracchus, Gaius Marius, Sulla, Sertorius, Lucullus, Pompey, Jül Sezar, Cicero, Mark Antony ve Marcus Junius Brutus. Bkz. Plutarch: *Lives of the noble Grecians and Romans*, edited by Arthur Hugh Clough, Online: <https://www.gutenberg.org/ebooks/674>
Plutark'ın Türkçe'ye tercüme edilen *Paralel Hayatlar* adlı eseri için bkz. Plutarkos (2015), *Theseus-Romulus -Paralel Hayatlar-*, (çev. İ. Çokona), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

¹² Plutark'ın yukarıdaki sözünün Türkçe'ye tercümesinde anlaşılabilirlik açısından bazı kısaltmalar ve düzeltmeler yapmak zorunda kaldık. Orijinal metin şu şekildedir: “Now the sentence of ostracism was not a chastisement of base practices, instead it was speciously called a humbling and docking of oppressive prestige and power; but it was really a merciful exorcism of the spirit of jealous hate, which thus vented its malignant desire to injure, not in some irreparable evil, but in a mere change of residence for ten years. And when ignoble men of the baser sort came to be subjected to this penalty it ceased to be inflicted at all, and Hyperbolos was the last to be thus ostracized. It is said that Hyperbolos was ostracized for the following reason. Alkibiades and Nikias had the greatest power in the state and were at odds. Accordingly, when the people were about to exercise the ostracism, and were clearly going to vote against one or the other of these two men, they came to terms with one another, united their opposing factions, and effected the ostracism of Hyperbolos. The people were incensed at this for they felt that the institution had been insulted and abused, and so they abandoned it utterly and put an end to it.” Bkz. Plutarch. *Plutarch's Lives*. (with an English Translation by. Bernadotte Perrin). Cambridge, MA. Harvard

2. Ostrasizm Uygulamasının İstismarı: Tiranların Rakiplerini Sürgüne Göndermeleri, Ayak Oyunları ve İftiralar

Antik Atina döneminde ve sonrasında yazılmış muhtelif eserlerde ostrasizmin demokrasiyi tiranlıktan kurtaracak bir çözüm olarak uygulandığı anlatılır. Agora kazılarında toplanan çanak-çömlekler üzerinde yazılı olan isimler gerçekten tiranlık peşinde koşan kötü adamlar mıydı? Bugün o kırık parçalar üzerinde yazılı olan isimlere bakarak onların kim olduklarını ve ne amaçladıklarını ancak ostrasizm uygulamasını kaleme alan sınırlı sayıda düşünür ve devlet yöneticisinin miras bıraktığı eserlerinden anlamaya çalışıyoruz. Thucydides, Androtion, Aristoteles, Plutarkhos, Philocorus ve Diodorus'un yazdıklarını satır satır okuduğumuzda bile tarihin gerçeklerini tüm çıplaklığıyla görebilmemiz mümkün olmayabilir. Zira, tarih ne kadar eskiye uzanırsa tarihe olan güven de o ölçüde azalır. Tarih eskidikçe tarihsel gerçekler de o kadar çarpıtılabilir. Kleisthenes'in kendi iktidarını güçlendirmek için rakiplerini siyasi sürgüne gönderecek bir sistemi inşa etmiş olması ihtimalini elbette gözden uzak tutamayız. Nitekim o dönemin tarihçileri ve konuyu yakın çağda araştıran birçok tarihçi *ostrakismos* sistemindeki bu yozlaşmayı eserlerinde dile getirmişlerdir. Fakat ne olursa olsun, Kleisthenes'in kleroterion'u gibi ostrakismos sistemi de bizim gözümüzde Antik Atina demokrasisinin muhteşem olduğunu anlamamız için fazlasıyla kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Antik Yunan'daki demokrasi uygulamalarını kamu tercihi teorisi perspektifinden inceleyen George Tridamas ostrasizm uygulamasının yürürlüğe konulmasının Kleisthenes'in demokratik bir ideolojiden ziyade kendi özel çıkarları tarafından motive edilen rasyonel bir siyasi aktör olarak kavramsallaştırılmasıyla uyumlu olduğuna işaret etmektedir. Ona göre Kleisthenes siyasi üstünlük arayışını ve siyasi emellerini tehdit eden çatışmaları etkisiz hale getirmeyi amaçlıyordu. Büyük olasılıkla, Kleisthenes, ostrasizm uygulamasını çoğunluğun onlara destek vermemesi temelinde potansiyel tiranlardan ve siyasi düşmanlardan kurtulmanın bir yolu olarak düşündü (Tridimas, 2016:138).

Tarihçiler Antik Atina siyasetinde hizipleşme ve güç savaşlarının ostrakimos uygulamalarını teşvik ettiklerini yazmaktadırlar. Örneğin, Aristeides ile Ksanthippos (Perikles'in babası) arasındaki iktidar mücadelesi daha güçlü olanın diğerini tiran olarak suçlayarak *ostrakismos*'la mahkûm ettirmesiyle neticelendi. Aristeides'in sürgüne gönderilmesinin ardından Ksanthippos sürgüne gönderildi. Themistokles'i Kimon takip etti. Pers Savaşları'nın bitişinden sonra hizbin

başında Kimon vardı. Kimon, devasa servetini kendini destekleyecek bir halk topluluğu ağı kurmak için kullandı. “*Bir kral kadar zengin olan Kimon, yönetim masraflarını kendi servetinden karşılıyordu ve bağlı bulunduğu Lakiadon demosundan birçok kişinin geçimini üstlenmişti. Lakiadon demosundan dileyen herkes gündelik besin ihtiyaçlarını Kimon’dan karşılayabiliyordu*” (Kutlu, 2019:246-47)¹³

Önemle belirtelim ki, sözde demokrasinin despotizme ya da tiranlığa dönüşmemesi için düşünülen *ostrakismos* sistemi Antik Yunan’da maalesef zamanla siyasi rakipleri tasfiye etmenin bir aracı ya da yolu haline geldi.

Araştırmacı Kundakçı tarafından yapılan bir çalışmada yer alan şu tespitleri burada not etmekte yarar görüyoruz. Aristoteles’e dayanan bilgilere göre suçsuz yere *ostrakismos* cezasına çarptırılan ilk kişinin M.Ö. 488’de Perikles’in babası *Ksanthippos* olduğu yazılmıştır. *Aristeides*’in sürgün edilmesinin en temel nedeni olarak da siyasi rakibi *Themistokles*’in düşmanlığını kazanmış olması bahanesi gösterilmiştir. Plutarkhos’un yazılarında da yoksullardan kimsenin sürgüne gönderilmediği, genellikle soy ve saygınlık açısından üstün konumda bulunanların iktidarlarını güçlendirmek için bu uygulamayı başlattıkları yazılıdır. *Aristeides*’in sürgüne gönderilmesindeki en büyük paya sahip olan *Themistokles*’in bizzat kendisi de bir süre sonra, M.Ö. 470 civarlarında, Perslerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle, Atina’dan sürülmüştür. *Themistokles*, Herodot’un verdiği bilgidен hareketle, Atina donanmasını neredeyse iki katına çıkaran ve bu bakımdan devlete katkıları dokunmuş önemli bir politikacı olmasına karşılık; kendisini sürgün edilmekten kurtaramamıştır (Kundakçı, 2018:254-55). Atina’nın Sparta’ya karşı düzenlediği Sicilya seferinde ordunun başında olan ve Sokrates’in kendisine gösterdiği yakınlık ve dostlukla ün kazanmış *Alkibiades*’in *ostrakismos* cezasına çarptırılması da yine hizipler arası çatışma ve kavganın bir sonucu olarak yorumlanmıştır. *Ksenophon* söz konusu olayı şu şekilde izah etmektedir: (Kundakçı, 2018:256.)

“*O [Alkibiades], ‘haksız yere sürgüne gönderiliyorum’ diye kendini savunmuştu; ne çare ki o, kendisi kadar yetenekli olmayan, ancak iftira etmekte pek usta olan, devlet işlerine kendi çıkarları için karışan insanların çevirdiği dolaplara kurban gitmişti, oysa Alkibiades kendi olanakları ile kentin olanaklarını devletin lehine kullanmaktan bir an geri*

¹³ Kutlu Aristoteles ve Plutarkos’dan alıntı yapmaktadır. Bkz. (Aristoteles, 2016: 32; ayrıca bkz. Plutarkhos, 2013: 15).

kalmamıştır... Ama düşmanları, Atina'da bulunmamasından yararlanarak, onu vatanından etmişlerdi."¹⁴

Yukarıda isminden söz ettiğimiz Atinalı Aristides'in (M.Ö. 530-468) sürgüne gönderilmesi konusundaki ilginç bir hikâyeyi de burada yazmakta yarar görüyoruz. Kimi tarihçilere göre Aristides "Adil" takma adıyla bilinen dürüst, sayılan ve sevilen bir Atina vatandaşıydı. *Themistokles*, onun bu şanını ve gücünü kıskanarak Atina'dan kovulmasına ön ayak oldu. Aristides bir rivayete göre agora meydanının ara sokaklarında bir ostraka üzerine kendi ismini yazan bir vatandaş görünce ona Aristides'in böylesine büyük bir cezayı hak edecek hangi suçu işlediğini sordu. Elinde Aristides ismi yazılı ostraka parçasını tutan kişi tanımadığı Aristides'e "Kendisine Adil olarak adlandırılması için çaba gösteren bu hırslı adamın sürgüne gönderilmesini istiyorum" şeklinde cevap verdi (Nepos, 2003:107).

III. SIC SEMPER TYRANNIS: ANTİK YUNAN'DA TİRAN KATLIAMLARI VE ANTI-TİRAN YASALARI

Antik Atina'da demokrasiyi ortadan kaldıracak tiranlık eğilimlerine karşı "siyasi sürgün" (*ostrakismos*) uygulamasının dışında "siyasi cinayet" olarak ifade edilebilecek çok daha ağır bir ceza daha uygulama alanı bulmuştur. *Ostrakismos* nihayetinde kişinin canına ve malına doğrudan kast etmeyen bir siyasi sürgün uygulamasıydı. "Tiranside" (*tyrannicide*)¹⁵ olarak adlandırılan uygulama ise tiran olma peşinde koşan ya da bu eğilimde olduğu düşünülen kişilerin doğrudan hayatına kast eden bir olgudur.

"Tiranside" (*tyrannicide*)¹⁶ Antik Atina'ya özgü bir kavramdır. Helenistik Antik Yunan dönemindeki manada tiranside ya da tiran katli, demokrasi için tehdit ve tehlike oluşturabilecek, sahip olduğu gücü ve makamı kendi çıkarına kullanma

¹⁴ Orijinal kaynak: Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, (çev. C. Şentuna), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

¹⁵ Tiranside (*tyrannicidium*) Latince "tyrannus" (tiran) ve "cāidium" (öldürme, katil) kelimelerinden oluşan bir kelimedir. Kelime daha sonra modern İngilizce'de "tyrannicides" olarak kabul görmüştür. Kelime hem tiran katli hem de tiran katili olmak üzere anlama sahiptir. bkz. "Tyrrannicidium" in: Charlton T. Lewis and Charles Short (1879) *A Latin Dictionary*, Oxford: Clarendon Press

¹⁶ "Tyrrannicide" kelimesinin Türkçe'de doğrudan "tiranside" olarak kullanılmasının uygun olacağını düşünüyorum. Bu çalışmada "tiranside" ve "tiran katli" kavramlarını bir arada kullanacağız.

eğiliminde olduğu düşünölen bir zorba ya da despot kişinin doğrudan öldürölmesinin ifade etmektedir.¹⁷ Tiran katli, halk gözünde kendi halkına zulüm eden bir zalimin hayatına son verilmesi demektir. “*Tiranside*” aynı zamanda bir tiranı öldüren kişi, yani “*tiran katili*” anlamında da kullanılmaktadır. Antik Atina’da MÖ 514’te Atinalı Hipparchus’u öldüren Harmodius ve Aristogeiton tarihte ilk tiransideler olarak bilinir. Tiransideler halkı zulümden kurtaran ve onların özgürlüklerine kavuşmasına imkân sağlayan cesur kimselerdi ve bu açıdan halk nazarında kahraman olarak kabul edilirdilerdi.

“*Tiranside*” (*tyrannicide*) kavramı ile benzer bir diğeri kavram “*regicide*” (*regicide*)dir.¹⁸ *Regicide*, bir hükümdarın ya da bir devlet hükümdarının kasıtlı olarak öldürölmesidir ve genellikle siyasi gücün gasp edilmesiyle ilişkilendirilir. Hemen belirtelim ki, *tiranside* kelimesi Antik Yunan’a özgü; *regicide* kavramı ise aydınlanma çağı öncesinde mutlakiyetçilik dönemine ait bir kavramdır. Suikast (*assasination*) kelimesi de devlet başkanı, hükümet başkanı, politikacı, kraliyet ailesi üyesi gibi önde gelen veya önemli bir kişinin öldürölmesini ifade eden bir kavramdır. Fakat her üç kelime arasındaki ince ayırım bize göre şu şekilde yorumlanabilir. *Tiranside*, yukarıda da belirttiğimiz gibi Antik Atina’ya özgüdür ve tiran katli demektir. *Regicide* adaletsiz bir kralın ya da monarkın öldürölmesi anlamına gelir. *Suikast* ise siyasi, askeri, mali ya da başka saiklerle bir devlet başkanı ya da siyasi liderin hayatına son verilmesidir. Suikast bir devlet istihbarat örgütü, askeri ya da gizli polis grubunun emri dolayısıyla yapılabilir.¹⁹

Antik Yunan’da tiran katli halkın ve demokrasinin yararına olduğu için hem hukuki hem de meşruiyet anlamda kabul ve onay gören bir uygulamaydı. Bir başka ifadeyle, bir tiransidenin bir tiranı öldürölmesine yasal olarak izin veriliyor ve dahası teşvik ediliyordu. Tiran katli, halkın savunma mekanizması işlevi görüyordu ve bu eylemi meşrulaştıran ve yaptırımsız kalmasını sağlayan temel gerekçe buydu. Özetle, Antik Yunan’daki tiran katli uygulamasının hem hukukilik (legalite) hem de meşruiyet (legitimacy) çerçevesine sahip olduğu söylenebilir.

¹⁷ Tiran katli konusunda başlıca şu kaynaklara müracaat edilebilir: Tiranside konusunda detaylı bilgiler için bkz. Turchetti, 2009; Brincat, 2008; Bearzot, 2007; Ford, 1985. Türkçe’de konu hakkında yazılmış tek çalışma bilebildiğimiz kadarıyla Ş. Eray Kırdım’a aittir. Bkz. Kırdım, 2020. Bu araştırmanın emek verilerek hazırlanmış takdire değer bir araştırma olduğunu burada not edelim.

¹⁸ *Regicide* sırasıyla "hükümdar" ve "katil" anlamına gelen “*regis*” ve “*cīdium*” kelimelerinin Latince köklerinden gelir.

¹⁹ Tiranside, regicide ve suikast kavramları arasındaki benzerlik ve farklılık için bkz. Turchetti, 2009; Brincat, 2008; Bearzot, 2007; Ford, 1985.

Altını önemle ve özenle çizerek ifade edelim ki, tıpkı *ostrakismos* uygulamasında olduğu gibi tiran katli uygulaması da güç ve iktidar peşinde koşan tiran adaylarının sözde demokrasiyi korumak adına yaptıkları siyasi cinayetlere dönüşmüştür. Tiranside'nin masum yüzü Antik Yunan'da pek çok demos'ta tiranlığa meyletmiş olanların öldürülmesine dair haklı bir öldürme olayı olarak kabul edilmesiydi. Karanlık yüzü ise bir tiranın gücü ve iktidarı ele geçirmek adına rakibi olarak gördüğü bir tiranın hayatına kast etmesiydi ve bu yüzden de doğrudan bir cinayet vakası olarak kabul edilebilir.

Florensa Üniversitesi öğretim üyesi Erika Bianchi bir çalışmasında *Eukrates Yasası* olarak da bilinen anti-tiran kararnamesinin bir yönüyle tiranlık kurmak isteyen kişilere karşı yürürlüğe konulmuş bir hukuksal düzenleme olduğunu not etmekte; ilave olarak sözkonusu uygulamanın Demosthenes'in yöneticiliğine karşı olan Atinalı siyasetçilerin bir sahtekârlığı ya da oyunu olduğunu yazmaktadır. Bianchi'ye göre Eukrates Yasası'nın yürürlüğe konulmasının arka planında sadece tiranlık korkusu yatmamaktadır. Ona yasanın yürürlüğe konulmasının asıl gayesi Demosthenes'in ve Areopagos Konseyi'nin iktidarını korumaya yönelik bir ayak oyunudur (Bianchi, 2005).

Antik Atina'da tiran katlini gerçekleştiren tiransideyi cezai yaptırımlardan muaf tutan, dahası tiran katliamını teşvik eden ve ödüllendiren yasalar ya da kararnameler yürürlüğe konulmuştur.²⁰ Bu konuda yürürlüğe konulan birçok yasa/kararname olmuştur.

Atinalılar, MÖ. 410 yılının Haziran ayında, Dört Yüz darbesiyle devrilen demokrasinin yeniden tesis edilmesinden hemen sonra bilinen en eski tiran öldürme yasasını (Demophantos yasası) yürürlüğe koymuşlardır. Bu yasa tüm Atinalıları Atina'da demokrasiyi yıkmaya çalışan tiranları öldürmeye davet eden bir yemin metni idi. Demophantos yasası bu yemin dilini oluştururken, Atina'nın iki ünlü tiransidesi olan Harmodios ve Aristogeiton'a özel atıfta bulundu. Halkın tıpkı Harmodios ve Aristogeiton gibi davranması ve demokrasiyi korumak için

²⁰ Antik Atina'da yürürlüğe konulan hukuki metinleri bugünkü manada “yasa” ya da “kararname” olarak adlandırmak uygun olmasa da döneme özgü şu normlar hiyerarşisini belirtmekte yarar görüyoruz. Kırdım'ın ifade ettiği üzere M.Ö. 5. yüzyılın sonundan itibaren (spesifik olarak M.Ö. 403 yılından sonra), Atinalılar kararname (*decree; psēphisma*) ve kanun (*law; nomos*) arasında keskin bir ayırım yaptılar. Kararnameler mecliste basit bir çoğunluk ile ilan edilmekteydiler. Bunlar ayrıca belirli ve tek seferlik konular üzerineydi. Örneğin, bir savaş ilanı veya bir kişiye vatandaşlık hakkı için kararnameye başvurulmaktaydı. Öte yandan yasalar, tüm Atinalıları ilgilendiren genel ve kalıcı kurallar olarak çıkarılmaktaydı. Örneğin cinayet veya hırsızlığı suç sayacak hüküm kararnameyle değil, kanunla getirilecekti. Kırdım,2020: 114.

yemin etmesi istendi ve tiran katli yürürlüğe konulan yasa metni içerisinde açık ifadelerle teşvik edildi.

M.Ö. 410 yılında yürürlüğe konulan Demophantos yasasında şu ifadeye yer verildi:

“Herhangi biri Atina’daki demokrasiyi ortadan kaldırır ya da kaldırılmasından sonra bir kamu görevini üstlenirse, halkın düşmanı olacak ve katili cezasız kalacaktır.”

ἐάν τις τῶν τυραννῶν ἐπανιστῶνται [ἐπὶ τυραννίδι] ἢ συγκαθιστῆ τῆν
τυραννίδα, ἄτιμον εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ γένος

Demophantos yasası ya da kararnamesinin yazılı olduğu dikili taş kayıptır, ancak metnin tamamı Andocides’in *On the Mysteries* adını taşıyan eserinde yer almaktadır.²¹

Demophantos yasasında tiranlık peşinde koşan kişinin hem canına kast edilerek öldürülmesi, hem de malına ve mülküne el konulması çok açık ifadelerle yer almıştır. Söz konusu yasada *“Tüm Atinalılar, böyle bir adamı öldürmek için kabileler (“tribes”) ve yerel yönetimler tarafından kurban adanarak yemin etmelidirler”* yazılıdır. Yemin metni yasa içerisinde şu şekilde yer almıştır (Kırdım, 2020:117):

“Eğer gücüm yeterse, sözüm ve eylemimle, oylarım ve ellerimle, Atina’daki demokrasiyi kim ortadan kaldırır, kaldırılmasından sonra herhangi bir kamu görevini üstlenir, tiran olmaya çalışır veya tiranlık kurulması için yardımcı olursa, onu öldüreceğim. Ve eğer birileri böyle birini öldürürse, öldüreni hem tanrıların hem de ruhların gözünde kirlenmemiş olarak kabul edeceğim, çünkü o, Atinalıların bir düşmanını öldürmüştür. Öldürülen kişinin [tiranın] tüm mallarını satıp yarısını da katile vereceğim. Eğer biri böyle bir adamı öldürdükten sonra veya

²¹ Andocides. *On the Mysteries*, Minor Attic Orators in two volumes 1, Antiphon Andocides, with an English translation by K. J. Maidment, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1968.

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0018%3Aspeech%3D1>

Metin tercümesi Ş. Eray Kırdım tarafından yapılmıştır. Bkz.Kırdım, Ş. E. (2020). “Katiller Demokrasiyi Savunurken: Antik Yunan’da Tiran Katli Olgusunun Hukuki Dayanakları”, Hacettepe HFD, 10(1), 2020, 108-149.

öldürmeye çalışırken hayatını kaybederse, Harmodius ve Aristogeiton ve onların soyundan gelenlere yapıldığı gibi, hem onun hem de çocuklarının bakımını üstleneceğim.”

Tiran katli üzerine bir yemin metnini içeren bu yasadan başka Atina'nın üç farklı demos'unda üç ayrı tiran öldürme yasası daha yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan ilki *Eretrians yasası* olarak bilinir. M.Ö. 342 yılında II. Philip, Makedon yanlısı rejimleri desteklemek amacıyla Euboea (Eğriboz) adasındaki önde gelen iki yerleşim yeri olan Eretria ve Oreos'a büyük çaplı askeri seferler yapıp, buradaki demokrasileri yıkarak yerine tiranlıklar kurmaya kalkışmıştır II. Philip'in Euboea'daki varlığı, Atina'nın güvenliğini için bir tehdit oluşturduğundan Eretrianlar, Makedonya yanlısı bu tiranlığın yıkılmasına yönelik bir yasa yürürlüğe koymuşlardır.²² MÖ. 341'de onaylanan bu yasa metninden kısa bir alıntı yapılabilir.²³

“Tiran, çocukları ve her kim tiranlığa teşebbüs ederse, tüm haklarından mahrum olacaktır. Her kim tiranın grubundan birini ya da tiranı öldürürse, eğer öldüren bir vatandaş ise, [...] sunağın yakınına onun bronz heykeli dikilecektir. Ayrıca polis'in düzenlediği tüm festivallerde önlerde bir koltuk sahibi olacak ve yaşadığı süre boyunca bakımı halk tarafından üstlenilecektir. Eğer tiranın ya da oligarşi liderinin katili ölürse, katilin çocuklarına, erkek olmaları durumunda, her birine yasal yaşa geldiklerinde yasada yazılı olan ödül verilecektir. Ve kız olmaları durumunda, her biri on dört yaşına geldiğinde çeyiz olarak bin drahmi alacaktır.” (Kırdım, 2020:119-20)

Tiran katlini teşvik eden, tiransideleri ise cezadan muaf tutan bir diğer yasa Eukrates yasasıdır. *Eukrates yasası*, 336 baharında, II. Philip'in Chaironeia savaşında mağlup edilmesinden yaklaşık iki yıl sonra ilan edilmiştir. MÖ. 338'de Makedonya Kralı II. Philip ve oğlu İskender, Yunanistan'ın merkezindeki Chaironeia'da bir savaşta Atinalıları ve diğer Yunan devletlerini yendi. Ertesi yıl (MÖ. 337/6) Atinalılar, Atina'nın demokrasilerinin geleceğine ilişkin belirsizliğini yansıtan tiranlığa karşı bir yasa çıkardılar. Atinalılar güç elde etmek isteyen

²² Ş.E. Kırdım şu açıklamayı yapmaktadır: “*Eretria anti-tiran yasası, iki farklı zamanda iki farklı araştırmacının çalışmaları sonucu ortaya çıkarılmıştır ve bugün antik yasanın sadece birkaç satırının kayıp olduğu düşünülmektedir. Baumeister, 1854 yılında Eretria'nun yirmi kilometre doğusunda olan Aliveri'de anti-tiran yasanın yazılı olduğu dikili taşın bir parçasını bulmuştur. Yüz yıl kadar sonra, 1958'de Knoepfler de antik Eretria yasanının yazılı olduğu bir dikili taş bulmuş ve kendi bulduğu parça ile Baumeister'in daha önce bulduğu parçanın aslında aynı metne ait olduğunu anlamıştır*”. (Kırdım, 2020:121).

²³ Metnin tamamı çalışmamızın sonunda ekler kısmında sunulmaktadır.

kişilerle işbirliğini yasaklayan ve tiranı öldürmekle suçlanan herkesin beraatını isteyen bir Atina yasası yürürlüğe koydular. Tiran katlinden kişilerin cezaya çarptırılmasını muaf tutan bu yasa önerisinde bulunan kişi Eukrates idi. Bu önerge Phrynichos arkonunda oylamaya sunuldu. Kanun, Boule (senato) ve ekklesia (meclis) girişlerine büyük bir mermer sütunu üzerine konulmuştur. Tiranlığa karşı bu Atina yasası mermer üzerine kazınmıştır. MÖ. 337 yılına ait olan bu yazıt Agora Müzesi'nde korunmaktadır.²⁴

Eukrates yasası ya da kararnamesinin tamamı bu çalışmanın Ekler bölümünde yer almaktadır. Sözkonusu metinden sadece kısa bir alıntı yapalım:

“... her hangi biri tiranlık için Demos'a karşı ayaklanırsa veya tiranlığın kurulmasına katılırsa veya Atinalıların Demos'unu veya Atina'daki demokrasiyi devirirse, kim olursa olsun bunlardan herhangi birini yapanı öldürürse suçsuz olacaktır. ... hem kendisi hem de soyu medeni haklardan mahrum edilecek ve mallarına el konulacak ve Tanrıça'ya ondalık bir pay verilecek.”²⁵

Üçüncü tiranside Troya yasasıdır ve MÖ. 280'de yürürlüğe konulduğu tahmin edilmektedir. Troya yasası büyük olasılıkla Seleukos'un Kouroupedion Savaşı'nda Lysimachos'u yenmesinden ve sonuç olarak Küçük Asya'nın büyük bir bölümünün kontrolünü ele geçirmesinden kısa bir süre sonra ilan edilmiştir. Metnin tamamı bu çalışma sonunda yer almaktadır. Metinden kısa bir alıntı yapalım:

1) Her kim bir tiranı, bir oligarşi liderini veya demokrasiyi yıkan birini öldürürse, eğer bunu yapan kişi bir vatandaş ise, ya hemen o gün ya da bir gün sonra, [yaklaşık 33 kilogram ağırlığında olan] bir talent gümüş alacak ve dēmos onun bronz bir heykelini dikecektir.

(4) Eğer askerlerden biri bir tiranı, oligarşi liderini ya da demokrasiyi yıkan birini öldürür ve ardından şehirde demokrasiyi kurarsa, bu kişi yaptıkları nedeniyle cezalandırılmayacak ve şehirden bir talent gümüş alacaktır.” (Kırdım, 2020:134)

²⁴ American School of Classical Studies.

http://www.agathe.gr/democracy/practice_of_ostracism.html

²⁵ Law against tyranny (İngilizce'den Türkçe'ye tercüme eden: Coşkun Can Aktan)

http://www.agathe.gr/democracy/marble_stele.html

1.Tiran Katlinin Haklılaştırılması ve Meşruiyeti

Tiran katli Antik Çağ'dan günümüze birçok tanınmış düşünür tarafından halkın zulümden kurtulmasına ve özgürleşmesine yapacağı katkı dolayısıyla meşru ve etik bir eylem olarak kabul edilmiş ve desteklenmiştir.²⁶ Tiran katli konusu Antik Çağ'da Romalı hukukçu Ciceron, Ortaçağ'da Salisburyli John, Thomas Aquinas ve Juan de Mariana gibi birçok din adamı tarafından da desteklenmiştir.

Salisburyli John (John of Salisbury ya da Johannes Parvus) (1120 -1180) olarak bilinen İngiliz din adamı tiranlığa karşı keskin görüşleri ile tanınan bir düşünürdür. Salisburyli John'a göre bir kişi ev ve ailesinde zorba (tiran) olabileceği gibi; dini ya da siyasi makam ve görevleri dolayısıyla da tiran olabilir. Yozlaşmış din adamları ve devlet yöneticileri eğer işi aşırı derecede zorbalığa götürürlerse tiran olarak kabul edilirler. Salisburyli John'a göre tiranlık peşinde koşan ve halkına zulüm eden bir tiranın katli vaciptir (Ağaoğulları, 2011:251-52.; Takashi, 2021; Rouse and Rouse, 1967).

Thomas Aquinas (1225-1274)“*tüm toplumun refahı için gerekliyse, bir suçluyu öldürmek caizdir.*”²⁷ “*Hatta bir tiranı öldürerek ülkesini özgürleştiren birisi övülebilir ve ödüllendirilebilir.*”²⁸ ifadeleri ile tiran katlini haklı ve meşru gören düşünürlerin başında gelir.²⁹ Yine ortaçağda İskoç tarihçi ve hümanist düşünür George Buchanan (1506-1582) kraliyet gaspına karşı direniş ideolojisi konusunda etkili yazılar kaleme aldı; tiranside ve regiside'yi haklılaştıran görüşleri İskoç Reformu sırasında geniş çapta kabul gördü (Burns, 1951; Dzelzainis, 2009). Peder Mariana olarak da bilinen İspanyol Cizvit papazı ve tarihçi Juan de Mariana (1536-1624) da tiran katliamını savunan bir başka din adamı idi. Juan de Mariana aynı zamanda 16. Yüzyılda mutlak monarşiye karşı mücadele vermek amacıyla kurulan ve *Monarkomaklar* olarak bilinen bir grubun da üyesiydi (Jinno, 2021).

²⁶ Tiran katlinin meşruiyeti ve etik yönden haklılaştırılması konusunda şu çalışmalara bakılabilir: Day, 1940; Jinno, 2021; Nederman, 1988; Wyllie, 2018; Reid, 2020. 16. Yüzyılda tiran katlini ve baskıya karşı direnme hakkını destekleyen düşünürlerin görüşlerinin güzel bir özeti için bkz. Göze, 2011.

²⁷ Orijinal metin: “*It is permissible to kill a criminal if this is necessary for the welfare of the whole community.*” Bkz. Wingfield, 1998: 296.

²⁸ Orijinal metin: “*One may even be "praised and rewarded" for being the "one who liberates his country by killing a tyrant."* Bkz. Wingfield, 1998: 287. Orijinal kaynak: St. Thomas Aquinas, Commentary On The Sentences Of Peter Lombard (H,D.44, Qu. 2) (1256), Quoted In Aquinas, Supra Note 37, At 65, N. 8.

²⁹ Ayrıntılı bir araştırma için bkz. Wyllie, 2018; Reid, 2020.

Özgürlük felsefesinin en önemli kalemlerinden biri olarak kabul edilen John Stuart Mill de “*Tiran katli... yüce bir erdemdir.*” (*Tyrannicide ... an act of exalted virtue.*) (Mill, 2009:18) diyerek eylemin etik açıdan doğru olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan ABD’nin kurucu önderlerinden John Adams “*Bir ulusun zorunlu durumlarda bir tiranı öldürme hakkında, bir hırsız asmak ya da bir pire öldürmekte olduğu gibi şüphe edilemez. Ancak halk, zorbalığa karşı her noktada korunan bir anayasa oluşturup destekleyecek bir akla, ruha ve dürüstlüğe sahip olmadıkça, bir tiranı öldürmek yalnızca daha kötüsüne yol açar.*”³⁰ sözleriyle tiran katliamına desteğini ifade etmiştir.

Hemen belirtelim ki, 16. Yüzyılda kendi halkına zulüm yapan mutlak monarkların ve tiranların katlini haklı gören ve bu uğurda mücadele eden bir fikir organizasyonu olarak monarkomakların eserlerini de titizlikle incelemek gerekir. Monarkomaklar³¹ kısaca “*mutlak monarklara karşı savaşanlar*” anlamına gelir. Monarkomakların üyeleri arasında Kalvinist düşünürler ve hukukçular vardı. François Hotman (1524-1590), Théodore de Bèze (1519-1605), Simon Goulart (1543-1628), Nicolas Barnaud (1538-1604), Hubert Languet (1518-1581), George Buchanan (1506-1582) ve Juan de Mariana (1536–1624) bu grubun başlıca üyeleriydi.³²

³⁰ Orijinal metin: “*The right of a nation to kill a tyrant, in cases of necessity, can no more be doubted, than that to hang a robber, or kill a flea. But killing one tyrant only makes way for a worse, unless the people have sense, spirit, and honesty enough to establish and support a constitution guarded at all points against tyranny;*” bkz. John Adams, “Defence of the Constitutions of Government of the United States” 1787 Works 6:130--31, 206—8
<https://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch18s17.html>

³¹ Terim aslen 1600 yılında William Barclay (1548-1608) tarafından eski Yunanca (monarchos - "hükümdar, tek hükümdar") ve ("makhomai" - "kavgatmak") anlamına gelen kelimelerinden türetilmiştir

³² Monarkomoklar konusunda bkz. Dunning, 1904.

IV. SONSÖZ: AÇ GÖZLÜ KURLARDAN NASIL KURTULACAĞIZ?

“Siyasi bir toplum kendilerine bir baş ya da başlar atayabilirler, eğer başlarındaki yöneticiler açgözlü kurlar olurlarsa, o takdirde millet çaresiz değildir; hem direnebilir, hem de sahip olduğu gücü devrettikleri yöneticileri cezalandırabilirler.” ³³

Samuel Rutherford

“... ancak sürekli aynı amaca yönelik, uzun bir yolsuzluklar ve zorbalıklar silsilesi, ulusu, mutlak bir despotizme sürüklemek niyetini açığa vurursa, o zaman böyle bir yönetimi yıkmak ve gelecekteki güvenlikleri için yeni koruyucular seçmek, o ulusun hakkı ve görevidir.” ³⁴

ABD Bağımsızlık Bildirisi, 4 Temmuz 1776

Gerçek olan şudur ki, 2500 yıllık tarihsel geçmişi olan demokrasi yerkürede insan yerleşimlerinin bulunduğu her yerde hala sorunludur ve ideal demokrasi uygulaması hala tesis edilememiştir. Tiranlık, despotizm, zorbalık gibi rejimlerin tarihin karanlık sayfalarında kaldığını kim söyleyebilir ki? Otoriter ya da totaliter rejimler sayfasının kapandığını kim iddia edebilir ki? Otokrasinin ve diktatörlüğün tamamen ortadan kalktığını ifade etmek kimi inandırabilir ki? Tiranlık³⁵ kılık değiştirmiş, güya millet iradesi ile seçilmiş kariyer siyasetçilerinin bedenlerinde kişiselleşerek (personification) otokratik liderliğe dönüşmüştür. Günümüzde birçok seçime dayalı demokrasilerde seçimi kazanan lider ve

³³ Orijinal metin: “*A political society, as by nature’s instinct they may appoint a head, or heads, to themselves, so also if their head, or heads, become ravenous wolves, the God of nature hath not left a perfect society remediless; but they may both resist, and punish the head, or heads, to whom they gave all the power that they have, for their good, not for their destruction.*” Rutherford, S. 1644. (1990) *Lex, Rex, or, The Law And The Prince: A Dispute For The Just Prerogative Of King And People*. Edinburgh: Robert Ogle and Oliver & Boyd.

<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A57975.0001.001?view=toc>

³⁴ Orijinal metin: “*But when a long train of abuses and usurpations, pursuing invariably the same Object evinces a design to reduce them under absolute Despotism, it is their right, it is their duty, to throw off such Government, and to provide new Guards for their future security.*”

Bkz.

<https://uscode.house.gov/download/annualhistoricalarchives/pdf/OrganicLaws2006/decind.pdf>

³⁵ Tiranlığın yaygın olarak kabul edilen çağdaş anlamı, kamu gücünün zalimce uygulanmasıdır ve bir tiran, baskıcı ya da zalim hükümdar olarak tanımlanır. Tiranlık, kamu gücünün bir gruba yukarıdan yönlendirilen bir baskı aracı olarak kullanıldığı ve devlet gücünün sistematik olarak vatandaşlarının insan haklarını ihlal etmek için kullanıldığı bir siyasi sistemi ifade eder. (Walzer 1977:30).

partisinin hâkimiyeti; lider despotizmi ve onun etrafındaki oligarşik zümrenin tahakkümü söz konusudur. Askeri diktatörlük rejimleri belki eski gücü ve etkisini kaybetmiş olsa da modern seçime dayalı demokrasilerde “*tek adam rejimi*” ya da “*seçilmiş krallar*”ın hegemonyası varlığını sürdürmektedir. Özetle, bugün dünyanın hemen her bölgesinde birçok ülkede demokratikleşme dalgaları yerini otoriterleşme (authoritarianism) ya da otokratikleşme (autocratization) eğilimlerine bırakmıştır. İçinde yaşadığımız 21. Yüzyılda demokratikleşme dalgalarının otokratikleşme ile kesintiye uğraması vahim bir gelişmedir.

Modern demokrasilerde yönetimi elinde bulunduran despot ya da zorba yöneticilerin seçimle işbaşına gelmiş olmaları sorunun çözümünü fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Seçim demokrasinin ana unsuru olarak kabul edildiği için tiranlığın sona ermesi halkın ya da milletin bir sonraki seçimlerdeki tercihine kalmaktadır. İktidarda bulunan siyasi lider ve siyasi parti yönetiminde olmasının avantajlarını en ileri biçimde istismar ve suiistimal etmek suretiyle makyavelist politikalar yürürlüğe koymakta ve muhalefetin seçilme şansını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Din-diyamet, eğitim, polis, asker, istihbarat, maliye, yargı, medya gibi kurumlar ele geçirilerek iktidarın devamına hizmet edecek şekilde kullanılmaktadır. *Siyasi gasp (political usurpation)* olarak adlandırabileceğimiz bu eğilim despotizm ya da tiranlıktan kurtulmaya imkân tanımamaktadır. Öte yandan, siyasal arz cephesindeki bu makyavelist strateji ve taktiklerin yanlış ve tehlikeli olduğunu anlayacak ve idrak edecek bir millet iradesinin bulunmaması (irrasyonallite) demokrasilerin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmasını çok daha zorlaştırmaktadır. Fasit daire tekrarlanan seçimlerle devam etmekte, sonuçta adına ister “*demokratik despotizm*” isterse “*otokratik demokrasi*” denilsin fark etmez, kötü ve keyfi yönetim varlığını devam ettirmektedir.

Bugün modern demokrasilerde bir virüs gibi yayılmış ve yayılmakta olan bu baş belası tiranlardan kurtulmanın yolu onların tekrar tekrar seçilmelerine imkân sağlayan sisteme son vermekten geçmektedir. Bir siyasi liderin, devlet ya da hükümet başkanının aynı makamda, aynı mekânda uzun süre görevde kalmasını engelleyecek kesin bir anayasal kuralın oluşturulması gereklidir. Antik Atina’da olduğu gibi seçimle işbaşına gelmiş olan siyasi liderlerin siyasi sürgün cezasına çarptırılması gibi bir uygulamanın günümüzde kabul edilebilecek bir mantığı söz konusu değildir. Bunun yerine kariyer siyasetçilerinin tamamının (seçilmiş devlet/hükümet başkanı, siyasi parti başkanları, seçilmiş temsilciler vs.) belirli bir süre ve/veya dönem sonunda siyasi hayatlarının otomatik olarak sona ermesini sağlayacak bir anayasal kuralın yürürlüğe konulması elzem bir reformdur. “*Modern ostrasizm*” olarak adlandırabileceğimiz görev süresi sınırlaması ya da dönem sınırlaması (term limit) uygulamasına dönük bir anayasal reformun

modern demokrasileri tek adam rejimlerinden (tiranlık, despotizm, zorbalık, otokrasi, otoriterizm vs.) kurtaracak yegâne çözüm olduğuna inanıyoruz.³⁶

Antik Atina'da uygulama alanı bulan ostrasizm, bugün modern demokrasilerdeki otokratik liderliğin (tiranlığın) sona erdirilmesinde bize ufuk verecek bir fikirdir. 2500 yıl öncesinde Eski Yunan şehir devletlerindeki ostrasizm ya da ostrakismos uygulamasından bugün modern demokrasilerin alacağı dersler ve mesajlar bulunmaktadır. Mesele, bugün için elbette siyasi liderleri sürgüne göndermek (ostrasizm) ya da halka zulüm ederek binlerin hayatını yok eden modern tiranlara yönelik siyasi katliam ya da siyasi cinayetleri (*tyrannicide*) yasal ya da meşru kabul etmek değildir. Mesele, ömür boyu kariyer siyasetçiliğine soyunmuş, makyavelist yöntemlerle tek adam rejimini ihdas etmiş olan yöneticileri siyasetten kovmak ve onlardan kurtulmaktır.

Bugün modern demokrasilerde seçilmiş tiranlardan ya da krallardan kurtulmanın meşru ve hukuki yolu görev süresi sınırlaması (rotasyon) olmalıdır. Seçilmiş ve önemli makamlara atanmış olan liderlerin, temsilcilerin ve yöneticilerin görevde kalma süresinin anayasal kurallara sıkı sıkıya bağlanarak sınırlandırılması elzem bir reformdur. Modern ostrasizmden bizim anlamamız gereken bu olmalıdır. Antik Yunan'daki siyasi sürgün uygulamasının bugünkü karşılığı görev süresi sınırlamasıdır. Antik Yunan'da siyasi cinayetlerin yasalarla desteklenmesi ve kabul edilmesinin bugünkü medeni dünyada hukuk sistemi içerisinde bir karşılığı ve kabul edilebilirliği asla sözkonusu değildir. Siyasi katliam ya da siyasi cinayetlerin günümüz demokrasileri açısından karşılığı demokratik despotizme yönelik mücadelenin haklı ve meşru olarak kabul edilmesidir.

John Locke'a ve anayasacılık felsefesine ilham kaynağı olan ve özgürlük felsefesinin anıtsal eserlerinden birisi olarak kabul edilen *Lex, Rex*'i kaleme almış olan İskoçya'lı papaz Samuel Rutherford'ın gayet veciz bir şekilde ifade ettiği üzere eğer yöneticiler açgözlü kurtlar olurlarsa o zaman halkın onları kovmak hakkı doğmuş olur.

³⁶ Görev süresi sınırlaması konusunda şu editoryal çalışmamıza müracaat edilebilir: Aktan ve Ekinci, 2021.

EKLER:

Ek-1: Antik Atina Dönemine Ait Muhtelif Osraka(n)lardan Örnekler

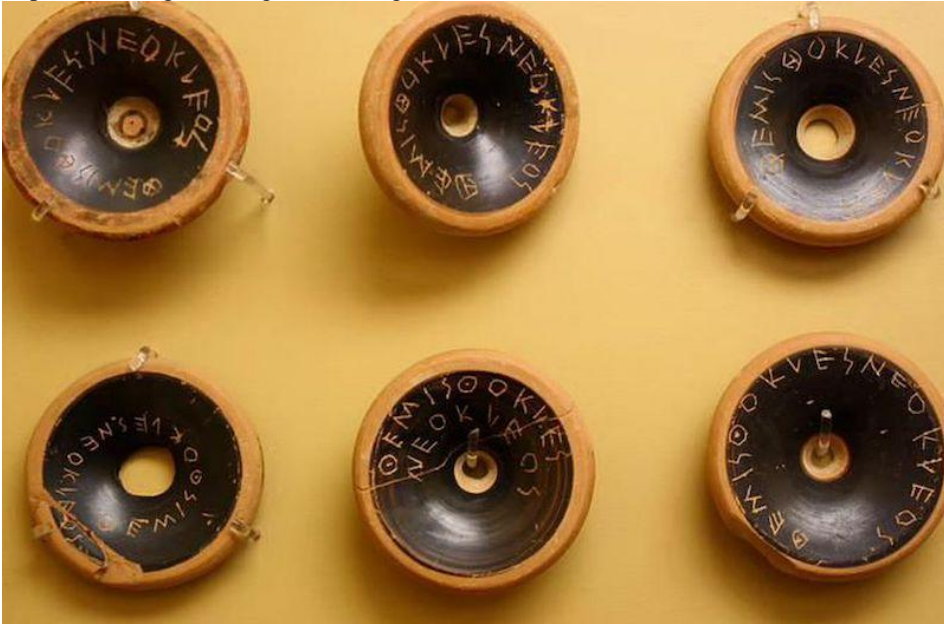
Atina devlet adamı Kimon'un adının yazılı olduğu bir ostrakon.
Ostrakon üzerinde Miltiades'in Oğlu Kimon yazılı (MÖ 486-461)
Kaynak: Agora of Athens Museum
<https://ancient-greece.org/museum/agora.html>

Hipokrat oğlu Megakles'in adının yazılı olduğu bir ostrakon (MÖ. 487)

Kaynak: Agora of Athens Museum

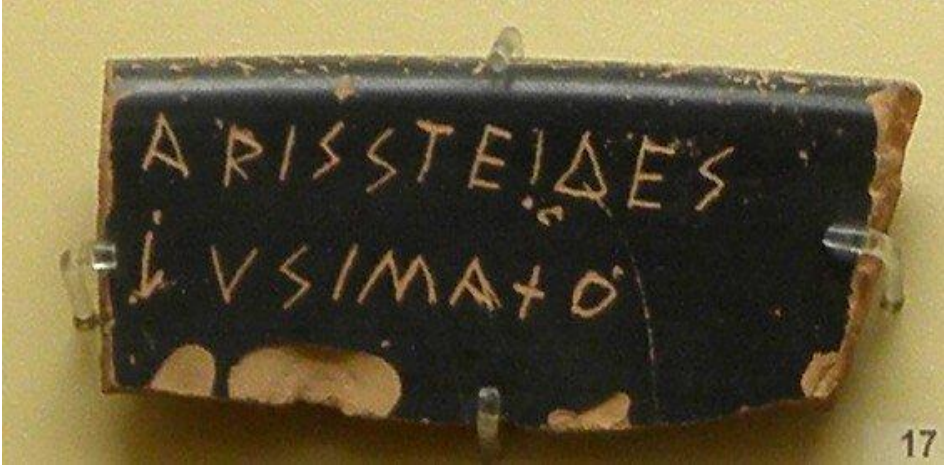
<https://ancient-greece.org/museum/agora.html>

Themistocles'in adının yazılı olduğu bir ostrakonlar, MÖ 482,

Kaynak: Agora of Athens Museum

<https://ancient-greece.org/museum/agora.html>

Lysimachos'un oğlu Aristeides'in adının yazılı olduğu bir ostrakon (MÖ 482).
Kaynak: Agora of Athens Museum
<https://ancient-greece.org/museum/agora.html>

Perikles'in adının yazılı olduğu bir ostrakon
Kaynak: Agora of Athens Museum
<https://ancient-greece.org/museum/agora.html>

Ek-2: Antik Atina Dönemine Ait Tiranside (Tiran Katli) Yasaları

Demophantos Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

Herhangi biri Atina'daki demokrasiyi ortadan kaldırır ya da kaldırılmasından sonra bir kamu görevini üstlenirse, halkın düşmanı olacak ve katili cezasız kalacaktır; bu kişinin mülküne el konulacak ve onda bir kısmı tanrıçaya sunulacaktır.

Böyle bir adamı öldüren veya öldürülmesini planlamaya yardım eden, kirlenmemiş ve herhangi bir günah işlememiş sayılacaktır. Tüm Atinalılar, böyle bir adamı öldürmek için kabileler ("tribes") ve yerel yönetimler tarafından kurban adanarak yemin etmelidirler. Yemin şu şekilde olacaktır: Eğer gücüm yeterse, sözüüm ve eylemimle, oylarım ve ellerimle, Atina'daki demokrasiyi kim ortadan kaldırır; kaldırılmasından sonra herhangi bir kamu görevini üstlenir, tiran olmaya çalışır veya tiranlık kurulması için yardımcı olursa, onu öldüreceğim. Ve eğer birileri böyle birini öldürürse, öldüreni hem tanrılarının hem de ruhların gözündeki kirlenmemiş olarak kabul edeceğim, çünkü o, Atinalıların bir düşmanını öldürmüştür. Öldürülen kişinin [tiranın] tüm mallarını satın yarısını da katile vereceğim. Eğer biri böyle bir adamı öldürdükten sonra veya öldürmeye çalışırken hayatını kaybederse, Harmodius ve Aristogeiton ve onların soyundan gelenlere yapıldığı gibi, hem onun hem de çocuklarının bakımını üstleneceğim.

Kaynak: Andocides. On the Mysteries, Minor Attic Orators in two volumes 1, Antiphon Andocides, with an English translation by K. J. Maidment, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1968.

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0018%3Aspeech%3D1/> / Metin Tercümesi Ş. Eray Kırdım tarafından yapılmıştır. Bkz.Kırdım, 2020.

Eretria Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

[...] Tiran, çocukları ve her kim tiranlığa teşebbüs ederse, tüm haklarından mahrum olacaktır. Her kim tiranın grubundan birini ya da tiranı öldürürse, eğer öldüren bir vatandaş ise, [...] sunağın yakınına onun bronz heykeli dikilecektir. Ayrıca polis'in düzenlediği tüm festivallerde önlerde bir koltuk sahibi olacak ve yaşadığı süre boyunca bakımı halk tarafından üstlenilecektir. Eğer tiranın ya da oligarşi liderinin katili ölürse, katilin çocuklarına, erkek olmaları durumunda, her birine yasal yaşa geldiklerinde yasada yazılı olan ödül verilecektir. Ve kız olmaları durumunda, her biri on dört yaşına geldiğinde çeyiz olarak bin drahmi alacaktır. (*)

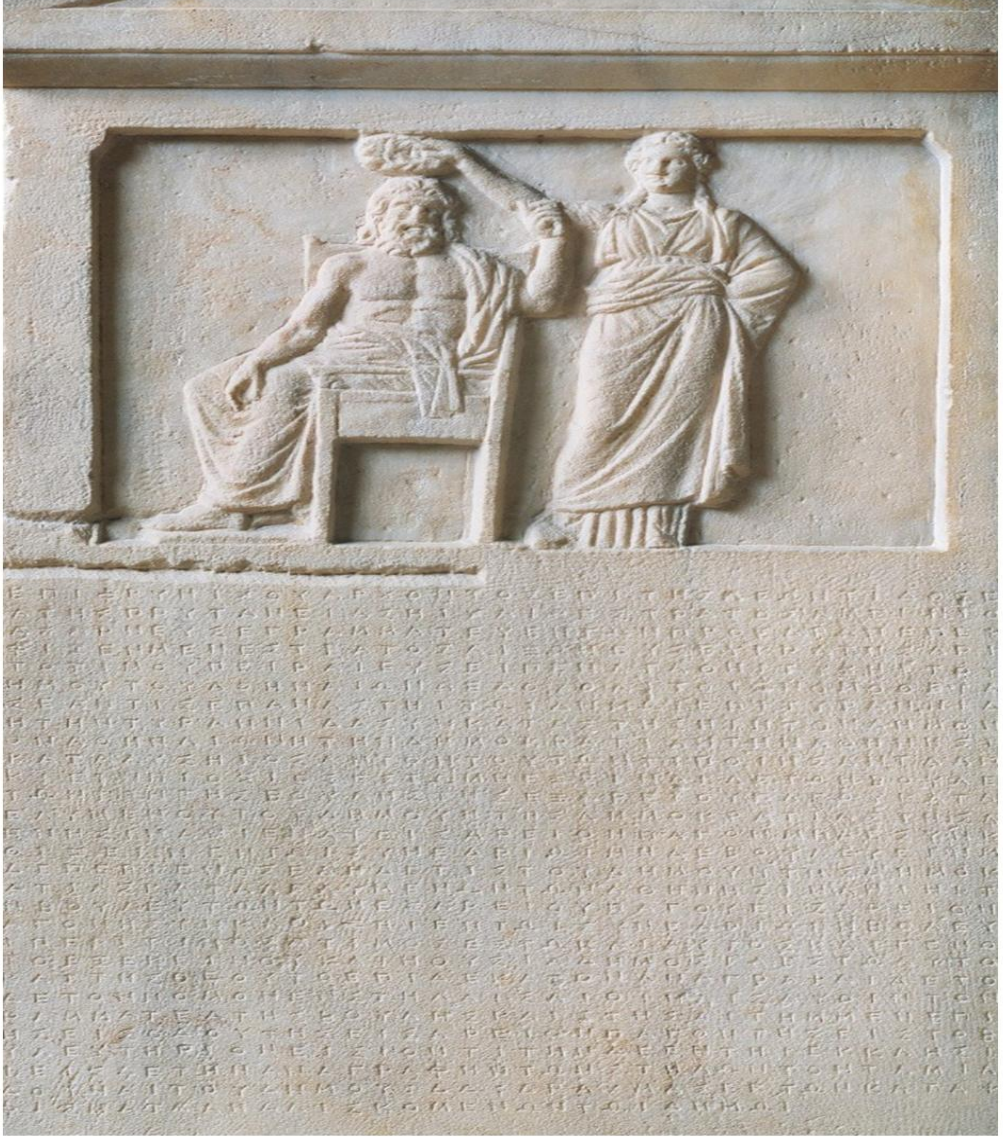
[...] Eğer biri onu ya da onun bir aile üyesini öldürürse, elleri kirlenmemiş olacaktır ve dikili taşta yazan ödülleri alacaktır. Ve bir kişinin bu önlemlere aykırı konuşması veya davranması durumunda, rahipler ve rahibeler Dionysia ve Artemisia [festivallerinde] bunları lanetleyeceklerdir ki, eşleri oğullarını taşımaları ve sürüleri ve toprakları bereketlenmesin. Eğer olur da bir erkek çocukları dünyaya gelirse, bunun onun kendi soyundan bir çocuk olmadığı kabul edilecektir; ayrıca hepsi beraber tüm hane harap olacaktır. Eğer birisi -bir yönetici veya vatandaş olsun- bütün Eretrialıların çoğunluğu tarafından atanan bir konsey veya [hükümet binası olan] prytaneia dışında bir rejimin kurulması konusunda bir taslak hazırlar, oylamaya sunar veya bu yönde bir oy kullanırsa; ve eğer birisi bir tiranlık veya oligarşi kurar ve güç kullanırsa, tüm vatandaşlar önceden bir emir olmaksızın savaşmak için kendilerinin vazifeli olduğunu kabul ederek derhal dēmos'a yardım etmeli ve meclis ile prytaneia'nın toplanmasını önleyecek olanlara karşı savaşa katılmalıdır. (**)

(*) Baumeister tarafından bulunan metnin tercümesi.

(**) Knoepfler tarafından bulunan metnin tercümesi.

Kaynak: Teegarden, D. 2020. Death to Tyrants!: Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny, Princeton University Press, Princeton, 2013. s. 61,63. Metnin tercümesi Ş. Eray Kırdım tarafından yapılmıştır. Bkz.Kırdım, 2020.

Eukrates Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

Kaynak: Law against tyranny
http://www.agathe.gr/democracy/marble_stele.html

Eukrates Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

- Ἐπὶ Φρυγίχου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς Λεωντίδος ἐν-
άτης πρυτανείας ἦι Χαιρέστρατος Ἀμεινίου
Ἀχαρνεὺς ἐγραμμάτευεν· τῶν προέδρων ἐπεψή-
φιζεν Μενέστρατος Αἰξωνεὺς· Εὐκράτης Ἀρισ-
5 τοτίμου Πειραιεὺς εἶπεν· ἀγαθῆι τύχῃ τοῦ δ-
ήμου τοῦ Ἀθηναίων· δεδόχθαι τοῖς νομοθέται-
ς· ἐάν τις ἐπαναστῆι τῶι δήμῳ ἐπὶ τυραννίδι
ἢ τὴν τυραννίδα συνκαταστήσῃ ἢ τὸν δῆμον τ-
ὸν Ἀθηναίων ἢ τὴν δημοκρατίαν τὴν Ἀθήνησιν
10 καταλύσῃ, ὅς ἂν τὸν τούτων τι ποιήσαντα ἀπο-
κτείνῃ ὅσιος ἔστω· μὴ ἐξεῖναι δὲ τῶν βουλευ-
τῶν τῶν τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου καταλ-
ελυμένου τοῦ δήμου ἢ τῆς δημοκρατίας τῆς Ἀθ-
ήνησιν ἀνιέναι εἰς Ἀρείον Πάγον μηδὲ συνκα-
15 θίζειν ἐν τῶι συνεδρίῳ μηδὲ βουλευεῖν μη-
δὲ περὶ ἑνός· ἐάν δέ τις τοῦ δήμου ἢ τῆς δημοκρ-
ατίας καταλελυμένων τῶν Ἀθήνησιν ἀνίηι τῶ-
ν βουλευτῶν τῶν ἐξ Ἀρείου Πάγου εἰς Ἀρείον Π-
άγον ἢ συναθίζῃ ἐν τῶι συνεδρίῳ ἢ βουλευῆ-
20 ι περὶ τινος ἄτιμος ἔστω καὶ αὐτὸς καὶ γένος
τὸ ἐξ ἐκείνου καὶ ἡ οὐσία δημοσία ἔστω αὐτοῦ
καὶ τῆς θεοῦ τὸ ἐπιδέκατον· ἀναγράψαι δὲ τόν-
δε τὸν νόμον ἐν στήλαις λιθίναις δυοῖν τὸν γ-
ραμματέα τῆς βουλῆς καὶ στήσαι τὴν μὲν ἐπὶ τ-
25 ῆς εἰσόδου τῆς εἰς Ἀρείον Πάγον τῆς εἰς τὸ βο-
ουλευτήριον εἰσιόντι, τὴν δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ-
ι· εἰς δὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν στήλων τὸν ταμίαν
δοῦναι τοῦ δήμου· ΔΔ· δραχμὰς ἐκ τῶν κατὰ ψη-
φίσματα ἀναλισκομένων τῶι δήμῳ. *vacat*³.

Kaynak: Bianchi, E. 2005. "The Law Of Eukrates (336 B.C.): A «Democratic Trick»?" *Studia Historica*, Universidad de Salamanca, 23, pp.313-30.

TİRANLIĞA KARŞI YASA METNİ³⁷ Law against Tyranny

In the archonship of Phrynichos, in the ninth prytany of Leontis for which Chairestratos, son of Ameinias, of Acharnai, was secretary; Menestratos of Aixone, of the proedroi, put the question to a vote; Eukrates, son of Aristodimos, of Peiraeus, made the motion; with Good Fortune of the Demos of the Athenians, be it resolved by the Nomothetai [lawgivers]: If anyone should rise up against the Demos for tyranny or join in establishing the tyranny or overthrow the Demos of the Athenians or the democracy in Athens, whoever kills him who does any of these things shall be blameless. It shall not be permitted for anyone of the Councillors of the Council from the Areopagos [Supreme Court] - if the Demos or the democracy in Athens having been overthrown - to go up into the Areopagos or sit in the Council or deliberate about anything. If anyone of the Councillors of the Areopagos - the Demos or the democracy in Athens having been overthrown - goes up into the Areopagos or sits in the Council or deliberates about anything, both he and his progeny shall be deprived of civil rights and his substance shall be confiscated and a tenth given to the Goddess. The secretary of the Council shall inscribe this law on two stelai of stone and set one of them by the entrance into the Areopagos, that entrance, namely, near where one goes into the Bouleuterion, and the other in the Ekklesia. For the inscribing of the stelai the treasurer of the Demos shall give 20 drachmas from the moneys expendable by the Demos according to decrees.

Kaynak: Law against tyranny

http://www.agathe.gr/democracy/marble_stele.html

³⁷ 3 Mayıs 1952'de Amerikan Klasik Araştırmalar Okulu (American School of Classical Studies) Atina Agorası'nda yaptığı kazılarda mermer üzerine yazılı Tiranlığa Karşı Yasa'yı gün ışığına çıkardı. Bu yasa MÖ. 337/6'da Phrynichos'un arkonluğu sırasında Peiraieus'lu Eukrates tarafından önerildi ve nomothetai tarafından onaylandı.

Arşiv Numarası: 2008.19.0002. Title: Law against Tyranny with a relief of Democracy crowning Demos (the people of Athens), 337/6 B.C.

References: Publication: AgoraPicBk 4 (1960) Image: 2007.01.0967 (LCT-148) Object: I 6524

Kaynak: Kaynak: Law against tyranny

http://www.agathe.gr/democracy/marble_stele.html

Eukrates Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

“Phrynichos'un Arkonluğunda Ameinias oğlu Chairestratos'un sekreter olduğu Leontis'in dokuzuncu prytany'sinde; Proedroi'den Aixone'lu Menestratos, konuyu oylamaya sundu; Peiraeus'tan Aristodimos'un oğlu Eukrates Nomothetai [yasa koyucular] tarafından karara bağlanması için bu yasa tasarısı teklifini gündeme getirdi; yasaya göre herhangi biri tiranlık için Demos'a karşı ayaklanırsa veya tiranlığın kurulmasına katılırsa veya Atinalıların Demos'unu veya Atina'daki demokrasiyi devirirse, kim olursa olsun bunlardan herhangi birini yapamı öldürürse suçsuz olacaktır. Areopagos'tan [Yüksek Mahkeme] Konsey Meclis Üyelerinden herhangi birinin - eğer Demos veya Atina'daki demokrasi devrilmişse - Areopagos'a çıkmasına veya Konseyde oturmasına veya herhangi bir konuda müzakere etmesine izin verilmeyecektir. Areopagos Meclis Üyelerinden herhangi biri - Demos veya Atina'daki demokrasi devrilmiş - Areopagos'a gider veya Konsey'de oturur veya herhangi bir konu hakkında müzakere ederse, hem kendisi hem de soyu medeni haklardan mahrum edilecek ve mallarına el konulacak ve Tanrıça'ya ondalık bir pay verilecek. Konsey sekreteri bu yasayı iki mermer taş sütun üzerine yazacak ve bunlardan birini Areopagos'un girişinin yanına, yani birinin Bouleuterion'a girdiği yerin yakınına, diğerini Ekklesia'ya yerleştirecektir. Taş üzerine yazım işi için Demos'un saymanına, Demos tarafından harcanabilecek paralardan 20 drahmi verilecektir.

Kaynak: Law against tyranny http://www.agathe.gr/democracy/marble_stele.html

Metnin tercümesi Coşkun Can Aktan tarafından yapılmıştır. Bkz.Kırdım, 2020.

Kararname'nin Türkçe'ye tercümesinde anlaşılabilirlik açısından bazı kısaltmalar ve düzeltmeler yapılmıştır.

TİRANLIĞA KARŞI YASA METNİ

Law against Tyranny

Tarih: MÖ. 337/6

In the archonship of Phrynichos (337/6), in the ninth prytany, of Leontis, for which Chairestratos son of Ameinias of Acharnai was secretary. Of the presiding committee Menestratos of Aixone was putting to the vote. Eukrates son of Aristotimos of Piraeus proposed: for the good fortune of the Athenian People, the lawmakers shall decide: if anyone rises up against the People for a tyranny or joins in establishing a tyranny or overthrows the Athenian People or the democracy at Athens, whoever kills anyone who does any of these things shall be without guilt; and it shall not be permitted for the councillors of the Council of the Areopagos, if the People or the democracy at Athens have been overthrown, to go up to the Areopagos or to sit in session or to deliberate about anything; but if, when the People or the democracy has been overthrown at Athens, any of the councillors of the Areopagos go up to the Areopagos or sit in session or deliberate about anything, he shall be deprived of citizen rights, both he and his descendants, and his estate shall be public property, and a tithe for the goddess; and the secretary of the Council shall inscribe this law on two stone stelai and set up one at the entrance to the Areopagos as one goes into the Council chamber, the other in the Assembly; and for inscribing the stelai the treasurer of the People shall give 20 drachmas from the People's fund for expenditure on decrees.

Kaynak:

Attic Inscriptions Online (AIO), Tercüme: Stephen Lambert

<https://www.atticinscriptions.com/inscription/IGII31/320>

Troya Tiranside (Tiran Katliamı) Yasası

1) Her kim bir tiranı, bir oligarşi liderini veya demokrasiyi yıkan birini öldürürse, eğer bunu yapan kişi bir vatandaş ise, ya hemen o gün ya da bir gün sonra, [yaklaşık 33 kilogram ağırlığında olan] bir talent gümüş alacak ve dēmos onun bronz bir heykelini dikecektir. Yaşadığı süre boyunca, [topluluğun sembolik merkezi olan] prytaneion'da ücretsiz yemek hakkı olacak, yarışmalarda ön koltuk onun ismine tahsis edilecek ve her gün iki drahmi alacaktır. Eğer katil özgür bir yabancı olursa, ona aynı şeyler verilecek, vatandaşlık hakkı tanınacak ve istediği topluluğa ("tribes") katılmasına izni verilecektir. Eğer katil bir köle olursa, haklarına sahip olmasına izin verilecek, kanunlara uygun olarak yönetime katılabilecek, hemen o gün ya da ertesi günü polis tarafından kendisine otuz mina [bir mina yüz drahmi olacak şekilde] verilecek ve yaşadığı süre boyunca her gün bir drahmi alacaktır.

(4) Eğer askerlerden biri bir tiranı, oligarşi liderini ya da demokrasiyi yıkan birini öldürür ve ardından şehirde demokrasiyi kurarsa, bu kişi yaptıkları nedeniyle cezalandırılmayacak ve şehirden bir talent gümüş alacaktır.

(9) Eğer -bir tiranlık veya oligarşi sırasında- makam sahibi olarak hizmet eden birisi bir diğerini öldürürse, idam için oy kullananların tümü katil kabul edilir ve Troya yeniden demokratik olarak yönetilmeye başladıktan sonra her zaman bu kişi hakkında dava açılabilir. Oyumu bu şekilde kullanan birisi yargılamadan kaçmak için sürgüne giderse, kendisi ve çocukları haklarından mahrum olacaklar ve sürgüne gideceklerdir. Cinayetin üstü evlilik veya para yoluyla örtülemez. Eğer öyle olursa, bu kişiler de aynı cezaya çarptırılır.

(10) Bir tiran ya da bir oligarşi lideri ya da onların adına hareket bir başkası, arazi, ev, sürrü ya da köle veya herhangi başka bir şey satın alırsa, [satın alınan ürünler] satıcılarına iade edilir.

(11) Bir oligarşi sırasında, eğer birisi yasaları kötüye kullanarak [bir tüir halka danışma organı olan] boulē'ye veya diğer yönetim organlarına seçilirse, [...] seçim geçersizdir ve bunu gerçekleştiren kimse oligarşinin lideriymiş gibi ceza çekecektir.

(12) Her kim bir tiran veya oligarşi lideri olur, [...] bir ayaklanmaya katılır veya demokrasiyi ortadan kaldırırsa, nereye kayıt edilmiş olursa olsun -rahipler listesi, adak verenler listesi, mezar taşı fark etmeksizin- isimleri her yerden kaldırılacaktır [...]

Kaynak: Teegarden, David, Death to Tyrants!: Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny, Princeton University Press, Princeton, 2013. S. 61,63.

Metnin tercümesi Ş. Eray Kırdım tarafından yapılmıştır. Bkz.Kırdım, 2020: 134.

Kaynaklar

Adams, J. 1787. "Defence of the Constitutions of Government of the United States" 1787 Works 6:130--31, 206—8

<https://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch18s17.html>

Adams, J. P. "Ostracism in Athens", Greek and Roman History,
<https://www.csun.edu/~hcfl1004/ostracis.html>

Ağaoğulları, M.A. 2011. Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, 5. basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktan, C.C. ve İkinci, A. (Ed.) 2021. Anayasal Demokrasilerde Görev Süresi Sınırlaması, Ankara: Astana Yayınları.

Aktan, C. C. ve Yay , S., 2021. "Kleroterion: Antik Yunan'da Kayırmacılık ve Kollamacılığı Önlemeye Yönelik Bir Sortisyon-Rotasyon Uygulaması", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, c. 13, sayı. 1, ss. 1-19, Tem. 2021.

American School of Classical Studies

Bkz. <http://www.agathe.gr/>

Andocides. On the Mysteries, Minor Attic Orators in two volumes 1, Antiphon Andocides, with an English translation by K. J. Maidment, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1968.

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0018%3Aspeech%3D1>

Aristoteles, 2019. Atinalıların Devleti, (Çev: Ari Çokona), İstanbul: T.İş Bankası Yayınları.

Aristoteles, 2017. Politika, 3.b. (Çev: F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları

Brincat, S. K. 2008. "“Death to Tyrants’ The Political Philosophy of Tyrannicide-Part I”, Journal of International Political Theory, Yıl: 2008, Cilt: 4, Sayı: 2, (s. 212–240),

Bearzot, C. 2007. Political Murder In Classical Greece. *Ancient Society*, 37, 37–61.

Burns, J. H. 1951. "The Political Ideas of George Buchanan" [Review of The Powers of the Crown in Scotland: Being a Translation with Notes and an Introductory Essay of George Buchanan's "De Jure Regni apud Scotos," by C. F. Arrowood]. The Scottish Historical Review, 30(109), 60–68.

Cartledge, P. 2006. Ostracism in Ancient Greece. Online erişim: <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-43.html>.

Day, E.H. 1940. "The Ethics of Tyrannicide". Theology. 1940;40(240):438-442.
Rouse, R. H., & Rouse, M. A. 1967. John of Salisbury and the Doctrine of Tyrannicide. Speculum, 42(4), 693–709.

Diodorus Siculus. Diodori Bibliotheca Historica, Vol 1-2. Diodorus Siculus.
Immanuel Bekker. Ludwig Dindorf. Friedrich Vogel. in aedibus B. G. Teubneri.
Leipzig. 1888-1890.

Dunning, Wm. A. 1904. The Monarchomachs Political Science Quarterly, Vol. 19, No. 2 (Jun., 1904), pp. 277-301.

Dzelzainis, M. 2009. "The Ciceronian Theory of Tyrannicide from Buchanan to Milton", Études Épistémè [Online], 15 | 2009,
Online erişim: <http://journals.openedition.org/episteme/705>.

Ford, F. L. 1985. Political Murder: From Tyrannicide to Terrorism. By Franklin L. Ford Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Forsdyke, S. 2000. "Exile, Ostracism And The Athenian Democracy". Classical Antiquity, 19, 232–263.

Forsdyke, S. 2005. Exile, Ostracism And Democracy. The Politics Of Expulsion In Ancient Greece. Princeton: Princeton University Press.

Göze, A. 2011. "Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme". İÜ. Hukuk Fakültesi Mecmuası, 34 / 1-4 (Temmuz 2011): 243-277.

Jinno, T. 2021. "Tyrannicide as an Act of Divine Justice: The Doctrines of Tyrannicide of John of Salisbury and Juan de Mariana". Christianity and Violence in the Middle Ages and Early Modern Period: Perspectives from Europe and

Japan, edited by Fernanda Alfieri and Takashi Jinno, Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2021, pp. 63-78.

Kagan, D. 1961. "The Origin And Purposes Of Ostracism". *Hesperia*, 30, 393–401.

Kırdım, Ş. E. 2020. "Katiller Demokrasiyi Savunurken: Antik Yunan'da Tiran Katli Olgusunun Hukuki Dayanakları", *Hacettepe HFD*, 10(1), 2020, 108-149.

Kundakçı, D. 2018. "Atina Demokrasisi'nin Zayıf Karnı: Leitourgia, Sykophantēs Ve Ostrakismos Uygulamaları", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2018): 241-266

Kutlu, A. 2019. *Antik ve Modern Demokraside Siyasetin Kişiselleşmesi: Devlet Adamı Figürü, (Doktora Tezi). AÜ-SBE. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.*

Lavelle, B. M. 1988. A Note on the First Three Victims of Ostracism (Αθηναίων Πολιτεία 22. 4). *Classical Philology*, 83(2), 131–135.

Mill, J. S. 2009. *The Basic Writings Of John Stuart Mill: On Liberty, The Subjection Of Women And Utilitarianism.* New York: Classic Books.

Nederman, C.J. 1988. "A Duty to Kill: John of Salisbury's Theory of Tyrannicide," *The Review of Politics* 50, no. 3 (1988): 365–89.

Nepos, C. 2003. "Aristides ve Pausanias", (Çev: M.A. Kaya), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 13:1 . s. 105-110.

Ostwald, M. 1988. "The Reform Of The Athenian State By Cleisthenes". In: J. Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, & M. Ostwald (Eds.), *Cambridge Ancient History, Vol. IV, Persia, Greece and the Western Mediterranean c.525 to 479 BC* (2nd ed., pp. 303–346). Cambridge: Cambridge University Press.

Ostwald, M. 1955. *The Athenian Legislation against Tyranny and Subversion.* *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 86, 103–128. <https://doi.org/10.2307/283612>

Philochorus, Atthis (fragments) Greek and Roman history 323 - 30
B.C.<http://www.attalus.org/translate/philochorus.html>

Plutarch. Plutarch's Lives. (with an English Translation by. Bernadotte Perrin).
Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd.
1914. Online Erişim:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:tlg.0007.024:7>

Plutarch: Lives of the noble Grecians and Romans, edited by Arthur Hugh
Clough,
Online: <https://www.gutenberg.org/ebooks/674>

Plutarkhos 2015. Theseus-Romulus -Paralel Hayatlar-, (çev. İ. Çokona), İstanbul:
İş Bankası Kültür Yayınları.

Raubitschek, A. E. 1951. "The Origin of Ostracism". American Journal of
Archaeology, 55(3), 221–229.

Reid, C. J., 2020. Thomas Aquinas on Tyrannicide . U of St. Thomas (Minnesota)
Legal Studies Research Paper No. 20-21, Available at SSRN:
<https://ssrn.com/abstract=3682237>

Rhodes, P. J. 2006. "Petalismos", in: Brill's New Pauly, Antiquity volumes edited
by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, English Edition by: Christine F.
Salazar, Classical Tradition volumes edited by: Manfred Landfester, English
Edition by: Francis G. Gentry.
https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/*-e916070

Rhodes, P. J. 1992. The Athenian Revolution. In: D. M. Lewis, J. Boardman, J. K.
Davies, & M. Ostwald (Eds.), Cambridge Ancient History, Vol. V, The Fifth
Century B.C (2nd ed., pp. 62–95). Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, E. 2000. "Democracy in Syracuse, 466-412 B.C." Harvard Studies in
Classical Philology. 100: 189–205.
Lewis, C.T. and Charles Short 1879. A Latin Dictionary, Oxford: Clarendon
Press.

Rutherford, S. 1644. (1990) *Lex, rex, or, The law and the prince: A dispute for the just prerogative of king and people*. Edinburgh: Robert Ogle and Oliver & Boyd.
<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A57975.0001.001?view=toc>

Şenel, A. 1970. *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Stylianou, P.J. 2010 “Syracusan Petalismos And Athenian Ekphyllophoria And The Use Of Leaves As Ballots?”,
https://www.academia.edu/39059368/Syracusan_Petalismos_and_Athenian_Ekphyllophoria_and_the_use_of_leaves_as_ballots?auto=download

Teegarden, D. A. 2013. *Death to Tyrants!: Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny*, Princeton: Princeton University Press.

Tridimas, G. 2016. “Conflict, Democracy And Voter Choice: A Public Choice Analysis Of The Athenian Ostracism”. *Public Choice* 169, 137–159.

Turchetti, M. 2009. « Regicide or Tyrannicide ? The ‘Assassination’ of Charles I in the Controversy Between Milton and Salmasius, with a Comparative Analysis of the Two Trials (1649 and 1660) », *Études Épistémè* [En ligne], 15 | 2009, mis en ligne le 01 avril 2009, consulté le 20 décembre 2021.
<https://journals.openedition.org/episteme/709#quotation>

Walzer, M. 1977. *Just and Unjust Wars*. Harmondsworth: Penguin

Wilde, O. 2017. *Reading Zindanı Baladı*, (Çev. O Baykara), İstanbul: Everest Yayınları.

Wingfield, T. C. 1998. “Taking Aim at Regime Elites: Assassination, Tyrannicide, and the Clancy Doctrine”, *22 Maryland Journal of International Law*, 287.
Available at: <http://digitalcommons.law.umaryland.edu/mjil/vol22/iss2/5>

Wyllie, R. 2018. “Reconsidering Tyranny and Tyrannicide in Aquinas's *De Regno*”, *Perspectives on Political Science*, 47:3, 154-160.

Yetiş, M. 2015. "Antik Atina'da Demokrasinin Gelişimi: Soloncu Pasif Devrimden Peisistratos'un Tiranlığına". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 54.